

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

TASAVVUFTA UZLET

Sait ÇETKİN
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ

BİNGÖL-2022

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

TASAVVUFTA UZLET

Sait ÇETKİN
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ

BİNGÖL-2022

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VII
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

UZLET KAVRAMI VE SEMANTİĞİ

1.1. Uzlet Kavramı	3
1.1.1. Tarifi	3
1.1.2. Kur'an ve Sünnetteki Yeri	4
1.1.3. Gayesi ve Önemi	7
1.1.4. Şartları ve Süresi	8
1.1.5. Faydaları ve Zararları	9
1.1.6. Sonuçları	12
1.2. Semantiği	13
1.2.1. Uzletin Bazı Kavramlarla İlişkisi	13
1.2.1.1. Uzlet Halvet İlişkisi	13
1.2.1.2. Uzlet Gaybet İlişkisi	15
1.2.1.3. Uzlet Huzûr İlişkisi	17
1.2.1.4. Uzlet Ruhbâniyet İlişkisi	18
1.2.1.5. Uzlet Meditasyon İlişkisi	20
1.2.2. Uzlet ile Yakın Anlama Gelen Bazı İstilahlar	22
1.2.2.1. Sekr (السكر)	22
1.2.2.2. Sahv (الصحو)	23
1.2.2.3. Murâkabe (المراقبة)	23
1.2.2.4. İnfirâd (الإنفراد)	23
1.2.2.5. Tehannüs (التحنُّث)	24
1.2.2.6. Tebettül (التبتُّل)	24
1.2.2.7. Berâe (البراء)	25

1.2.2.8. Firar (الفرار)	25
1.2.2.9. İstiâze (الاستعاذة)	26
1.2.2.10. Safh (الصفح)	27
1.2.3. Uzlet ile Zıt Anlama Gelen Bazı İstilahlar	27
1.2.3.1. İhtilât (الاختلاط)	27
1.2.3.2. Celvet (الجلوة).....	28
1.2.3.3. Sohbet (الصحبة).....	29
1.2.3.4. Hizmet (الخدمة).....	29
1.2.3.5. İrşâd (الإرشاد)	30
1.2.4. Uzleti Etkileyen Ameli Pratikler	31
1.2.4.1. Teheccüd (التهجد)	32
1.2.4.2. İ'tikâf (الاعتكاف).....	33
1.2.4.3. Hicret (الهجرة)	34
1.3. Uzletin Kalp, Nefs ve Ruh ile İlişkisi.....	34

II. BÖLÜM

TASAVVUFTA UZLET OLGUSU

2.1. Semavî ve Beşerî Dinlerde Uzlet.....	37
2.2. Bazı Peygamberlerin Uzlet Deneyimleri.....	42
2.2.1. Hz. İbrâhim	43
2.2.2. Hz. Yûsuf	46
2.2.3. Hz. Mûsâ.....	49
2.2.4. Hz. Eyyûb	52
2.2.5. Hz. Yûnus	54
2.2.6. Hz. Muhammed	57
2.3. Sahâbe ve Tâbiûn'un Uzlet Hakkındaki Düşünceleri	58
2.4. Uzlet Hakkında Bazı Sûfîlerin Görüşleri	60
2.4.1. İlk Dönem Sûfîleri	60
2.4.2. İmam-ı Gazzâlî	65
2.4.3. Muhyiddin İbnü'l-Arabî	67
2.4.4. Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî.....	68
2.4.5. Abdülkâdir-i Geylânî	70
2.4.6. İmâm-ı Rabbânî	71
2.4.7. Mevlâna Hâlid-i Bağdâdî.....	72

2.5. Uzletin Bazı Sûflerin Hayatlarındaki Uygulamaları.....	73
2.5.1. Ahmed Yesevî	74
2.5.2. Yûnus Emre	75
2.5.3. Ömer Halvetî	75
2.5.4. Yahyâ Şirvânî	76
SONUÇ	78
KAYNAKÇA.....	80
ÖZGEÇMİŞ	86

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım **Tasavvufta Uzlet** adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar yer alan süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu ifade etmek isterim. Tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

... /06/ 2022

Sait ÇETKİN

imza

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sait ÇETKİN tarafından hazırlanan **Tasavvufta Uzlet** başlıklı bu çalışma, 21.06.2022 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [*oybirliği/oy çokluğuyla*] başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Tasavvuf** Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	: Prof. Dr. Abdurrahim ALKIŞ	İmza: .....
Danışman	: Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ	İmza: .....
Üye	: Doç. Dr. Emannullah POLAT	İmza: .....

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../...../2022 tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet Zahir ERTEKİN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Tasavvuf, Kur'an ve Sünnetin verileri ışığında İslâm'ın manevi yönünü kapsayan, insanın ruhunu kemâle erdiren bir ilim dalı olarak kabul edilir. Tasavvuf ilminin bu özelliği, tarihi süreç içerisinde bu ilimle uğraşanları bir taraftan insan yetiştirmeye sevk ederken, diğer taraftan da eser yazmaya teşvik etmiştir. Bunun bir sonucu olarak erken dönem tasavvuf klasikleri başta olmak üzere tasavvuf ıstılahları hakkında birçok eser kaleme alınmıştır.

Tasavvufun teşekkül ettiği II/VIII. yüzyıldan günümüze kadar tasavvuf terminolojisi gelişerek devam edegelmiştir. Önceleri halvet, zühd ve vera gibi ağırlıklı olarak tasavvufun ameli yönünü ön plana çıkaran kavramlara literatürde yer verilirken, daha sonra haller ve makamlar gibi tasavvufun manevi ve terbiyevi yönünü ifade eden kavramlar ele alınmıştır. Mutasavvıflar, geliştirdikleri tasavvufi terimleri ve kavramları onlara yükledikleri anlamları kuvvetlendirmek için ayet ve hadisleri kendi bakış açılarına göre te'vil etmişlerdir. Bu anlamda ele alınan kavramlardan bir tanesi de çalışmamızın konusu olan "uzlet"tir.

Uzlet, beden ve düşünce itibarıyla insanlardan uzaklaşıp Allah'a yakınlaşmak adına ibadet etmeyi ve Hakk'a yönelmeyi ifade etmektedir. Bu uzaklaşma, elbette ki bir gayeye yönelik amacı gerçekleştirmek için yapılmaktadır. Bu amaçlardan en önemlisi toplumu doğru yola sevk etmek için gayret sarf etmektir. Bu gayret, tasavvuf dilinde; nihayetin kemâli bidayete dönüştedir şeklinde ifade edilmektedir. Geçmişte olduğu üzere günümüzde de uzlet anlayışı bazen amaç bazen de araç olarak kullanılmaktadır. Yaratılışının gayesini bilip mahiyetini kavrayan insanlar, bunu hedef için bir araç olarak görmüşlerdir. Bu durumda uzlet veya diğer bir ifade ile yalnızlık durumu, insanoğlunun hayatını çevrelemektedir. Bu yalnızlık, hiç şüphesiz hayata farklı açılardan bakmayı, hayatın anlamını kavramayı amaçlamaktadır.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, tezin amacı, kapsamı, yöntemi ve kaynakların değerlendirilmesi yapılmıştır. Birinci bölümde; uzlet kavramı ve semantiği üzerinde durulmuştur. Burada uzletin Kur'an ve sünnetteki yeri, gayesi ve önemi, şartları ve süresi, faydaları ve zararları ile birlikte uzletin sonuçları üzerinde durulmuştur. Daha sonra uzletin diğer tasavvufi kavramlarla olan ilişkisi ele alınmıştır.

İkinci bölümde; tasavvufta uzlet olgusunun geçmişten günümüze ana hatları ile değerlendirilmesi yapılmıştır. Tasavvuf ilminde uzlet düşüncesinin daha iyi anlaşılabilmesi için bazı peygamberlerin uzlet deneyimlerine yer verilmiştir. Bu sebeple peygamberlerin yalnızlığı ile kavram arasındaki paralellliğe dikkat çekilmiştir. Daha sonra sahâbe ve tâbiûn'un uzlet hakkındaki düşünceleri üzerinde durulmuştur. Son olarak da sûfîlerin uzlet ile ilgili görüşleri ve hayatlarındaki uzlet uygulamalarına yer verilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ'e; tezin yazım aşamasında ve tashihinde katkılarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Muhammed ÇETKİN'e, Dr. Öğr. Üyesi Bilal KARTAL'a, Arş. Gör. Şaban ARGÜN'e, Ercan SÖNMEZ'e ve eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Çalışmamı tamamlamam konusunda moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan kıymetli aileme, dualarını benden esirgemeyen anneme ve beni bu günlere getiren rahmetli babama şükranlarımı sunarım.

Sait ÇETKİN

2022- BİNGÖL

ÖZET

Tasavvuf ehli kimseler, ilk dönemlerden itibaren manen olgunlaşmak adına yalnızlığı tercih etmiştir. Bu kimseler, halktan uzaklaşıp Hakk'la beraber olma sürecinde zamanla bir takım haller yaşamıştır. Mutasavvıflar, bu hallerle alakalı tecrübelerini başkalarına aktarma düşüncesi ile bir terminoloji geliştirmiştir. Uzlet kavramı da bunlardan birisi olup tasavvufun kâmil insan yetiştirme metotlarındandır. Uzletin varlığı İslâm'dan öncelere kadar dayansa da mutasavvıfların geliştirdiği uzlet onlardan farklı olmuştur.

Bu çalışmada, uzlet kavramı ve semantiği ile beraber uzletin Kur'an ve sünnetteki yeri ve olgusal süreci ele alınmıştır. Daha sonra uzletin tasavvuf ilminde ilintili olduğu kavramlar ile arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Son olarak uzletin daha iyi anlaşılabilmesi için bazı peygamberlerin yalnızlık deneyimlerine, sahâbe ve tâbiûn'un uzlet hakkındaki düşüncelerine ve sûfilerin uzlet ile ilgili görüşlerine ve hayatlarındaki uzlet uygulamalarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Sûfi, Uzlet, Halvet

ABSTRACT

The members of Sufism, since the first periods, have preferred solitude in order to mature themselves spiritually. In the process of getting away from the people and being with God, they experienced some mystic events over time. To convey transferring their experiences to the others, they have developed a terminology. The concept of uzlah, as one of them, is one of the sufi's methods of edification a perfect person in Sufism. Although the existence of the uzlah dates back to before Islam, the uzlah that developed by sufis is different from them.

In this study, the concept and semantics of the uzlah, as well as its place and in the Qur'an and Sunnah, and its factual process are discussed. Then, the relationship between the uzlah and the concepts that related to the uzlah is emphasized. Finally, in order to understand the uzlah better, the loneliness experiences of some prophets, the opinions of the companions (ashab) and the followers about the uzlah, the views of the Sufis about it and their practices of the uzlah are included.

Key Words: Mystic, Sûfism, Uzlah, The Khalvah

KISALTMALAR

Bas.	: Baskı
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
haz.	: Hazırlayan
Hey.	: Heyet
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
vb.	: ve benzer

GİRİŞ

İslâm, insanlığı Allah yolunda manevi olgunluğa eriřtiren bir eđitimin gerekliliđine iřaret etmektedir. Bu eđitim, ilim ve fen hayatı için gerekli olduđu gibi insanın manevi dűnyasının imarı için de gerekli görűlmektedir. Tasavvuf ilmi, bu eđitimin nasıl olması gerektiđini öğretmektedir. Dinî dűřűncenin olgunlařmasına önemli katkısı olan bu disiplinin oluřum ve geliřim sürecinde, tasavvuf erbabı kimseler erken dönem tasavvuf klasikleri bařta olmak üzere birçok eser telif etmiřlerdir. Tasavvufi öğretilerin, özel bir dil ile kullanıldıđı bu eserlerde, çok sayıda ayet ve hadise de yer verildiđi görűlműřtür. Sűfiler, geliřtirdikleri tasavvufi terimleri ve onlara yükledikleri anlamları kuvvetlendirmek için ayet ve hadisleri kendi bakıř açılarna göre te'vil etmiřlerdir. Böylece zamanla ayet ve hadislerin tasavvufi yorumları güçlü ve zengin bir řekilde ortaya çıkmıřtır.

Uzletin geçmiřten günümüze olgusal süreci, tasavvuf ilminde yüklendiđi manalar ile birlikte sűfilerin bu kavrama yükledikleri anlamlar, tasavvuf ilminde uzlet ile ilintili kelimelerin tahlili, kavrama delil olarak getirilen ayet ve hadislerin bahse konu olan ıstılaha ilgi düzeyleri, uzletin daha iyi anlařılabilmesi için bazı peygamberlerin uzlet deneyimleri ve sűfilerin uzlet uygulaması hakkındaki görűřleri çalışmamızın kapsamını oluřurmaktadır.

Yapılan çalışmalarda öncelikle klasik eserlere başvurulmuş, akabinde ise sonraki dönemlerde telif edilen eserler incelenmiştir. Bu eserler tarama-değerlendirme yöntemi esas alınarak tahlil edilmiştir. Daha sonra kavramın işari tefsirlerde hangi ayet ve hadislerle temellendirildiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın temel başvuru referansları arasında tasavvuf klasikleri, tasavvufi tefsirler, sahih hadis kitapları, sonraki dönemlerde yazılan eserler ile bu alanda yapılmış akademik çalışmalar yer almaktadır.

Tasavvuf klasikleri ile ilgili olarak, Serrac'ın *el-Lüma'sı*, Hücviri'nin *Keřfu'l Mahcűb*'u, Abdűlkerim el-Kuřeyri'nin *er-Risale*'si, Sűhreverdi'nin *Avârifü'l-Meârif*'i, Muhyiddin İbnű'l-Arabi'nin *Futűhâtü'l-Mekkiyye*'si, Gazzalinin *İhyâ'ü Ulűmid-din*'i, Kelábazî'nin *Tâ'arruf*'u gibi eserlerden istifade edilmiřtir.

Klasik kaynaklarda incelediğimiz uzlet kavramına dayanak yapılan ayetler için Fahreddin er-Râzî'nin *et-Tefsîrû'l-Kebîr*'i, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dinî Kur'an Dili* adlı tefsiri, İsmail Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'l-Beyan* adlı tasavvufî tefsirlerinden istifade edilmiştir.

Uzlet kavramının geçtiği hadisler için temel hadis kitapları başvuru kaynaklarımız arasında bulunmuştur.

Akademik çalışma olarak, Emanullah Polat'ın, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Rûhî Hastalıklar* adlı Doktora Tezi, Necdet Tosun'un, *İbn Arabî Öncesi Tasavvufta Halvet ve Uzlet* adlı Yüksek Lisans Tezi, Selahattin Gölbaşı'nın *Kur'an-ı Kerim'de Anılan Bazı Peygamberlerin Yalnızlık Deneyimleri* adlı Yüksek Lisans Tezi, Bedir Aydın'ın *Kur'an-ı Kerim'de Uzlet Olgusu* adlı Yüksek Lisans Tezi, Muhammed Kızılgöçer'in *Modern Psikolojide ve Tasavvufta Yalnızlık* adlı makalesi istifade ettiğimiz akademik eserlerden bazılarını oluşturmaktadır.

Bu çalışmamızda yukarıda verilen bilgiler ışığında uzlet kavramının tarifi, Kuran ve sünnetteki yeri, gayesi ile birlikte uygulanabilirliği ele alınacaktır. Daha sonra tasavvufî boyutu ile daha iyi anlaşılabilmesi için semantiği olarak ifade ettiğimiz kavrama yakın ve zıt anlam ifade eden ıstılahlar ele alınacaktır. Son olarak manevî eğitim metotlarından biri olan uzletin başta peygamberler olmak üzere sahâbe ve tâbiûnun, mutasavvıfların hayatlarındaki uzlet uygulamaları ve sonrasında uzlete dair düşünceleri ele alınacaktır.

I. BÖLÜM

UZLET KAVRAMI VE SEMANTİĞİ

1.1. Uzlet Kavramı

Kur'an, insanı kuşatan alem kadar insanın kuşattığı alemin de inceliklerle dolu olduğunu ifade etmektedir. Bu durum sûfiler tarafından kalp gözünün açık olması ile ifade edilmektedir. Kalp gözünün açılması ise ancak ruhsal olgunluğa ulaşmak ile mümkündür. Ruhsal olgunluğa erişmenin ve arınmanın bir yolu olarak da ahlaki eğitim esas alınmaktadır. Bu eğitimde uzlet anlayışı, hiç şüphesiz İslâm'ın manevi disiplinler bütününe oluşturan mihenk taşlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu anlayışa göre sosyal çevreden ve dünya tutkularından elden geldiğince uzaklaşarak ruhsal aydınlanmayı amaçlamak asıl gayedir. Tasavvuf düşüncesinde bu gaye ile beraber ruhun, dolayısıyla insanın hakikate ulaşması ve kurtulması için dünya yaşantısından, beden arzu ve isteklerinden uzak durması, bunun için de uzlet yaşantısına yönelmesi gerekli görülmektedir. Bu şekilde kişinin elden geldiğince iradesini kontrol edip dünyevi hayatla ilgisini en aza indirmesi istenmektedir. Böylece sosyal hayattan ve dünyevi arzularından elden geldiğince uzaklaşarak manevi doyuma ulaşmak esas kabul edilmiştir.¹

1.1.1 Tarifi

Sözlükte uzlet (العزلة) kavramı; bir kimsenin daha önceden içinde bulunduğu bir halden imtina etmesi, uzaklaşması, bağını kesmesi olarak ifade edilmektedir.² Halka karışmamak, onlardan ayrı yaşamak, inzivaya çekilmek, ruhen olgunlaşmak adına günahlardan ve günaha sebep olan davranışlardan kaçınmak, başkalarının kötü davranışlarından etkilenmemek için toplumdan uzaklaşmak ve yalnızlığı arzulamak anlamlarına da gelmektedir.³

Tasavvuf ıstılahında uzlet; “Beden veya kalp ile bir şeyden ister karşılıklı ister karşılıksız ister suçlu ister suçsuz isterse onların dışında başka bir şeyle olsun kaçınmak”⁴ şeklinde tanımlanmaktadır.

¹ Yaşar Nuri Öztürk, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1997, s. 27.

² İbn Manzûr, *Lisânü'l Arab*, Darü'l-Fikr, Beyrut 2008, 11/440.

³ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 364.

⁴ Râgıb el-İsfehânî, *Müfredat: Kur'an Kavramları Sözlüğü*, (Çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu), Çıra Yayınları, İstanbul 2012, s. 698.

Kuşeyrî Risalesinde; uzletin insanlardan uzak olmak değil, günahlardan uzak olmak olduğunu şöyle tarif etmektedir: “Hakikatte uzlet, kötü huylardan ayrılmaktır. Uzletin tesiri vatandan (yerinden) ayrılmada değil kötü vasıfları iyi ile değiştirmede aranmalıdır.”⁵

Başka bir ifade ile uzlet; tarikata giren bir sâlikin belli bir zaman sonra şeyhinin emri ile insanlardan uzaklaşarak, tekkelerde bulunan çilehane veya halvethane olarak adlandırılan özel bir yerde münzevi hayat yaşaması olarak tarif edilmiştir.⁶

Bu açıdan uzlet denildiğinde sanılanın aksine insanlardan tamamen uzaklaşmak değil; toplum içinde yaşamak ile beraber insanın kendisinde var olan sıfatları değiştirmesi anlaşılmaktadır.

1.1.2. Kur'an ve Sünnetteki Yeri

İslâm düşüncesinin doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olduğu disiplinler arasında en çok destek aldığı alan tasavvuf ilmidir. Yüzlerce ayet, manevi hayata, tasavvuf terimi olan uzlet kavramına doğrudan veya dolaylı olarak malzeme vermektedir. Bu durum sûflerin uzlet uygulamaları için referans teşkil etmektedir.⁷

Kur'an'ı Kerim de:

“Mûsâ ile otuz gece (bana ibadet etmesi için) sözleştik ve buna on gece daha kattık. Böylece Rabb'inin tayin ettiği vakit, kırk geceye tamamlandı. Mûsâ, kardeşi Hârûn'a dedi: ,Kavminin içinde benim yerime geç, ıslah et, bozguncuların yoluna uyma.' Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte bizimle buluşmaya gelip de Rabb'i ona konuşunca: 'Rabbim bana (kendini) göster, sana bakayım! dedi. Rabb'i buyurdu ki: 'Sen beni göremezsin, fakat dağa bak, eğer o yerinde durursa, sen de beni göreceksin!' Rabb'i dağa görününce onu darmadağın etti. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca: 'Sen yücesin, sana tevbe ettim, ben inananların ilkiyim!' dedi.”⁸

Elmalılı Hamdi Yazır, bu ayette geçen kırk ifadesini şöyle izah etmektedir: Mûsâ Peygamber, Firavuna galip geldiği takdirde kavmine bir kitap getireceğini vaat eder. Nihayetinde Firavun yenildiğinde, Hz. Mûsâ, Allah'tan kavmi için kitap ister. Allah,

⁵ Ebü'l Kâsım Abdülkerîm bin Hevâzin el-Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi, Tasavvufta Halvet ve Uzlet*, Haz. Süleyman Uludağ, s. 197.

⁶ Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatları ile Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınevi, İstanbul 2017, s. 195.

⁷ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünnete göre Tasavvuf*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1993, s. 25.

⁸ A'râf, 7/142-143.

peygamberinden bunun için otuz gün oruç tutmasını emreder. Mûsâ Peygamber, otuz gün ile birlikte on gün daha ekleyerek tam kırk gün oruç tutup uzlet ile beraber manevi bir hazırlık içerisine girer. Hayli çetin geçen süreç sonucunda Hz. Mûsâ, Allah ile konuşma şerefine mazhar olur ve sonrasında Allah'tan kendisini görmeyi arzular. Allah, kendisinin dünya gözü ile görülemeyeceğini belirtmek üzere peygamberine dağa bakmasını emreder. Dağın, Allah'ın sadece nurundan yerle yeksan olup erimeye başladığını görünce Hz. Mûsâ, gördükleri karşısında dayanamayarak bayılır ve ayıldığında bu isteğinden dolayı tövbe ve istiğfar eder.⁹

*“O zaman biz o evi insanların gidip gelip ziyaret edecekleri bir makam ve bir güvenlik yeri yaptık. Siz de İbrâhim'in makamından kendinize namaz kılacak bir yer edinin. İbrâhim ve İsmâil'e de tavaf edecekler için, kendini ibadete verecekler, rükû ve secde edecekler için evimi temiz tutun.”*¹⁰

*“Mescitlerde itikâfa çekildiğinizde kadınlarınıza yaklaşmayın. Allah insanlara yasaklardan sakınsınlar diye ayetlerini böylece apaçık bildirir.”*¹¹

*“Rabbinin adını an, bütün varlığıyla ona yönel.”*¹² buyuran Allah, benzer ayetlerde de görüldüğü üzere kullarının samimi bir şekilde ibadet için vakit ayırması gerektiğini bunun da manevi olarak insanı, zamanla ruhen olgunlaştırıp kendisine yakınlaştırdığını açıkça belirtmiştir. Bu gibi ayetler, İslâm da manevi eğitimin başlangıcı olarak kabul edilen sistemli bir uzlet hayatı için referans teşkil etmektedir.¹³

*“...Gerçek bir dost olarak Allah yeter, bir yardımcı olarak da Allah kâfidir.”*¹⁴ Ayette de görüldüğü üzere kişinin yaratıcı ile kurması gerektiği bir dostluktan bahsedilmektedir. Bu dostluğun elde edilmesinin yolu ise tasavvuftan yani sistemli bir manevi eğitimden geçmektedir.

Kur'an-ı Kerîm de geçen uzlet ile ilintili ayetler, öz olarak Allah ile kurulması gereken kurbiyetten bahsetmektedir. Bu kurbiyet, şüphesiz tefekkür, ibadet ve uzlet ile başlamaktadır. Bu uzlet hali sürekli devam eden, hayattan ve içindekilerden kaçarak

---

⁹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, Şûrâ Yayınları, İstanbul 1993, s. 45.

¹⁰ Bakara, 2/125.

¹¹ Bakara, 2/187.

¹² Müzemmil, 73/8.

¹³ Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 4.

¹⁴ Nisa, 4/45.

ayrı yaşama şeklindeki yalnızlıktan ziyade, toplumun ve hayatın içinde yaşamak şeklinde anlaşılmaktadır. Uzletin amacı da nihayetinde aralıklarla belli bir zaman diliminde kendini manevi anlamda olgunlaştırıp sonrasında topluma karışabilmektir. Nitekim bunun en güzel örneği Allah Resulünün hayatında görülmektedir.¹⁵

Ayetler ile birlikte Hz. Peygamber'in uzlete dair birçok hadisi bu konuda sûfîlerin görüşlerini şekillendirerek uzlet anlayışına referans teşkil etmektedir. Risâlet öncesi Hz. Peygamberin Hira mağarasına gidip manevi olarak vahye hazırlanıp uzlet hayatı yaşadığını eşi Hz. Ayşe'den öğrenmekteyiz. *"Hz. Peygamber (s.a.v)'e yalnızlık (uzlet hali) sevdirmiş ve O da belirli bir süre orada ibadet etmişti."*¹⁶

Hz. Peygamber'in hayatı incelendiğinde risâlet sonrası her sene Ramazan ayının son on gününde i'tikâfa girmesi uzlet hayatının ne denli önemli olduğunu göstermektedir.¹⁷

*"Hz. Peygamber'e insanların en faziletlisi sorulduğunda malı ve canı ile Allah yolunda cihad eden kişidir cevabını vermiştir. Sonra kimdir denilince bir vadide uzlete çekilip Rabbine kulluk eden ve insanları, kendi şerrinden koruyan kişidir."*¹⁸

İmam-ı Gazzâlî, Hz. Peygamber'in kötülüğün kol gezdiği bir devrin olacağını o dönem geldiği zaman uzlete çekilmeyi tavsiye ettiğini Amr b. As'ın naklettiği bir hadise dayandırmaktadır. *"İnsanların sözlerinde durmadıklarını, emanete riâyet etmediklerini ve (ellerini birbirine kenetleyerek) birbirlerine girdiklerini gördüğün zaman..." dediğinde, o zamana yetişirsem ne yapayım diye Hz. Peygamber'e sorar. O da "Hanene sığın, diline sahip ol, iyi bildiğin şeyleri yap ve kötü bildiğin şeylerden uzak dur. Kendi işinle ilgilen ve insanların işlerine karışma"*¹⁹ buyurarak cevap vermiştir.

Tasavvuf düşüncesinde uzlet ile ilgili mutasavvıfların referans aldıkları ayet ve hadislere bakıldığında, insanın toplumsal bir varlık olduğu gerçeği ön plana çıkmaktadır. Bu durumda insanın belli dönemler halinde ruhunu manevi açıdan doyurması, nefsinin kötülöklere karşı terbiye etmesi istenmektedir. Bu durumun,

---

¹⁵ Öztürk, a.g.e., s. 310.

¹⁶ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Daru'l-Kelam, Beyrut ts. I, 25.

¹⁷ İsmail Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukara*, İnsan Yayınları, İstanbul 1996, s. 151.

¹⁸ Buhari, Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhari*, Dâr'u Tavkı'n-Necat 1422, 8/122.

¹⁹ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvûd*, I-III, Beyrût 1409/1988,

İslâm'ın koyduğu sınırlar çerçevesinde olması, uzlet düşüncesinin kendisine dini yaşantıda yer edinmesini sağlamıştır. Bu açıdan ayet ve hadislerin kaynaklık etmesi hasebi ile uzlet, sınırları ve süresi belli olan meşru bir uygulamadır.

1.1.3. Gayesi ve Önemi

Uzlet uygulamasının tasavvuftaki yerini kavrayabilmek için tasavvufun gayesinin anlaşılması gerekmektedir. Tasavvuf: İnsanın benliğinde varolan İlahi aşkın izinde varlığını düşünüp hakikati bulmayı, yaşamın idrakine varmış, yaratıcı ile arasındaki kurbiyeti kavramış, insan-ı kâmil'i amaçlamaktadır. Tüm bunlar ancak nefsinin farkına varan kişinin, iradesini kontrol etmesi ile birlikte istikrarlı bir şekilde derin tefekküre ve ibadetlere yoğunlaşıp, sistemli ve süreli bir uzlet hayatını yaşamak ile mümkündür.²⁰

Bu çerçevede uzlet, anlam bakımından ona yakın olan kelimeleri ihtiva eden ayetlerde; küfür toplumundan uzak olma amacı ile birlikte İslâm dinini insanlığa daha iyi tebliğ edebilme amacını taşımaktadır. Nitekim, Kur'an-ı Kerim'de zikredilen her ayet, insanlığın hidayetine, müminlerin irşadına yöneliktir. Bu sebeple sûfîler, uzleti bir amaç olmaktan ziyade amaca ulaştırıcı bir araç olarak görmektedirler. Nihayetinde uzletin ana gayesi aşkın varlık olan Allah'a, yani onun rızasına ulaşabilmektir.²¹

Uzletin bir diğer amacı nefis tezkiyesi, nefis tezkiyesinin amacı ise hakikat bilgisine ulaşmaktır. Hakikat bilgisine ulaşmanın amacı ise manevi bir mutluluktur. Yani uzletin amacı manevi mutluluğa erişmektir. Bu anlamda uzlet, İslâm tasavvufunda çok önemli bir fonksiyona sahiptir.

Uzletin bir diğer gayesi ise iradenin ıslah edilmesi ve yaratıcı ile kurulması gerekli görülen kurbiyetin kazanılmasıdır. Bu nedenle uzlet; Allah dostları arasında ortak bir değeri ifade etmektedir. Bu değer içinde uzletin her bir harfine delalet eden dört haslet bulunmaktadır. Örneğin, uzlet kelimesinin (ayn) harfi, ilme; (ze) harfi, zühde; (lam) harfi, Allah için olmasına; (te) harfi ise takvaya delalet etmektedir. Bu durumda uzlete niyet eden bir kişinin bu dört şartı yerine getirmesi gerekmektedir.²²

---

²⁰ Robert Frager, *Sûfî Psikolojisinde Gelişim Denge ve Uyum; Kalp-Nefs-Ruh*, (Çev. İbrahim Kapaklıkaya), Gelenek Yayınları, İstanbul 2004, s. 221.

²¹ Bedir Aydın, *Kur'an-ı Kerim'de Uzlet Olgusu*, Sivas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2020, s. 8.

²² Şirin Ayış, Mehmet, "Semennûdi'de Halvet Anlayışı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 20, Sayı. 33, Urfa 2015, s. 41.

Uzlet uygulamasının İslâm öncesi kadim dinlere değin köklü bir gelenek olduğu bilinmektedir. Uzlet uygulamasının esasında kişinin kalbinde Allah ile olan bağını hatırlatması hasebi ile geçmişten günümüze pek mühim bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Gayesi görünürde insanın iç huzura ermesi ile neticelenen mutluluğa erişmek olsa da esasen uzlet ile arzulanan insanın gaflet uykusundan uyanması ile başlayan yalnızlık hissini giderilmesidir. Diğer bir ifade ile kalbin sadece Allah ile mutmain olmasıdır.

1.1.4. Şartları ve Süresi

İnsanoğlunun hayatında gerçekleştirdiği her davranış bir gayeye yöneliktir. Bu gaye ile beraber davranışlar bir anlam kazanmaktadır. Uzlete girmek bu gayenin temelini teşkil etmektedir. Bu durumda yalnızlık deneyimini düşünen bir kimse öncelikle insanları, nefsinin şerrinden muhafaza etmelidir. Daha sonra içinde bulunduğu toplumun şerlilerinden uzak kalmayı bilmeli ve bütün benliği ile Allah'a yaklaşmayı ve ibadeti kendisine düstur edinmelidir.²³

Tasavvuf ehli kimselere göre uzleti ancak istidâdı, ilgisi, sevgisi ve şartlarına riayet edenin yapması gerekmektedir. Nitekim uzletin tam manası ile yapılabilmesi için dört şart taşınması gerekmektedir. Bunlar: Uzletin Allah için yapılması, takvaya uygun olması, zühd ve ilim unsurlarını bulundurmasıdır. Uzlete girecek kişinin bu dört şartı yerine getirmemesi durumunda yapılan uzlet, zillet ve zorluktan başka bir işe yaramaz.²⁴

Tasavvuf düşüncesinde uzlet halinin süresi ile ilgili çeşitli görüşler bulunmakla birlikte genel manada uzletin belirli bir süre gözetilerek yapılması uygun görülmüştür. Manevi bir eğitim metodu olan uzletin süresi ile ilgili üç gün, kırk gün ya da bin bir gün yapılması gerektiği şeklinde farklı görüşler bulunsa da uzlet için en yaygın olan düşünce kırk gün yapılmasıdır.²⁵

Tasavvuf düşüncesinde uzlet ile ilgili her dönemde insanoğlunu yalnızlığa iten sebepler olmuştur. Genel manada insanın kendini tanımaya başlaması ile beraber

---

²³ Ebü Hamid Muhammed b. Muhammed, *Gazzâlî, İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn*, (Çev. Sıtkı Güllü), Huzur Yayınevi, İstanbul 2012, 2/243.

²⁴ Ankaravî, a.g.e., s. 281.

²⁵ Esra Numanoğlu, *Tasavvuf Düşüncesinde Bir Nefis Terbiye Metodu Olarak Halvet*, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl 2021, s. 20.

ortaya çıkan hayatı sorgulama melekesi ve sonrasında yaratıcı ile kurmayı arzuladığı bağ ana sebepleren biri olmuştur. Sonrasında kişinin kendi nefsinden veya bulunduğu toplum içerisinde kendisine gelebilecek zararlardan emin olmayı dilemesi ile ortaya çıkan sebepler de bulunmaktadır. Bu durum tasavvuf anlayışında, en kötü arkadaştan daha kötü ve en büyük düşmandan daha düşman olan bir nefis şeklinde ifade edilmektedir.²⁶

İnsanoğlu için yalnızlık, doğası gereği arzu edebileceği bir mefhum olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple uzlet, insana kalbini şerlerden muhafaza edebilmesi, kendini tanımlayabilmesi için düşünme fırsatı sunmaktadır. İnsanlık tarihinde başta peygamberler olmak üzere pek çok insan uzlet hallerinden ötürü hayatın mahiyetini anlamaya çalışmışlardır. İnsanlara iradesini kontrol etmeyi, duygusal manada iç huzuru elde etmeyi sağlayan bu durum uzletin sebeplerinden sayılmaktadır.²⁷

Kişinin çevresindekiler tarafından anlaşılması, onlara yabancı kaldığı ya da onlar tarafından reddedildiğinde, kendisi için uygun sosyal çevrenin veya arkadaşlıkların yokluğu durumunda, sürekli duygusal ve psikolojik rahatsızlık durumlarında da insanda uzlet hali kendini göstermektedir.²⁸

Uzlet düşüncesinin şartları göz önünde alındığında temelde süresi ve kuralları belli olan bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın mürşid gözetiminde uzletin yapılması, uygulama açısından son derece önemli kabul edilmektedir.

1.1.5. Faydaları ve Zararları

Tasavvufta, uzlet hayatının faydalarına bakıldığında dünyevi ve uhrevi açıdan iki kısma ayrıldığı görülmektedir. Uhrevi açıdan tefekkür ve ibadet ile meşgul olunması ve kulluğun bilincine varılmasına imkân tanımaktadır. Dünyevi açıdan ise toplumda insana musallat olan riya ve gıybet hastalığından uzak durarak ahlaki olgunluğa erişmeyi sağlamaktadır.²⁹

Tasavvuf ehli olan İbn-i Ebi'd-Dünya uzletin faydalarını şöyle sıralamaktadır:

²⁶ Hülya Küçük, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015, s. 139.

²⁷ Jules Payot, *İrade Terbiyesi*, (Çev. Süleyman Doğru), Koridor Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 129.

²⁸ Kızılgeçit, Muhammed, “Modern Psikolojide ve Tasavvufta Yalnızlık”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 12, Rize 2012, s. 134.

²⁹ Gazzâlî, a.g.e., 2/226.

1.İnsanlardan müstağni olup ibadet, tefekkür ve Allah'a dua etme hususunda samimi bir durum oluşturacağını,

2.Toplum içinde insana sirayet edebilecek günahlardan koruyacağını,

3.Fitne ve husumetlerden korunmaya imkân verirken dinî ve canı koruma hususunda insana güven verdiğini, aksi halde toplu mekanların fitne ve husumetlerin merkezi olduğunu,

4.İnsanların şer ve kötü davranışlarından kurtulmuş olacağını,

5.İnsanların uzlete çekilenden; uzlete çekilenin de insanlardan bir beklentileri kalmayacağı şeklinde ifade etmiştir.³⁰

Bu minvalde uzlet, dünyaya ilgiyi azaltmakta, insanlar arasında hürmet sahibi olma hevesini kırmakta, insanlardan gelebilecek sü-i zannı, hasedi ortadan kaldırmaktadır.³¹

Uzlet hayatının faydalı olduğunu benimseyen Kuşeyrî 'ye göre kişi, kötülöklere karşı öncelikle tevhid akidesini muhafaza etmeli sonrasında iyi bir dini eğitim alması gerekmektedir. Uzlet, öz itibari ile kişinin kötü hasletlerini terk etmesidir. Ona göre mühim olan bir kimsenin bedenlen toplum içerisinde bulunmasına rağmen ruhen onlardan uzak olup Hakk ile beraber olmasıdır.³²

Uzletin faydalı olduğunu dile getiren bir diğere mutasavvıf Ebû Tâlib el-Mekkî'dir. O'na göre maneviyatına yeteri kadar değere vermeyen bir kimsenin zamanla imanını zayıflar ve böylece içinde bulunduğu toplumun rengini alır. Mekkî, toplum içerisinde kötülüğün iyiliğere oranla daha çok olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple insanları yoldan çıkaran; kazanma, mal biriktirme ve harcama düşkünlüğünün insana sirayet edeceğini ve bu sebeple de kişinin maneviyatının zayıflayacağını ifade etmiştir. Bu durumda kişinin insanlardan uzaklaşmakla bu girdaptan kurtulabileceğini dolayısıyla uzlet hayatını benimsemesi gerektiğini söylemiştir.³³

İmam-ı Gazzâlî, uzlet uygulamasının faydalı mı yoksa zararlı mı olduğunu konusunda kişinin içinde bulunduğu duruma göre faydalı veya tehlikeli olabileceğini

³⁰ İbn Ebi'd-Dünya, *el-Uzle ve'l-İnfirâd*, Dâru'l-Vatan, Riyad 1997, 1/4.

³¹ Gazzâlî, a.g.e., 2/226.

³² Kuşeyrî, a.g.e., s. 197.

³³ Ebu Tâlib Mekkî, *Kütü'l-Kulüb; Kalplerin Azığı*, (Çev. Yakup Çiçek, Dilaver Selvi), Semerkand Yayınları, İstanbul 2011, s. 402.

belirtmiştir. Ona göre fitnenin yaygınlaştığı dönemlerde kişi uzlete girebilir yalnız cemaatle kılınması gereken cuma ve bayram namazlarını terk etmemesi gerekmektedir.³⁴

İmam-ı Gazzâlî'ye göre uzletin zararları da bulunmaktadır. Bunlar: Kişinin uzlet hayatı yaşarken kendisine farz olan ilimleri öğrenmekten mahrum kalması, nefsini terbiye etmek adına insanlardan gelecek cefaya katlanmaktan mahrum kalması, sıla-i rahimden, cuma ve bayram namazlarına katılmaktan mahrum kalması şeklinde belirtmiştir.³⁵

Uzlet yaşantısının sosyal bir varlık olan insana ağır geldiği Hz. Peygamber döneminde gerçekleşen Sa'lebe olayından anlaşılmaktadır. Bu olay şöyle anlatılmaktadır: Dünya malına meyledip onu arzulayan Sa'lebe Hz. Peygamber'e; Allah'a dua etmesini ve kendisine mal verilmesini talep etmiştir. Hz. Peygamber, Sa'lebe'nin bu arzusunu geri çevirmiş, bunun üzerine Sa'lebe ısrarla Hz. Peygamberden Allah'a dua etmesini istemiştir. Bu ısrar üzerine Hz. Peygamber, Allah'a Sa'lebe'ye mal vermesi için dua etmiş bu duanın sonucunda koyun sürüsüne sahip olan Sa'lebe'nin sürüsü şehir içinde beslenemediklerinden Medine dışına çıkmıştır. Bu durumda Sa'lebe zamanla vakit namazlarını daha sonra Cuma namazlarını terk etmeye başlamış ve bu hadisenin devamında müminlerin mallarında zekât alınmasıyla ilgili ayet nazil olmuştur.³⁶

Hz. Peygamber, biri Cüheyne diğeri Süleym kabilesinden olmak üzere iki kişiyi zekatını almak üzere Sa'lebe'ye göndermişse de önceleri fakir olan sonrasında sürü sahibi olan Sa'lebe, zekât vermeyi reddetmiştir. Zekât toplamak ile görevli amiller, Sa'lebe'nin durumunu Hz. Peygamber'e bildirdiklerinde Hz. Peygamber, bazı kimselerin Allah'a söz verdiği halde sözünde durmadığıyla ilgili ayeti okumuştur. Bunun üzerine Sa'lebe, zekâtını vermek için Allah Resulüne gelip kendisinden zekâtını kabul buyurmasını istemişse de Hz. Peygamber, Sa'lebe'nin zekât malını kabul etmemiştir.³⁷

---

³⁴ Gazzâlî, a.g.e., 2/564.

³⁵ Gazzâlî, a.g.e., 2/538.

³⁶ Tevbe, 9/103.

³⁷ Muhammed b. Cerir Taberi, *Camiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'an* (trc. Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü'r-Risale, 1420 h, 14/371.

Anlatılan bu hadise cemaatten kopmanın ağır sonuçlarını gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, insanoğlu için toplu yaşamak asıl, ihtiyaca göre hayatın çok az bir bölümünde uzlet hayatını yaşamak ise arızı bir durumdur. Nitekim uzletin, insan hayatını olumsuz etkileyen farklı yönleri bulunmaktadır. Bunlar; öğrenme ve öğretme gibi iki nimettin mahrumiyetine sebep olması, topluma karşı faydalı olmayı ortadan kaldırması, insanlar ile olan ünsiyete engel olması, cemaatle vakit namazlarını kılmayı, bayramlaşmayı, hasta ziyaretlerini ve sıla-i rahmi engellemesi şeklinde belirtilmektedir.³⁸

Tasavvuf düşüncesinde uzlet uygulaması hakkında hem olumlu hem de olumsuz düşüncelerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, uygulamanın özünde yararları ile birlikte zararlarının da bulunmasından kaynaklanmaktadır.

1.1.6. Sonuçları

Tasavvuf düşüncesinde uzlet deneyimi bir yalnızlık sürecidir. Bu, zorunlu olmayan tercihlî bir inzivâ sürecidir. Bu zorlu inziva sürecinde bir rehberin bulunması esastır. Nitekim uzlet deneyiminin yararları olduğu kadar zararlarının da olduğu bilinmektedir. Bu sebeple kişi, uzlet ile tecrübe edindiği yalnızlık sonucunda; sıkıntı, stres ve kaygıdan etkilenmesi ihtimal dahilindedir. Bu durumda bir rehber eşliğinde sağlıklı ve bilinçli yapılan uzlet deneyimi kişinin hem bedeneni hem de ruhen huzurlu olmasını sağlamaktadır. Bu anlamda uzlet deneyimi aynı zamanda bir değişim ve dönüşümü sağlamaktadır. Dolayısıyla uzlet, insanın manevi yönünü geliştirmeye yarayan bilinçli ve sistemli bir eğitimidir. Başka bir ifade ile uzlet; Allah'tan gayri her şeyden, kişiyi uzak tutarak onu hakikat bilgisine ulaştırma amelesidir.³⁹

Bununla beraber uzlet deneyimi sonucunda kişiye havâtır denilen birtakım düşünceler gelmektedir. Bu düşünceler şeytandan geldiği takdirde vesvese, melekten geldiğinde ise ilham adını almaktadır. Nitekim uzlet ile amaçlanan kerâmet sahibi olmak değil nefsi terbiye edip Allah'a yakınlaşmaktır.⁴⁰

Uzlet uygulaması neticesinde insanın nefsini terbiye etmesi ile başlayan yeni bir süreç söz konusudur. Bu süreç, değişim ve dönüşümü beraberinde getirmektedir. Bu

---

³⁸ Ebi'd-Dünya, a.g.e., 1/5.

³⁹ Numanoğlu, a.g.e., s. 35.

⁴⁰ Altıntaş, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara 1991, s. 125.

dönüşüm, uzlet sonrası sâlikin kalbinde, gaflet uykusundan uyanıp kalbinde Allah ile kurduğu bağ ile başlamaktadır.

1.2. Semantiği

1.2.1.Uzletin Bazı Kavramlarla İlişkisi

Çalışmanın bu bölümünde uzlet kavramının ona yakın bazı ıstılahlar ile ilişkisi incelenirken aynı zamanda semavî dinlerde var olan uzlet anlayışı ile birlikte kavramın Hint alt kıtasında var olan meditasyon uygulamasıyla mukayesesi ele alınmıştır. Böylece tasavvuf anlayışında kavramsal olarak özgün olan uzlet uygulaması ile semavî ve beşerî dinlerde var olan uzlet ve benzeri uygulamaların karşılaştırılması yapılmıştır.

1.2.1.1. Uzlet Halvet İlişkisi

Tasavvuf düşüncesinde halvet ve uzlet kavramlarının daha iyi anlaşılabilmesi için her iki kavramın da genel anlamda sözlük ve ıstılah anlamları ile birlikte referans edindikleri kaynaklar belirtilmiştir. Daha sonra bu kavramların birbirileri ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Son olarak da kavramların farklı yönleri izah edilmeye çalışılmıştır.

Sözlükte halvet (الخلوة) kavramı; yalnız kalıp تنها ve ıssız bir köşeye çekilme, kişinin kendi nefsi ile veya bir başkası ile yalnız başına kalması anlamına gelmektedir.⁴¹

Tasavvuf ıstılahında ise halvet; hiçbir varlığın olmadığı yerde kişinin Hakk ile gönülden konuşması ruhen sohbet etmesi, masivadan geçip tam manası ile kendini ibadete vermesi, aklını ve duygularını muhafaza edip günahlardan uzak kalabilmesi için belirli bir zaman diliminde mürşidinin denetiminde sakin ve تنها bir mekânda bir başına yalnız kalıp, benliğini bütün varlığıyla Allah'a vermesi olarak tanımlanmaktadır.⁴²

Halvet uygulamasının kaynağı olarak Kur'an da adı geçen bazı peygamberlerin i'tikâf uygulaması kabul edilmiştir. Nitekim Hz. Mûsâ'nın Sina dağında Allah ile

---

⁴¹ İbn Manzûr, a.g.e., 14/237.

⁴² Cürçânî, Ali b. Muhammed b. Ali, *Kitabu't-Târîfât*, (Çev. Arif Erkan), Beyrut 1983, 1/101.

kelam etmeden evvel girdiği manevi hazırlık safhası sûfilerin referans aldıkları bazı ayetlerdendir.⁴³

Tasavvuf ehli kimselerin halvet uygulamasının kaynağı olarak delil olarak kabul ettikleri bir diğer olay ise Hz. Peygamberin, risâletten önce Hira mağarasındaki yaşantısıdır. Bilindiği üzere Hz. Peygamber, vahiy gelmeden evvel manevi bir hazırlık süreci geçirmiştir. Bu durum sûfilerce tam bir uzlet ve halvet hali olarak kabul edilmektedir.⁴⁴

Tasavvuf düşüncesinde uzlet kavramı ise; bedenen veya ruhen bir şeyden uzak durmak, kaçınmak sakınmak gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁵ Tasavvuf ıstılahında ise; günaha girmemek adına daha çok ibadet etmek gayesiyle toplumdan uzaklaşıp ıssız, تنها ve kimsesiz yerlere çekilerek tek başına yaşamayı ifade etmektedir.⁴⁶

Manevi bir eğitim metodu olarak uzlet yaşantısı inanç sistemlerinin çoğunda kendisine yer edinmiştir. İslâm dininde Hz. Peygamber'in vahiy gelmeden evvel Hira mağarasında inzivaya çekilip uzlet hayatı yaşadığı, risâlet ile birlikte ramazan aylarının son on gününde i'tikâfa girdiği bilinmektedir. Allah dostları hayatlarında uzlet hayatını kabul ederken peygamberi örnek almışlardır. Uzlet ile arzulanan asıl gaye nefsi terbiye edip yaratıcı ile olan kurbiyeti kazanmaktır.⁴⁷

Halvet ve uzlet kavramlarının ilk dönemlerde aynı anlamda kullanılması, sonraki dönemlerde anlam yakınlığının devam etmesi ile beraber bazı kimseler bu iki kavramın aynı manaya geldiğini dile getirmiş bazıları ise farklı manalara geldiğini ifade etmişlerdir. Nitekim bu durum Sûfilere göre halvet ve uzletin farklı yönleri göstermektedir.⁴⁸

Kavramsal olarak halvet ile uzlet birbirlerine yakın olan kelimelerdir. Ancak uzlet daha genel bir manayı ihtiva ederken; halvet ise daha özel bir anlama gelmektedir. Uzlette zamanı belli olmayan bir yalnızlık varken, halvetteki yalnızlığın süresi bellidir.⁴⁹

---

⁴³ Sühreverdi, Şihabeddin, *Avârifü'l-meârif*, (Çev. Hasan Kâmil Yılmaz), İstanbul 2016, s. 263.

⁴⁴ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985, s. 77.

⁴⁵ İsfehânî, a.g.e., s. 1006.

⁴⁶ Uludağ, a.g.e., s. 543.

⁴⁷ Uludağ, a.g.e., s. 257.

⁴⁸ Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, TDV. Yayınları, Ankara 2000, s. 380.

⁴⁹ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005, s. 119.

Mutasavvıflara göre uzlet, halvete göre daha genel bir anlam ifade etmektedir. Halvet ise uzlete göre daha özel bir anlam taşımaktadır. Aynı şekilde uzlette süresi belli olmayan bir yalnızlık söz konusudur. Halvette ise süresi belli olan bir yalnızlıktan bahsedilmektedir. Yine bu minvalde halvetin, uzletten farklı olarak birtakım şartları bulunmaktadır. Bu şartlar yerine getirilmediği takdirde arzulanan sonuç elde edilmemiş sayılmaktadır.⁵⁰

Bu durumda anlaşılan kişinin halvete girmeden evvel uzlet halini tecrübe etmesi gerekmektedir. Nihayetinde kişi kendisini ruhen ve bedenen halvete girmeye hazır gördüğü takdirde rehber öncülüğünde halvete girmesine müsaade edilmektedir. Bir kimsenin uzlet halini başarıyla tamamlamadan halvete girmesi mümkün gözükmemektedir.⁵¹

Uzlet ve halvet her ne kadar birbirine yakın manayı ihtiva etse de aslında yapılarına göre farklı anlamlar ifade etmektedirler. Sûfiler insanlardan uzak bir şekilde sürekli bir inziva hali olan uzlet yerine, halvet denilen insanı ibadete alıştırıp sevdiren ve belli bir zaman zarfında yapılan yalnızlığı tercih etmişlerdir.⁵²

Uzlet ve halvet uygulamalarının birbirlerine çok yakın iki manayı taşıdıkları anlaşılmaktadır. Hatta ilk zamanlar bu iki kavramın birbirlerinin yerine kullanıldığı da bilinmektedir. Temel olarak uzlet uygulaması, daha genel bir yalnızlığı ifade ederken; halvet uygulaması daha sistemli, planlı ve süresi belli olan bir yalnızlığı ifade etmektedir. Bununla beraber halvet halini ancak şartları yerine getirmiş belli bir süre uzlet halini deneyimlemiş kimselerin yapması düşünülmektedir. Diğer bir ifade ile halvet öncesi uzlet esas kabul edilmiştir. Bu durum da uzlet ve halvetin farklı uygulamalar olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.1.2. Uzlet Gaybet İlişkisi

Tasavvuf düşüncesinde gaybet ve uzlet kavramlarının daha iyi anlaşılabilmesi için gaybet kavramın genel anlamda sözlük ve ıstılah anlamları ile birlikte referans edindikleri kaynaklar belirtilmiştir. Daha sonra bu kavramların birbirileri ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Son olarak da kavramların farklı yönleri izah edilmeye çalışılmıştır.

---

⁵⁰ İsfehâni, a.g.e., s. 1006.

⁵¹ Mehmet Şirin, Ayış, *Tasavvuf Yolcularının El Kitabı; Semennûdi'de Nefis Terbiyesinin Esasları*, Ravza Yayınları, İstanbul 2018, s. 180.

⁵² Ayış, a.g.e., s. 43.

Sözlükte gaybet (الغيبية) kavramı: Hislerini kaybetmek, kendinden geçme, şuurunu kaybetmek anlamlarına gelmektedir.⁵³

Tasavvuf ıstılahında ise gaybet; kalbin, dünya hallerinden tamamen uzaklaşması olarak ifade edilmektedir.⁵⁴

Gaybet uygulamasının kaynağı olarak Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı peygamber kıssaları sûfilerce gaybet hâli olarak düşünülmektedir. Özellikle Hz. Yûsuf kıssasında geçen kadınların Yûsuf Peygamberi gördükleri zaman şaşkınlıktan ellerini kesmeleri,⁵⁵ ve Hz. Eyyûb'un Allah'a halini arz edişi ve yakarışı⁵⁶ gaybet halinin varlığına delil olarak getirilen ayetlerdendir.

İsmail Hakkı Bursevî, bu ayette geçen kadınların Hz. Yûsuf'u gördüklerinde hayretler içerisinde kaldıkları ve onu meleklerle benzeterek Yûsuf Peygamberin güzelliği karşısında kendilerinden geçmelerini gaybet hali olarak ifade etmektedir.⁵⁷

Tasavvuf ehli kimselerin gaybet uygulamasının kaynağı olarak delil olarak kabul ettikleri bir diğer olay ise Hz. Osman'dan rivayet edilen bir hadiste; *“Rasûlullah vefat edince ashabından bir grup çok üzüldüler ve bir kısmı vesveseye düştüler. Onlardan biri de bendim. Bir yerde otururken Hz. Ömer yanımdan geçip selam vermiş. Ben onun ne geçtiğini ne de selamını işittim. Hz. Ömer bu durumu Hz. Ebubekir'e şikâyet etti. Daha sonra ikisi gelip bana selam verdiler. Hz. Ebubekir şöyle dedi: Kardeşin Ömer'in selamını niçin almadın? Ben ise: Böyle bir şey yapmadım dedim. Hz. Ömer Allah'a yemin olsun ki yaptın. Ey! Umeyye oğulları bu sizin huyunuz olmuş dedi. Ben de Allah'a yemin olsun ki ne senin geçtiğini nede selam verdiğini hissettim. Bunun üzerine Hz. Ebubekir, Osman doğru söylüyor. Bir üzüntü seni bundan alıkoymuş. Bende bu işten nasıl kurtulacağımızı (Hilâfet meselesini nasıl çözeceğimizi) kendisine sormadan Allah, Rasûlünü vefat ettirdi.”*⁵⁸ Bu hadiseden de anlaşılacağı üzere gaybet hali kısa süreli bir dalgınlık hali olarak betimlenmektedir.

Bu durumda tasavvuf düşüncesinde uzlet ile gaybet birbirlerine uzak olan kavramlardır. Uzlet ibadet ve taât ile halktan uzaklaşmayı ifade ederken; Gaybet,

⁵³ Ebubekir Muhammed b. İshak Kelâbâzî, *Tâ'arruf*, (Çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 2016, s. 192.

⁵⁴ Ziyâüddîn-i Nahşebî, *Silku's-Sulûk*, (Çev. Mustafa Çiçekler, Halil Toker), İnsan Yayınları, İstanbul 1999, s.28.

⁵⁵ Yusuf, 12/31

⁵⁶ Enbiya, 21/83

⁵⁷ Bursevî, a.g.e., s. 221.

⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 6.

ruhen kısa bir süreliğine halktan ve bulunduğu ortamdan uzaklaşmayı ifade etmektedir.⁵⁹

Tasavvuf düşüncesinde gaybet ve uzlet kavramları karşılaştırıldığında her iki kavramın da birbirinden farklı manalar taşıdığı anlaşılmaktadır. Uzlet süresi değişken olan bir uzaklaşma ile tarif edilirken; gaybet çok kısa bir süreliğine akli melekelerin dış dünya ile bağının kesilmesi olarak tarif edilmektedir. Nitekim gaybet, bilinçli yapılan bir uygulama değilken; uzlet, bilinçli ve sistemli yapılan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.1.3. Uzlet Huzûr İlişkisi

Tasavvuf düşüncesinde huzûr ve uzlet kavramlarının daha iyi anlaşılabilmesi için huzûr kavramın genel anlamda sözlük ve ıstılah anlamları ile birlikte referans edindikleri kaynaklar belirtilmiştir. Daha sonra bu kavramların birbirileri ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Son olarak da kavramların farklı yönleri izah edilmeye çalışılmıştır.

Sözlükte huzûr (الحضور) kavramı: Ortaya çıkmak, zuhur etmek, hazır olmak gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁰

Tasavvufta ıstılahında ise huzûr; kulun Allah'ı dünya gözü ile açıkça görememesine karşın kişinin sahip olduğu manevi derinlik ile gönül dünyasında Hakk ile beraber bulunması olarak tarif edilmektedir.⁶¹

Huzûr uygulamasının kaynağı olarak Kur'an-ı Kerim'de "*Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki kalpler ancak Allah'ı anmakla huzûr bulur.*"⁶² Ayeti ile sûfiler tarafından huzûr halini delil olarak kabul etmişlerdir.

Kuşeyrî, zikrin yoğunluğu ile kişinin kalbini kaplayan nur ile halktan uzaklaşarak Allah'ın huzurunda kendisini tahayyül etmesi ile huzûr halinin gerçekleştiğini ifade etmektedir.⁶³

---

⁵⁹ Aydın, a.g.e., s. 48.

⁶⁰ İbn Manzûr, a.g.e., 2/528.

⁶¹ Serrâc, a.g.e., s. 399.

⁶² Ra'd, 13/28.

⁶³ Kuşeyrî, a.g.e., s. 164.

Tasavvuf düşüncesinde uzlet ile huzûr birbirlerine yakın sayılabilecek kavramlardır. Uzlet, ibadet ve taât ile halktan uzaklaşmayı ifade ederken; huzûr, kalben bir süreliğine dünya ve içindekilerden geçip Hakk ile beraber olma sürecini ifade etmektedir.⁶⁴

Tasavvuf düşüncesinde uzlet ile huzûr kavramları genel manada bulunduğu ortamdan uzaklaşmayı ifade etse de uzlette bedenen elde edilmek istenen ruhi derinlik, huzûr uygulamasında manen uzaklaşma ile elde edilmeye çalışılmaktadır.

1.2.1.4. Uzlet Ruhbâniyet İlişkisi

Tasavvuf düşüncesinde ruhbâniyet ve uzlet kavramlarının daha iyi anlaşılabilmesi için ruhbâniyet kavramının sözlük ve ıstılah anlamları ile birlikte referans edindikleri kaynaklar belirtilmiştir. Daha sonra bu kavramların birbirileri ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Son olarak da kavramların farklı yönleri izah edilmeye çalışılmıştır.

Sözlükte ruhbâniyet (الرهبانية) kavramı: Korkmak, ürkmek, çekinmek anlamlarına gelmektedir.⁶⁵

Tasavvuf ıstılahında ise ruhbâniyet; dünyadan el etek çekerek münzevi bir hayat yaşamak şeklinde tarif edilmektedir.⁶⁶

Rahip; halktan ayrışıp, masivadan uzak duran Hakk'a yönelen, münzevi hayatı katı bir şekilde benimsemiş Hıristiyan din adamlarına denilmektedir. Ruhban, rahip kelimesinin çoğuludur. Rahbaniyet veya terahhüb; ıssız veya sakin bir yere çekilerek ibadet etmek anlamında kullanılmaktadır. Ruhbanlıkla alakalı olarak Allah: *“Kuşku yok ki iman edenlerin, insanlar içinde en amansız düşmanlarının Yahudiler ve şirk koşanlar olduğunu göreceksin. Yine, onlar arasında iman edenlere sevgi bakımından en yakın olanların da biz Hristiyan'ız diyenler olduğunu göreceksin. Çünkü bunların içinde (insaflı) keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar.”*⁶⁷ Bu ayette zikri geçen ruhbanlık ile ilgili Hz. Peygamberin risâletinden önce Tevrat'ı ve İncil'i

---

⁶⁴ Kuşeyrî, a.g.e., s. 119.

⁶⁵ Uludağ, a.g.e., s. 290.

⁶⁶ Uludağ, a.g.e., s. 290.

⁶⁷ Maide, 5/82.

okuyan ve Allah'ın dinine davet eden Hristiyan gruptan bahsedildiği belirtilmektedir.⁶⁸

Bu düşünceye sahip rahiplerin ardından gelenlerin ise aynı övücü ifadelerle anılmayıp inançlarından saptıkları belirtilmektedir. Bu durum Kur'an-ı Kerimde: *“Sonra onların izinden peygamberlerimizi peş peşe gönderdik. Arkalarından Meryem oğlu İsmâ'yı da gönderdik, ona İncil'i verdik, ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet yerleştirdik. Kendilerinin icat ettikleri ruhbanlığa gelince, biz onlara bunu emretmemiştik; sırf Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapmışlardı, ama buna hakkıyla riayet etmediler. Biz de içlerinden iman edenlere mükâfatlarını verdik, ama çokları yoldan çıkmışlardır.”*⁶⁹ ayeti ile ifade edilmektedir.

İslâm Dininde bulunmayan ruhbanlık, uzleti çağrıştırmakla birlikte iyi niyetle gerçekleştirilmeye çalışılan bu uygulamanın zamanla mecrasından çıktığı, hatta bunu uygulayanların bir kısmının fasıklar grubuna dahil olduğunu yukarıda geçen ayetler bildirmektedir.⁷⁰

Tasavvuf düşüncesinde uzlet ile ruhbanlık birbirlerine yakın sayılabilecek kelimelerdir. Ancak uzlet, ibadet ve taât ile halktan uzaklaşmayı ifade ederken; ruhbanîyet, Hristiyan din adamlarının katı bir asetizm uygulayıp dünyadan ve içindekilerden tamamen el etek çekmesi olarak ifade edilmektedir.⁷¹

Ruhbanlık ile uzlet uygulaması arasında benzerlikler olduğu anlaşılmaktadır. Ruhbanlık anlayışında başta mağaralarda, ıssız ve tenha yerlerde daha sonra topluluklardan çok uzaklarda inşa edilen manastırlarda yaşanan inziva hayatının olduğu bilinmektedir. Tasavvuf ehli kimselerin de başta dağlarda, mağaralarda, ıssız ve tenha yerlerde, daha sonra da halktan uzak yerlerde tekkeler inşa ederek inziva hayatı yaşadıkları bilinmektedir. Mutasavvıflardan bazılarının evlenmeme yönündeki düşünceleri ile birlikte her iki uygulamanın benzerlikler gösterdiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu durumda Hristiyan inancında var olan ruhbanlık ile İslâm inancında var olan uzlet uygulamasının aynı olduğu düşünülmektedir. Yalnız, ruhbanlık ile uzlet uygulamalarının özü itibarı farklı olduğu bilinmektedir. Ruhbanlık, yaratıcıya ulaşmak için dünya ve içindekilerden tamamen koparak her anlamda kendini toplumdan

---

⁶⁸ Aydın, a.g.e., s. 44.

⁶⁹ Hadid, 57/27.

⁷⁰ Aydın, a.g.e., s. 45.

⁷¹ Ahmed Cahit Haksever, *Günümüz Tasavvuf Meseleleri*, KDY Akademi, Ankara 2021, s. 26.

soyutlamak ile açıklanmaktadır. Bu durum, İslâm inanç sistemine ters düşmektedir. Nitekim Hz. Peygamber, sürekli ve katı bir inziva hayatının, sürekli oruç tutmanın ve manastıra çekilmenin İslâm ile bağdaşmadığını belirtmiştir.⁷²

Tasavvuf anlayışındaki uzlet, bir sülûk yani eğitim metodu olduğundan süresi belli olan bir uygulamadır. Ruhbanlıkta ise süre söz konusu değildir. Uzlet, Allah'a yakınlaşmak adına toplumdaki uzaklaşıp daha sonra tekrar topluma karışmayı esas alırken; ruhbanlık da her şeyden el etek çekerek bir ömür sürecek münzevi bir hayat sürmek söz konusudur. Bu sebeple uzlet, ruhbanlık değil aksiyondur.⁷³

Semavî din mensubu kimselerin Allah'a yakınlaşmak adına tercih ettikleri ruhbanlık anlayışında toplumdaki ve insanlardan tamamen uzaklaşmak, evlenip çocuk sahibi olmak uygun görülmemiştir. İslâm anlayışında ise Allah'a yakınlaşmak adına yapılan her türlü süreli manevi eğitim, nefsinin kötülüklerinden korunmak, başkalarına zarar vermemek için uygun görülmüştür. Bu, adı üzerinde olan süreli manevi bir eğitim metodudur. Ruhbanlıkta var olduğu gibi hayat boyu sürecek bir uygulama değildir.⁷⁴

Tasavvuf anlayışında var olan uzlet ile semavî dinlerde var olan ruhbanlık genel anlamda aynı gözüğe de temel de birbirlerine benzeyen farklı uygulamalar olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim zaman açısından bakıldığında uzlette belli bir zaman diliminin olduğu görülmekte; ruhbanlıkta ise zaman kavramının dahi olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum uzlet ile ruhbanlığın ne denli farklı olduğunu göstermektedir. Uzlet uygulamasında toplum içerisinde yaşamak kabul edilirken; ruhbanlık uygulamasında insanlardan tamamen uzaklaşmak esas kabul edilmektedir.

1.2.1.5. Uzlet Meditasyon İlişkisi

Tasavvuf düşüncesinde meditasyon ve uzlet kavramlarının daha iyi anlaşılabilmesi için meditasyon kavramının genel anlamda sözlük ve ıstılah anlamları ile birlikte referans edindikleri kaynaklar belirtilmiştir. Daha sonra bu kavramların birbirileri ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Son olarak da kavramların farklı yönleri izah edilmeye çalışılmıştır.

---

⁷² Haksever, a.g.e., s. 26.

⁷³ Numanoğlu, a.g.e., s. 58.

⁷⁴ Rezzan Karatay, *Ziyâiyye'de Halvet Uygulaması*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 70.

Sözlükte meditasyon (التأمل) kavramı: Derin düşünme, iç huzur, sükûnet gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise meditasyon; kişinin değişik şuur halleri elde etmesine ve öz varlığına ulaşmasına olanak veren, zihnini denetleme teknikleri ve deneyimlerine verilen ad olarak tanımlanmaktadır.⁷⁵

Meditasyon, Hint alt kıtasında bulunan çeşitli uzak doğu dinlerinde insana üstün bilgi ve yetenek kazandırmak amacıyla insanı kurtuluşa, iç huzura kavuşturduğuna inanılan bir teknik olarak bilinmektedir. Genel manada mistik yaklaşımlarda uygulanan meditasyonda, zihni kontrol etmek esas kabul edilmektedir. Uzlet halinde yapılan tefekkür ile nefes hareketleri ile düşünme uygulamasının benzer bir yanının olmadığı anlaşılmaktadır. Meditasyon uygulamasında, yaratıcıya ulaşmak adına herhangi bir amaç bulunmamaktadır. Meditasyonda asıl gaye zihin uyanıklığını sağlamaktır. Tasavvuf anlayışında var olan uzlet uygulamasında ise tefekkür ile amaçlanan nefsi ıslah edip kalp uyanıklığını sağlamaktır ve bu sayede kâmil insan olabilmek düşüncesi ile Allah'ın rızasına erişmek arzulanmaktadır.⁷⁶

Uzlet uygulamasının meditasyon ile pratikte bambaşka uygulamalar olduğu anlaşılmaktadır. Uzlet ile bir kimse, nefsinin bütün yönleri ile tanımaktadır. Meditasyonda ise zihnen düşünme eyleminde bulunan bir kimsenin dikkatini toplaması için yaptığı bir teknik söz konusudur. Bu durumda uzlet ve meditasyonun farklı uygulamalar olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁷

Uzak doğu dinlerde var olan meditasyon, bütün inanç sistemlerinde var olan iç huzuru ve mutluluğu sağlamak adına insanlık tarihi boyunca ulaşılmak istenen amaçlardandır. Bu durum, uzlete benzer uygulamaların semavî dinlerde olduğu gibi beşerî dinlerde de var olduğunu göstermektedir. Genelde aynı gibi görünen bu tarz uygulamaların temelde farklılıklar gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durumda uzlet; Allah adına yapılan bir uygulama iken meditasyon, tamamen bedeni rahatlatmak adına yapılan zihinsel bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

⁷⁵ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Meditasyon>

⁷⁶ Ali Ayten-Sevde Düzgüner, *Tasavvuf Psikolojisine Giriş; Bireysel Arınma ve Güzel Ahlak*, İstanbul 2017, s. 96.

⁷⁷ Mustafa Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan; Tasavvuf ve Benötesi Psikoloji-Transpersonel Psikoloji*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2013, s. 104.

1.2.2. Uzlet ile Yakın Anlama Gelen Bazı İstilahlar

Tasavvuf düşüncesinde özel bir dil mevcuttur. Bu şekilde tasavvuf literatürü adı verilen disiplinde, birbirlerine yakın veya zıt anlam ifade eden kavramlar ortaya çıkmıştır. Uzlet kavramı da bunlardan biridir.⁷⁸

Uzlet uygulaması ile ilintili birçok kavram bulunmaktadır. Bu kavramlar ile beraber uzleti halini tecrübe eden sûfide, kalp temizliği ve nefis tezkiyesi sağlandığında bir takım manevi haller ortaya çıkmaktadır. Tasavvuf literatüründe bunlar; haller ve makamlar olarak isimlendirilmektedir. Bu hallerin veya makamların elde edilmesi ancak ruhun manen yücelmesi ile ortaya çıkmaktadır. Manen yücelmek için ise beden içerisine hapsedilmiş ruhun özgürleşmesi ile mümkündür. Bu süreçte bazen insanın iradesi ve çabası olmadan kalbe; marifet, mana, feyz, bereket, his ve heyecan olarak tanımlanan haller gelmektedir. Allah vergisi olan bu haller değişkendir. Bütün tasavvufi ilimler, hallere ait bilgiler olarak kabul edilmektedir. Makam ise kelime anlamı itibariyle merhale, mertebe, menzil ve konak anlamlarına gelmektedir. Aynı zamanda tasavvuf ıstılahında bir kimsenin gösterdiği gayretle, ulaştığı sıkıntılara katlanarak, azimli bir şekilde gerçekleştirdiği merhaleler olarak ifade edilmektedir. Sûfilere göre makam, kulun kendi iradesi ve gayretiyle kazandığı ve vasıf haline getirdiği âdab ve ahlakıdır.⁷⁹

Uzletin icra edilişi ve yöntemleri kişiye, farklı hallerde ve makamlarda bulunmasını sağlamakla beraber uzlet ile ilintili birtakım kavramları ortaya çıkarmıştır. Bunlardan kendisine yakın ve zıt anlam ifade edenler kısaca şunlardır:

1.2.2.1. Sekr (السكر)

Sözlükte sekr kavramı: Mest olmak, kendinden geçmek, temyiz kabiliyetini kaybetmek anlamlarına gelmektedir.⁸⁰ Tasavvuf ıstılahında ise sekr; zahiri ve bâtni halleri aşarak Hakk'a yönelmek, kuvvetli bir tecelli ile kendinden geçmek olarak ifade edilmektedir.⁸¹

Bu durumda sekr ile uzlet kavramlarının benzer yönleri bulunmasına karşın farklı anlamlar ifade ettiği görülmektedir. Her ikisinde de halktan uzaklaşıp Hakk ile

⁷⁸ Ebu'l Ala, Arifi, *Tasavvuf İslam da Manevi Hayat*, İstanbul 2012, s. 27.

⁷⁹ Işıtan, İbrahim, *Sûfi Psikolojisi*, İstanbul 2012, s. 48.

⁸⁰ Kelâbâzî, a.g.e., s. 190.

⁸¹ Ebu İsmâil Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, (Çev. Abdurrezzak Tek), Bursa 2017, s. 352.

birlikte olma gayesi ile derin yalnızlık hali bulunmaktadır. Yalnız uzlet, sekr kavramından farklı olarak daha uzun süreli bir yalnızlığı uhdesinde barındırmaktadır.

1.2.2.2. Sahv (الصحو)

Sözlükte sahv kavramı: Ayrılmak, aykırılık hali, şuur ve idrak haline dönme anlamlarına gelmektedir.⁸² Tasavvuf ıstılahında ise sahv; kulun temyiz haline dönerek elem veren şey ile haz veren şeyi ayırt etmesi fakat elem vereni tercih edip ondan hoşnut olması anlamına gelmektedir.⁸³

Tasavvuf düşüncesinde genel manada benzer olarak görülen sahv ve uzlet, temelde farklı manalara gelen iki kavramdır. Uzlet, yalnızlığın kendisini ifade ederken sahv, uzlet sonrası yaşanan manevi halleri ifade etmektedir.

1.2.2.3. Murâkabe (المراقبة)

Sözlükte murâkabe kavramı: Korku, denetlemek, gözetlemek, kontrol etmek, devamlı olarak gayeyi düşünmek anlamlarına gelmektedir.⁸⁴ Tasavvuf ıstılahında ise murâkabe; insanın bütün hallerinde, sükûn ve hareket durumlarında Hakk tarafından görüldüğünü ve işitildiğini bilmesidir.⁸⁵

Uzlet ile murâkabe, amaçları bir olmakla beraber birbirlerine yakın olan iki kavramdır. Uzlette genel olarak bedenen insanlardan uzaklaşma ile Allah'a yakınlaşmak kabul edilirken murâkabe de bu durum kalben kabul edilmektedir.

1.2.2.4. İnfirâd (الإنفراد)

Sözlükte İnfirad kavramı: Bir kimsenin arkadaşlarından ayrılması, kendi başına kalıp, topluma muhalefet etmesi anlamlarına gelmektedir.⁸⁶

Tasavvuf ıstılahında ise infirâd; günahlardan uzak kalmak ile beraber Allah'a kullukta ileri gidebilmek için toplumdan uzaklaşıp تنها ve kimsesiz yerlere çekilerek yalnız başına yaşamak olarak ifade edilmektedir.⁸⁷

---

⁸² Kuşeyrî, a.g.e., s. 164.

⁸³ Kelâbâzî, a.g.e., s. 191.

⁸⁴ Kuşeyrî, a.g.e., s. 272.

⁸⁵ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen İbn Fûrek, *El- İbâne An Turki'l Kâsîdin: Tasavvuf İstılahları*, (Çev. Ahmet Yıldırım, Abdülgağfar Aslan), İstanbul 2014, s. 241.

⁸⁶ İbn Manzûr, a.g.e., 3/494.

⁸⁷ Ebi'd-Dünya, a.g.e., 1/4.

Uzlette yalnızlık hali olduğu gibi ebediyete giden bütün insanları yalnızlık hali içerisinde Rabbiyle buluşacağı ifade edilmektedir.⁸⁸ Bu durumda yalnız olma anlamında kullanılan infirâd kelimesi ile uzlet anlamı, birbirleri ile örtüşmektedirler.

1.2.2.5. Tehannüs (التحنُّث)

Sözlükte tehannüs kavramı: Arınmak, geri durmak, halktan uzaklaşmak anlamlarına gelmektedir.⁸⁹

Tasavvuf ıstılahında ise tehannüs; Hz. Peygamber'in risâletine kadar olan süreçte dünya ve içindekilerden uzaklaşarak uzlette kalmasına denilmektedir.⁹⁰

Issız ve sakin yerlerde yalnız kalarak kulluk etme manası, tehannüsün uzletle aynı anlama geldiğini göstermektedir. Bununla birlikte uzlet anlayışında toplum içinde yaşamakla birlikte manen insanlardan ayrı olma düşüncesi bulunmaktadır. Bu durumda uzlet ile tehannüs uygulamasının temelde farklılaştığı anlaşılmaktadır.

1.2.2.6. Tebettül (التبتُّل)

Sözlükte tebettül kavramı: Yönelmek, kopmak, masivadan uzaklaşmak, bağı kesmek manalarına gelmektedir.⁹¹

Tasavvuf ıstılahında ise tebettül; günahlardan lezzet almamak ve nefsi günahlara meyletmekten alıkoymak şeklinde tarif edilmektedir.⁹²

Hz. Meryem'e nefsinin Allah'a adayıp başka kimselerden bağı kestigi için Betül künyesi verilmiştir. Rahiplere de insanlardan uzaklaşarak yalnız başına ibadetlerini gerçekleştirdiği için Mütebettül denilmiştir. Her şeyden bağı kesip ihlasla Allah'a bağlanmak olarak tarif edilen tebettül, uzlet ile mana bakımından örtüşmektedir. Uzlette yalnız Allah ile baş başa olmak arzu edildiği gibi tebettülde de sadece Allah ile baş başa olmak, sadece onun rızasına ermek talep edilmektedir. Bu durum iki kavramın da aynı manayı ihtiva ettiğini göstermektedir.⁹³

---

⁸⁸ Enbiyâ, 21/89.

⁸⁹ Kister, M.J., *et-Tehannüs: Kelime Anlamı Üzerine Bir Araştırma*, (Çev. Ali Aksu), TDV Yayınları, Ankara 2000, s. 220.

⁹⁰ Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir, *Tefsiru't-Taberi*, Daru'l-Hicre 2001, 24/528.

⁹¹ Ankaravî, a.g.e., s. 245.

⁹² Herevî, a.g.e., s. 297.

⁹³ Kurtubî, Ahmet, *el Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Mısır 1967, 19/44.

Uzlet ve ona yakın tasavvufi kavramlara bakıldığında birbirlerinden ayrıştığı noktalar, ince nüanslar ile kendini belli etmektedir. Uzlet ve tebettül kavramı da aynı bu şekilde birbirine benzeyen yalnız farklı manalar içeren kavramlardır. Uzlet, insanlardan uzaklaşmayı; tebettül, insanlardan tamamen uzaklaşmayı ifade etmektedir.

1.2.2.7. Berâe (البراء)

Sözlükte berâe kavramı: Kurtulma, uzaklaşma, temize çıkma, iki olay arasında ilişki olmaması, kişinin bir sorumluluktan kurtulması veya yükümlülüğünün bulunmaması anlamlarına gelmektedir.⁹⁴

Tasavvuf ıstılahında ise berâe; dinen çirkin görünen bir şeyden uzaklaşmak, ayıptan ve kerahetten uzak olmak, birinin borçtan veya kefaletten kurtarılması anlamlarında kullanılmaktadır.⁹⁵

Kur'an-ı Kerim'de geçen berâe kökenli bazı kelimeler uzak durmak anlamlarında kullanılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber'in; "...Ben sizin ortak koştüğunuz şeylerden kesinlikle uzağım"⁹⁶ şeklindeki beyanı, peygamberlerin şirk toplumunda yaşayan insanların davranışlarından uzak olduğunu göstermektedir. Bu sebeple berâe kelimesi ve uzletin anlam bakımından örtüştükleri anlaşılmaktadır.⁹⁷

Uzlet ve berâe uzaklaşma anlamı taşıdıkları için birbirlerine yakın kavramlar olduğu bilinmektedir. Uzlette toplumdan uzaklaşma düşüncesi varken; berâe ile kötü olan bir durumdan uzaklaşma anlayışı bulunmaktadır. Bu da anlam açısından ince çizgiler ile birbirlerinden ayrıştıklarını göstermektedir.

1.2.2.8. Firar (الفرار)

Sözlükte firar kavramı: Kaçmak, uzaklaşmak, ürkemek anlamlarına gelmektedir.⁹⁸

Tasavvuf ıstılahında ise firar; vücudu olmayandan yani halktan vücudu bâki olana yani Hakk'a kaçmak şeklinde tanımlanmaktadır.⁹⁹

⁹⁴Zebidî, Muhammed Mürteza, *Tâcu'l-Arûs min Cevahiri'l-Kâmûs*, (Çev. Abdülmün'im Halil İbrahim), Dâru'l-Hidaye, Beyrut 2007, 1/146.

⁹⁵ Zebidî, a.g.e., 1/146.

⁹⁶ En'am, 6/19.

⁹⁷ Aydın, a.g.e., s. 45.

⁹⁸ Herevî, a.g.e., s. 288.

⁹⁹ Ankaravî, a.g.e., s. 227.

Uzaklaşmak manasını bünyesinde barındırdığı için firar kelimesi uzlet kelimesiyle anlam bakımından yakınlık göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'de Zâriyat Suresinde geçen kelimedeki sığınılacak tek merciinin Allah'ın huzuru olduğu hasebiyle O'na doğru yol alınması istenmektedir. “*Şu hâlde Allah'a sığın. Şüphesiz ben sizin için O'nun tarafından apaçık bir uyarıcıyım*”¹⁰⁰ burada kullanılan ve Allah'a sığınma anlamını içeren firar kökenli kavram, uzlet kavramıyla bu manada örtüşmektedir.¹⁰¹

Uzlet ve firar kavramlarının anlam yönü ile birbirlerine yakın; uygulama yönü ile birbirlerinden uzak olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim amaçlanan her ne kadar aynı olsa da gidilen yollar farklı olabilmektedir.

1.2.2.9. İstiâze (الاستعاذة)

Sözlükte istiâze kavramı: Sığınma, korunma, güvenme, anlamlarında kullanılmaktadır. Aynı zamanda bir şeyden kaçmak istemek, başka bir şeye sığınmayı talep etmek, ondan korunmayı istemek anlamlarına da gelmektedir.¹⁰²

Tasavvuf ıstılahında ise istiâze; kötü olan bir şeyden kaçarak yüce bir varlığa sığınma, korunma, güvende olma arzusu ile kulun nefsinin şeytanın şerrinden muhafaza etmesi, Allah'a sığınması olarak tanımlanmaktadır.¹⁰³

Hz. Meryem'in annesi onu mabede adarken, “...*İşte ben onu ve soyunu kovulmuş şeytana karşı senin korumana bırakıyorum.*”¹⁰⁴ anlamında *أَعِيذُهَا* kelimesini kullanmıştır. Mûsâ Peygamber; cehaletten, hesap gününe inanmayan ve kendisini taşlamaya çalışan kavminden, Nuh Peygamber; hakkında bilgisi olmadığı bir şeyi Allah'tan dilemekten, Yûsuf Peygamber; zinaya meyletmekten ve adalette doğrudan sapmaktan, Hz. Meryem; tanımadığı insan suretindeki melekten, Hz. Peygamber ise; şeytanın kendisine yakınlık kurmasından Allah'a sığınmışlardır.¹⁰⁵

Uzlette günah ortamından uzaklaşma isteği ile istiâzede günaha meylettirecek sebeplerden, özellikle kötülüğün kaynağı olan şeytandan uzaklaşma düşüncesi, uzlet ile istiâzenin birbirlerine mana yönünden yakın olduğunu göstermektedir.

¹⁰⁰ Zâriyat, 51/50.

¹⁰¹ Aydın, a.g.e., s. 48.

¹⁰² Ferâhidî, Ebu Abdurrahman Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn* (Çev. Mehdi el-Mahzumî, İbrâhîm es-Sâmîrâî), Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrut 1988, 2/229.

¹⁰³ Erginli, Zafer, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2006, s. 491.

¹⁰⁴ Al-i İmrân, 3/36.

¹⁰⁵ Aydın, a.g.e., s. 48.

1.2.2.10. Safh (الصفح)

Sözlükte safh kavramı: Bir şeyden uzaklaşmak, geri durmak, kaçınmak anlamlarına gelmektedir.¹⁰⁶

Tasavvuf ıstılahında ise safh; her şeyden uzaklaşarak gönlü Hakk ile her daim bir kılmak anlamına gelmektedir.¹⁰⁷

Zuhruf Suresinde, “*Siz kıymet bilmez bir topluluksunuz diye biz de sizi Kur’an ile uyarmaktan vaz mı geçelim?*”¹⁰⁸ denilirken küfre düşen, haddi aşan bir toplumun terk edilmemesi aksine toplumun ıslahı için çalışılması gerektiği söylenmiştir. Safh kavramı farklı anlamlar içermekle birlikte ayrılık anlamına gelmesi de uzlet anlamını içerisinde barındırdığını göstermektedir.¹⁰⁹

Uzlet ile safh uygulamasının benzerlikleri bulunmaktadır. Temel de uzlet, süresi belli olan fiziksel bir uzaklaşmayı esas alırken; safh, zihinsel manada bir uzaklaşmayı esas almaktadır. Bu durum, her ikisinin de ince ayrıntılar ile birbirlerinden ayrıştığını göstermektedir.

1.2.3. Uzlet ile Zıt Anlama Gelen Bazı İstilahlar

1.2.3.1. İhtilât (الاختلاط)

Sözlükte ihtilât kavramı: Karışma, bir araya gelme, kaynaşma, insanların arasına karışmak, yakınlaşmak, anlamlarına gelmektedir.¹¹⁰

Tasavvuf ıstılahında ise ihtilât; bir kimsenin Hakkın rızasını gözeterek halkın arasına karışması olarak tarif edilmektedir.¹¹¹

Kur’an-ı Kerim’de farklı yerlerde geçen ihtilât, karışmak anlamında kullanılmıştır. Allah, Kur’an-ı Kerim de “*...Sana yetimleri de soruyorlar. De ki: Onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir.*”¹¹² Allah, kullarından yardıma muhtaç durumda olanları

---

¹⁰⁶ Ferâhidî, a.g.e., 3/122.

¹⁰⁷ Ferâhidî, a.g.e., 3/122.

¹⁰⁸ Zuhruf, 43/5.

¹⁰⁹ Aydın, a.g.e., s. 50.

¹¹⁰ Ferâhidî, a.g.e., 4/218.

¹¹¹ Ferâhidî, a.g.e., 4/218.

¹¹² Bakara, 2/220.

sahipsiz bırakmayıp onların hayatlarını düzene koymak için onlarla iç içe bulunulması gerektiğini ifade etmiştir.¹¹³

Allah'ın; *“Rabbimiz! Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz”*¹¹⁴ ifadesi ibadetlerin yalnız değil toplu olarak birlikte gerçekleştirilmesini, yardım istendiği zaman da duanın toplu yapılması gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda cemaatle namazın tek başına namaza oranla yirmi yedi kat daha faziletli olması, cuma namazı için cemaatin şart olması, cihad zamanlarında geride kalmanın değil cihada gitmenin tavsiye edilmesi, toplumda bulunmanın ehemmiyetini ortaya koymaktadır. Nitekim Tebük seferinde üç sahabenin geri kalmaları hoş karşılanmamış akabinde ayet nazil olmuştur. Bu durum ihtilâtın önemini göstermektedir. Bu bağlamda emr-i bil ma'ruf ve nehy-i ani'l- münker olarak bilinen iyiliği emredip kötülükten sakındırmak dinimizce tavsiye edilmiş ve toplum içinde kalınarak her ferdin kazanılması amaçlanmıştır.¹¹⁵

*“İnsanların arasına karışan ve onların eziyetine sabreden mümin insanların arasına karışmayan ve eziyetlerine sabretmeyen müminden daha hayırlıdır.”*¹¹⁶ Buna benzer hadislere bakıldığında insanlarla birlikte olmanın ve toplu yaşamının ehemmiyeti ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, uzlet ile ihtilâtın zıt anlamlar ifade ettiğini göstermektedir.

1.2.3.2. Celvet (الجلوة)

Sözlükte celvet kavramı: Bir şeyin açığa çıkması, zahir olması, ortaya çıkması anlamlarına gelmektedir.¹¹⁷

Tasavvuf ıstılahında ise celvet; kulun İlahi vasıflarla donanmış olarak halvetten çıkması olarak tarif edilmektedir.¹¹⁸

Bir kimsenin celvette istenen sonuca ulaşabilmesi için, halvet tecrübesini iyice yaşamış olması gerekmektedir. Hz. Peygamber, uzlet hayatını kısa süreler ile gerçekleştirmişse de genel manada celveti hayatında uygulamış, cemaat olmayı teşvik

---

¹¹³ Aydın, a.g.e., s. 51.

¹¹⁴ Fatıha, 1/5.

¹¹⁵ Aydın, a.g.e., s. 51.

¹¹⁶ Buhari, a.g.e., 2/148.

¹¹⁷ Uludağ, a.g.e., s. 85.

¹¹⁸ Cürcânî, a.g.e., 1/76.

etmiş, birlik olmakta rahmetin, tefrikada azabın olduğunu dile getirerek toplum içinde bulunmanın gerekliliğini önemle vurgulamıştır.¹¹⁹

Bu durumda celvet ile uzlet kavramlarının zıt anlamlar taşıdığı anlaşılmaktadır. Uzlet, halktan uzaklaşmayı ifade ederken; celvet tam tersine halk içinde bulunmanın gerekliliğinden bahsetmektedir.

1.2.3.3. Sohbet (الصحة)

Sözlükte sohbet kavramı: Birlikte olmak, arkadaşlık etmek, karşılıklı konuşmak, dost olmak, ünsiyet kurmak, yan yana bulunmak, gönül birlikteliği kurmak gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁰

Tasavvuf ıstılahında ise sohbet; kendi cinsiyle bir olmak, ortak dille dertleşmek aynı hayatı paylaşmak, birileriyle yalnızlığı gidermek, derdini dindirmek, sevgiyi paylaşmak ve muhabbet etmek şeklinde tarif edilmektedir.¹²¹

Mutasavvıflar, kendilerine ehil ve hevesli gördükleri kimselere tasavvufi bilgileri sohbet vasıtası ile aktarmışlardır. Bu durum, kişiyi manevi yüceliklere ulaştırarak bir vasıta olarak kabul edilmektedir. Nitekim sohbet, mürşidin ruhundaki kabiliyet ve meziyetleri müride aktarma yollarından birisidir. Hz. Peygamberin sahabelerini sohbet yolu ile yetiştirmesi, toplum içerisinde olmayı gerekli kıldığından tasavvuf düşüncesinde sohbet, vazgeçilmez bir metot olarak kabul edilmektedir.¹²²

Sohbet ile uzlet kavramlarının anlam açısından birbirlerine zıt olduğu anlaşılmaktadır. Her iki uygulamada esas gaye Hakk'ın rızasını arzulamaktır.

1.2.3.4. Hizmet (الخدمة)

Sözlükte hizmet kavramı: Çalışma, iş, vazife, destek olma, birinin işini üstlenme veya ona bedenî yardımda bulunma, toplum yararına çalışma, karşılık beklemezsizin destek olma, isteyerek ya da görev icabı vazife alma manalarına gelmektedir.¹²³

Tasavvuf ıstılahında ise hizmet; sûfilerin, fakirlerin, muhtaçların, hastaların, yolcuların, hatta hayvanların ihtiyaçlarının görülmesi demektir.¹²⁴ Bununla birlikte

---

¹¹⁹ Öztürk, a.g.e., s. 314.

¹²⁰ Serrâc, a.g.e., s. 234.

¹²¹ Uludağ, a.g.e., s. 322.

¹²² Cebecioğlu, a.g.e., s. 577.

¹²³ İbn Manzur, a.g.e., s. 166.

¹²⁴ Uludağ, a.g.e., s. 227.

daha özeldir hizmet, tekkeye yeni gelen dervişin yapmış olduğu işler için kullanılan bir kavramdır.¹²⁵

Tasavvuf düşüncesinde hizmet, nefsi ıslah etmek için uygulanan bir eğitim metodudur. Yarattığı her bir varlığa hizmet etmeyi bir fazilet olarak gören tasavvuf ehli kimseler, İslâm ile hizmeti önceliklemişlerdir. Tasavvufa yeni giren müride, nefsinde olması muhtemel enaniyetin ortadan kalkması için tekkelerde, hizmet görevi verilmektedir. Müridin hizmet ehli olmanın gayesi Hakk'ın rızasını kazanabilmektir. Görünüşte halka yapılan hizmet aslında Hakk için yapılmaktadır.¹²⁶

Hizmet ve uzlet kavramı anlam ve uygulama yönünden zıt kavramlar olduğu anlaşılmaktadır. Hizmette halk içerisinde bulunmak esas kabul edilirken; uzlette halktan uzaklaşmak esas kabul edilmektedir.

1.2.3.5. İrşâd (الإرشاد)

Sözlükte irşad kavramı: Doğru yolu bulmak ve kararlılıkla benimsemek, yolda gitmek, doğru düşünmek, manen aydınlanmak, hak yolunu bulma ve hidayet anlamlarına gelmektedir.¹²⁷

Tasavvuf ıslahında ise irşad; insanlara doğru yolu göstermek, hayrı anlatmak ve müminleri dini görevlerini yerine getirmeye çağırarak rehberlik etmek manasına gelmektedir.¹²⁸

Tasavvuf düşüncesinde irşad, insanın iç ve dış alemine yönelik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İç alem denilen, insanın gönül dünyasının Allah ile bağ kurması ve bu sayede hakikati idrak etmesidir. Dış alem denilen ise Allah'a inanan kimselerin topluma yani insanlık ailesine iyiliği emredip kötülükten sakındırmasıdır. Bu sebeple irşad, toplum içerisinde manevi yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan mihenk taşlarından biridir.¹²⁹

---

¹²⁵ Cebecioğlu, a.g.e., s. 364.

¹²⁶ Dilaver Selvi, *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, Semerkand Yayınları, İstanbul 2011, s. 667.

¹²⁷ İbn Manzur, a.g.e., s. 175.

¹²⁸ Uludağ, a.g.e., s. 22.

¹²⁹ Bekir Topaloğlu, *İslam Tasavvufu Üzerine*, Damla Yayınevi, İstanbul 2012, s. 87.

Tasavvuf düşüncesinde irşad ile uzlet kavramı birbirlerine tamamen zıt olan iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İrşad, halk içerisinde gerçekleşen bir uygulama iken; uzlet, halktan uzaklaşarak gerçekleştirilen bir uygulamadır.

1.2.4. Uzleti Etkileyen Ameli Pratikler

Uzlet esasında yapılan uygulamaların elbette ki hem bedensel hem de ruhsal etkileri bulunmaktadır. Bu uygulamaların, insanı manevi anlamda etkilemesi ve tam anlamı ile Allah'a yakınlaştırması için ihlaslı yapılması gerekmektedir. Bununla beraber amellerin ibadet niyeti yapılması gerekmektedir. Uzlet ile amaçlanan asıl gaye uzlet sonrası toplum içerisinde her an Hakk ile birlikte olma şuurunu elde edebilmektir.¹³⁰

İnsanoğlunun yaratılışı itibari ile çeşitli ihtiyaçları bulunmaktadır. Beslenme, ısınma, korunma gibi zaruri ihtiyaçların haricinde duygusal manada sevgiye, şefkate, merhamete de ihtiyacı bulunmaktadır. Temel de bu ihtiyaçların dengeli ve düzenli bir şekilde sağlanması gerekmektedir. Söz gelimi bu ihtiyaçlar yetersiz olduğu takdirde başta gelişimsel olmak üzere insanda, farklı sorunları beraberinde getirmektedir. Nitekim hastalıklar genetik olmak ile birlikte sonradan gerçekleşen çevresel faktörler ile de meydana gelmektedir. Bu durumda bedenın ihtiyaç duyduğu gıdaları eksiksiz almak gerekmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde insanın sadece beden olarak et ve kemikten ibaret olmadığı; ahirete dönük yönü ile ruhunun olduğu bilinmektedir. Bu perspektif ile insan ruhunun da temel ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu ihtiyaçların da eksiksiz bir şekilde karşılanması gerekmektedir. Aksi takdirde beden misali ruhun da gelişimi etkilenmekte ve hastalanmaktadır. Söz gelimi ruhumuzun en mühim ihtiyacı da kendisini yaratamı tanıyıp bilmesidir. Tasavvuf düşüncesindeki uzlet anlayışı da bu tanışıklık için uygun şartları hazırlamaktır. Uzlet uygulamasının şartlarında zikir ve tefekkür gibi manevi pratikleri olduğu gibi; teheccüd, i'tikâf ve hicret gibi ameli pratikleri de bulunmaktadır.

---

¹³⁰ Numanoğlu, a.g.e., s. 47.

1.2.4.1. Teheccüd (التَهَجُّد)

Sözlükte teheccüd kavramı: Gece namazı için uykudan uyanmak veya uyanık kalmak, uykuyu terk etmek, uykudan güçlkle uyanmak anlamlarında kullanılmaktadır.¹³¹

Tasavvuf ıstılahında ise teheccüd; yatsı namazı ile fecr-i sadık arasında belli bir süre uyuyup uyandıktan sonra namaz kılmayı ve bu süre içinde kılınan nafîle namazları ifade etmektedir.¹³²

Gece vakitleri; manevi lütuf, feyiz ve bereketin en bol olduğu zaman dilimleri olarak bilinmektedir. Bu açıdan uzleti çağrıştıran teheccüd; gece vakti sükûnet içerisinde zihni meşgul eden her türlü hallerden uzak bir şekilde, karanlığın verdiği duygusal yoğunluk ile ortaya çıkan ihlas, samimiyet ve safiyet ile Allah'a ibadet etmektir. Teheccüd ibadetinin geceye has kılınması da varlıkların hareketinin en aza indiği zaman dilimlerinde uzlet halinin yaşanmasıdır. Bu sebeple Allah, peygamberinden gece yarısından sonra uykudan uyanıp kendisine iltica etmesini talep etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın "*Gecenin bir vaktinde kalkıp kendine mahsus nâfile bir ibadet olarak da namaz kıl ki, rabbin seni övülmüş bir makama yükseltsin*"¹³³ buyurması, yalnızlığın ehemmiyetini göstermektedir. Nitekim karanlık geceler, Allah katında ibadet için müstesna zaman dilimleridir. Aynı şekilde Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın "*Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı. Seher vakitlerinde rablerinden bağışlanmalarını dilerlerdi*"¹³⁴ şeklindeki ifadesi, doğrudan gece ibadetinin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Bu durumda teheccüd ibadetinin yapıldığı zaman dilimlerinde bir nevi uzlet gerçekleşmiştir.¹³⁵

Uzlet ile teheccüd, genel anlamda farklı uygulamalardır. Uzlette insanlardan uzaklaşarak gerçekleşen bir yalnızlık söz konusu iken; teheccüd pratiğinde sadece gece yarılarında kuşluk vaktine kadar sürecek bir yalnızlık söz konudur. Bu durumda teheccüd ibadetinin uzlet ile benzer anlamlar taşımasına rağmen farklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan teheccüd ibadetinin küçük bir uzlet hali sayıldığı ve uzleti olumlu yönde etkilediği anlaşılmaktadır.

¹³¹ Cebecioğlu, a.g.e., s. 645.

¹³² İsfehâni, a.g.e., s.536.

¹³³ İsrâ, 17/79.

¹³⁴ Zâriyat, 51/17,18.

¹³⁵ Aydın, a.g.e., s. 41.

1.2.4.2. İ'tikâf (الاعتكاف)

Sözlükte i'tikâf kavramı: Bir yere yerleşme, ayrılmama, durma, sessiz ve تنها bir yere kapanmak, bağlanıp kalmak gibi anlamlara gelmektedir.¹³⁶

Tasavvuf ıstılahında ise i'tikâf; temyiz kuvvetine sahip ehliyet sahibi bir Müslümanın beş vakit namaz kılınan merkezi bir mescitte ibadet maksadı ile belli bir süre durması anlamına gelmektedir.¹³⁷

İ'tikâf uygulaması ile bir kimse âdeta dış dünya ile ilişkisini kesip zamanını ibadetle, Kur'an tilâvetiyle, zikir ve tefekkürle geçirmelidir. Bununla beraber dünya kelimelerinden, malayânî iş ve davranışlardan sakınmakla birlikte temiz kıyafetler giyinip güzel koku sürünerek ibadetlerini huşu içerisinde gerçekleştirmelidir. Abdest tazeleme gibi geçerli bir sebep olmadıkça mescitten dışarı çıkılmaması gerektiğini bilmelidir. Bu sebeple i'tikâfta bulunan bir kimse yeme, içme, uyuma gibi temel ihtiyaçlarını da mescit içerisinde yerine getirmelidir. Bu açıdan düşünüldüğünde i'tikâf, aynı zamanda bir uzlet halidir.¹³⁸

İtikâf, yalnızlığı, tefekkürü, ruhen yücelmeyi içinde barındırmakla birlikte sınırlı ve süreli bir uzlet hali olarak da anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti ve ramazan orucunun farz kılınmasıyla birlikte her ramazan ayının son on gününde ibadet maksadıyla mescitte i'tikâfa girip kullukta yoğunlaşması uzlet ile aynı anlama geldiğini göstermektedir. Bununla beraber Hz. Peygamberin, bir ramazan ayında değişik nedenlerle eda edemediği i'tikâfı bir sonraki yılda kaza etmesi i'tikâfin bir ibadet şekli olduğunu göstermektedir. Bu durumda bir kimsenin belli şartlar içerisinde kendi iradesiyle toplumdan uzaklaşıp, yine belli kurallar çerçevesinde, kendini kulluk için Allah adına toplumdan soyutlaması olarak bilinen i'tikâf amelinin uzlet ile anlam açısından örtüştüğünü göstermektedir.¹³⁹

Ramazan aylarının son on gününde girilen i'tikâf uygulaması esasen kısa süreli bir uzlet halinin örneğidir. Tasavvuf ehli kimseler, uzlet halinin dayanağı olarak i'tikâf uygulamasını esas aldığı bilinmektedir. Her ikisinde de toplumdan uzaklaşıp belli bir süre ibadet ve taât ile Allah'a yakınlaşmak esas kabul edilmektedir. Daha sonra elde edilen manevi doyum ile topluma hizmet etmek ikinci bir esas olarak kabul

¹³⁶ Asım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul 2013, s. 685.

¹³⁷ Buhari, a.g.e., 2/244.

¹³⁸ Hasan Kâmil Yılmaz, *Ramazan Halveti İtikaf*, Altınoluk Dergisi, Sayı: 50., Nisan, 1990, Sayfa: 18.

¹³⁹ Aydın, a.g.e., s. 37.

edilmektedir. Bu minvalde ramazan ayının son on gününde gerçekleştirilen i'tikâf ibadeti, aslında uzlet uygulamasının pratik bir örneğidir.

1.2.4.3. Hicret (الهجرة)

Sözlükte hicret kavramı: Terk etmek, ilgiyi kesmek, ayrılmak, göç etmek anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁰

Tasavvuf ıstılahında ise hicret; bir kimsenin herhangi bir şeyden bedenen, lisanen veya kalben uzak olması anlamına gelmektedir.¹⁴¹

Bulunulan yeri terk etmek, mekânsal ayrılığı istemek, kaçınmak, sakınmak gibi anlamları ile uzletle örtüşen hicret, genel anlamda kötülük ortamından iyilik ortamına hareketi ifade etmektedir. Bu göç, bazen gönül rızasıyla bazen de zorlama sonucunda gerçekleşmektedir. Allah'ın rızasına ermek için hicreti gerçekleştirenlerin bu esnada ölmeleri durumunda günahlarına kefaret olacağı ifade edilmektedir.¹⁴² Uzletin eş anlamlısı olan hicret, bazen de kalben içinde bulunulan durumdan uzaklaşma isteği olarak ifade edilmektedir. Bu minvalde, Hz. İbrâhim ile Hz. Lût arasında geçen “*Ben Rabbime hicret edeceğim*”¹⁴³ sözleri kalbi bir uzleti içinde barındırmaktadır. Bu durumda hicret, uzlet kavramı ile aynı anlama gelmektedir.¹⁴⁴

Tasavvuf anlayışında hicret ile kastedilen fiziki veya manen kötülüklerden uzak olma düşüncesi, insanın zaman içerisinde hem bedenen hem de ruhen doyuma ulaşmasına vesile olmaktadır. Bu açıdan ruhun manevi anlamda derinleşip doyuma ulaşması diğer bir ifade ile kalbin tatmin olması, uzlet ile başlayan ibadet ve taât ile devam eden tüm kötülüklerden uzak olma düşüncesi ile mümkün olmaktadır. Bu sebeple hicret, pratikte uzlet uygulamasını olumlu yönde etkilemektedir.

1.3. Uzletin Kalp, Nefs ve Ruh ile İlişkisi

İnsanoğlu yaratılış itibari iki yönlü bir varlıktır. Beden ile dünyaya; ruh ile ahirete dönüktür. Bedenin istek, arzu ve ihtiyaçları olduğu gibi ruhun da aynı şekilde istek, arzu ve ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanmadığı takdirde nasıl

---

¹⁴⁰ Uludağ, a.g.e., s. 168.

¹⁴¹ İbn Manzûr, a.g.e., 5/250.

¹⁴² Âl-i İmrân, 3/195.

¹⁴³ Ankebût, 20/26.

¹⁴⁴ Selahattin Gölbaşı, *Kur'an-ı Kerim'de Anılan Bazı Peygamberlerin Yalnızlık Deneyimleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 35.

ki beden zayıf düşerse insan ruhu da ihtiyaçları karşılanmadığı takdirde zayıf düşmektedir. Bedenin azığı gıdalar olduğu gibi ruhun azığı da maneviyattır. Kişi maneviyatı eksik bir şekilde dünya hayatını yaşamaya çalıştığında beden ve ruh arasında manen sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumda nefsin içinde barındırdığı, yaratılışımızda var olan kötü hasletler, kalpte hüküm sürmek için mücadele etmektedir. Bu mücadelede uzlet uygulaması ile iyi hasletlerin kalpte hüküm sürmesi amaçlanmaktadır.

Uzletin kalp nefis ve ruh açısından daha iyi anlaşılabilmesi kavramların incelenmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki olan kalp, maddeten vücudun sol üst kısmında bulunan ve çam kozalağına benzetilen bir et parçasıdır. Manen anlatılmak istenen kalp ise duyguların kaynağı, nefsin ve vicdanın mekânı, mahiyetini tam olarak idrak edemediğimiz, insanın karakterini yansıtan, İlahi emre muhatap olan ve maddî kalp ile ilintili olan bir latife-i Rabbaniyedir. Bu latife-i Rabbaniye ile insan, mevcut kıymetini kazanmaktadır. Bu kıymet ile insan, Rabbinin muhatabı olabilmektedir.¹⁴⁵

İnsanın yaratılışında var olan nefis ise madde olmayan ama her daim maddeden beslenen bir cevherdir. Nefsi bazen ruh, kalp, irade, vücut, heves ve akıl olarak da kullananlar olmuştur. Dinen nefis; şehvi arzuların merkezi olmakla birlikte öfke, kin, haset, şiddet gibi duyguların merkezidir. Buna mukabil insanın rûhî isteklerini beden tüm noktalarına ileten ruh ile beden irtibatını sağlayan bir mefhumdur. Bu irtibat ile ruhta meydana gelen bir hâl beden üzerinde de etkisini göstermektedir.¹⁴⁶

İlahi bir mevhibe olan ruh ise yaratıcının en büyük delillerinden biridir. Nitekim Allah'ın varlığı, merhameti ve verdiği nimetler ancak ruh sayesinde anlaşılabilir. Ruh, akıl için ışık misalidir. Bu ışık, metafizik âlemin anahtarı hükmündedir.¹⁴⁷

Sühreverdî 'ye göre kulun duygu merkezi olan kalbinde, biri nefse diğeri de ruha yönelik iki yüzü vardır. Ruha bakan ciheti ile ruhtan, nefse bakan ciheti ile de nefsten etkilenmektedir. Bu düşünceye göre kalp, ruh ve nefis arasında gidip gelmektedir.¹⁴⁸

---

¹⁴⁵ Emanullah Polat, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Rûhî Hastalıklar*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya 2010, s. 50.

¹⁴⁶ Polat, a.g.e., s. 39.

¹⁴⁷ Polat, a.g.e., s. 26.

¹⁴⁸ Sühreverdî, a.g.e., s. 105.

Mevlâna'ya göre gaflet, sıkıntı, kötülük, tembellik ve gönül karanlığı gibi her şey bedenın istekleri neticesinde var olmaktadır. Allah'ın rızasına uygun olmayan bedenın istekleri engellendiğinde beden de kalbe hizmet etmeye başlamaktadır. Diğer türlü ıslah edilmemiş bir beden, nefsin kontrolüne rahatça girebilmektedir. Nitekim yaratılış olarak da bedenın bu duruma yatkınlığı bulunmaktadır. İnsan olmanın sorumluluğu da tam olarak buradan kaynaklanmaktadır.¹⁴⁹

Frager, nefis ile ilgili olarak ruh ve bedenın fonksiyonunu şu şekilde açıklamaktadır: Nefsin beden ve ruh ile karşılıklı etkileşiminin oluşturduğu bir ortamda ruh bedene girdiğinde, kendi soyut bağlamından koparak nefis ile şekillenmeye başlamaktadır. Bu durumda ruh, maddî varlık olan bedene girdikten sonra bedenın özelliklerini almaya başlamaktadır. Böylece ruh, bedenden aldığı maddi özelliklerle nefse ait özellikleri birleştirip kendinde taşımaktadır.¹⁵⁰

Tasavvuf anlayışında kalp, nefis ve ruh arasında soyut bir etkileşimin olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda birbirlerini olumlu veya olumsuz yönde etkiledikleri anlaşılmaktadır. Bu sebeple uzlet ve benzeri uygulamalar ile hakikatin kalpte tecelli etmesi arzulanmaktadır.¹⁵¹

Tasavvuf ehli kimseler tarafından uzlet uygulamasında fiziki uzaklaşma ile manen olgunlaşmak hedeflenmektedir. Bu uzaklaşma sürecinde kişinin kalbinde, nefis ve ruh arasında cereyan eden bir mücadelenin varlığı düşünülmektedir. Bu mücadelede uzlet uygulaması ile esasen bir kimsenin gaflet uykusundan uyanıp kendisini yoktan var eden Allah'ı hatırlaması amaçlanmaktadır. Bu açıdan tasavvuf düşüncesindeki uzlet anlayışı, manevi iklimlere giden yolları göstermektedir.

---

¹⁴⁹ Mevlâna Celâleddin Rûmî, *Mesnevî*, (Çev. Veled İzbudak), İstanbul 1991, s. 291.

¹⁵⁰ Frager, a.g.e., s. 70.

¹⁵¹ Numanoğlu, a.g.e., s. 47.

II. BÖLÜM

TASAVVUFTA UZLET OLGUSU

İslâm'ın manevi ciheti olarak görülen tasavvuf ilmi, hicrî ilk iki asırda dünyevileşme ile beraber toplumda ahlâkî değerlerin yozlaşmaya başlaması, adaletsizliğin çoğalması, siyasi ve içtimai sebeplerden ötürü Allah dostu bazı kimseler, kendilerini toplumdan soyutlayıp ıssız ve تنها yerlerde münzevî bir yaşam tarzını benimsemişlerdir. Daha sonra sûfî diye adlandırılan bu kimseler yurtlarını dahi terk ederek mağaralarda ibadet etmek gayesi ile yaşamaya başlamışlardır. Sonraki yıllarda kurumsallaşan tasavvuf öğretileri sistemli bir hal aldıktan sonra sûfîler, sonraki nesillere bu yolda kazandıkları tecrübelerini aktarmak için eserler kaleme almışlardır. Bu eserlerde çeşitli kavramsal kelimeler ile duygu ve düşüncelerini ifade etmeye çalışmışlardır. Nihayetinde tasavvuf düşüncesinde sistemli ve bilinçli bir yalnızlığı ifade eden uzlet olgusu, literatürde kendisine yer edinmiş mihenk kavramlardan biri olmuştur.¹⁵²

2.1. Semavî ve Beşerî Dinlerde Uzlet

Âdemoğlu, ruhen evvelce yaratılan cismen anne rahmine düştükten sonra yolculuk merhalesi başlayan bir varlıktır.¹⁵³ Nitekim bu yolculuğun bazı merhaleleri irade dışı gerçekleşirken bazıları da kişinin iradesiyle gerçekleşmektedir. Akıl baliğ olan insan, hür iradesini kullanarak hayatını şekillendirmektedir. Hz. Adem'den bu yana yaşayan insanoğlu, mahiyeti itibarıyla ünsiyeti de ifade etmesi açısından insan adıyla isimlendirilmiştir. İnsan, toplum içinde yaşayan, ünsiyet eden kaynaşan, sosyal bir varlık olarak adlandırılan bir kelimedir. Bu durum insanoğlunun topluluk içinde yaşamasını gerekli kılmaktadır. Genetiğinde potansiyel olarak yalnızlık olgusu var olan insan, bazen toplu yaşamayı bırakarak uzlete çekilip yalnız yaşamayı tercih etmektedir.¹⁵⁴

Semavî dinlerden olup sonrasında kendi din adamlarınca nefisleri doğrultusunda tahrifata uğradığı düşünülen Yahudilikte, günahlardan arınmak, hayatın mahiyetini kavramak ve manevi olgunluğa erişmek adına uzlet yaşantısına yer verilmiştir. Bu

¹⁵² Abdullah b. Ali Serrâc et-Tüsî, *el-Lüma*, (Çev. Hasan Kâmil Yılmaz), İstanbul 2016, s. 211.

¹⁵³ A'râf, 7/172.

¹⁵⁴ Aydın, a.g.e., s. 10.

inanç sisteminde, düzenli bir münzevi hayatın varlığı milattan öncelere dayandığı bilinmektedir. Evlilik, dünya tutkusu, mal sevdası, şarap gibi içeceklerden uzak durarak, mutlak manada bir uzlet hayatını benimsedikleri bilinmektedir.¹⁵⁵

Yahudi inancındaki uzlet anlayışı genelde gizlilik içinde yürütülmektedir. Gabirol adındaki bir Musevî tüm bu gizleme Kabbala adını vermiştir. Bu öğretiler daha sonra kitap haline getirilmiştir. Kabbala'dan olduğu bilinen en önemli eserler Sefer Yetzirah (hilkat) ve Zohar (Nur, ihtişam) kitaplarıdır. Bu kitaplarda bazı Tevrat ayetlerinin gizemli yorumlarının olduğu düşünülmektedir. Kabbala'ya göre insan, mahlûkâtın en güzel örneğidir. Bu durum onun manevi yönünün de olduğunu göstermektedir. Maneviyatın ortaya çıkması ise uzlet yaşantısını gerekli kılmaktadır. Tüm bu gizleme rağmen Yahudi inancının temelinde uzlet yerine celvet yaşantısı bulunmaktadır. Sadece belli dönemler halinde uzlet yaşantısı esas kabul edilmektedir.¹⁵⁶

İlahi menşeli dinlerden olup sonrasında tahrifata uğradığı düşünülen bir diğer inanç sistemi olan Hıristiyanlıkta, uzlet yaşantısının var olduğu bilinmektedir. Hıristiyan geleneğinde toplu yaşamdan yüz çevirme, münzevi bir hayat yaşama idealize edilmektedir. Bu idealizmde ferdi kurtuluşa erme gayesi bulunmaktadır. Zaman içerisinde insanlardan uzaklaşma düşüncesi, dağlarda, ıssız yerlerde, mağaralarda sakin bir yaşantıyı beraberinde getirmiştir. Şüphesiz bu durum ulaşılması güç yerlerde manastırların yapılmasına zemin hazırlamıştır. Bu manastırlarda sürekli bir ibadet ile meşgul olma hali, nefis tezkiyesinde bulunma, kadınlardan uzak durma gibi katı bir uzlet halini ortaya çıkarmıştır.¹⁵⁷

Hıristiyanlıkta; tanrıdan korkan, çekinen ve yalnız başına ibadet eden kişi manasında rahip kelimesi kullanılmıştır. Ruhban kelimesi tefsirlerde ibadetle meşgul olan, münzevi hayatı benimseyen, tevazu sahibi ve naif kişilikli Hıristiyanlar için kullanılmıştır.¹⁵⁸

---

¹⁵⁵ Gündüz, Şinasi, "Uzlet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, 42/256.

¹⁵⁶ Necdet Tosun, *İbn Arabi Öncesi Tasavvufta Halvet ve Uzlet*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, s. 27.

¹⁵⁷ Gündüz, a.g.m., 42/256.

¹⁵⁸ Gündüz, a.g.m., 42/255.

Hıristiyanlıkta var olan uzleti İsmail Hakkı Bursevî, bünyesinde ruhbanlığı bulunduran uzlet, iftar yapmadan oruca devam etmek, hayvansal gıdalar tüketmemek, evlenmekten imtina etmek gibi kullukta aşırılığa gitmek şeklinde tanımlamaktadır.¹⁵⁹

Buna mukabil Allah, “*Kendilerinin icat ettikleri ruhbanlığa gelince, biz onlara bunu emretmemiştik*”¹⁶⁰ buyurmaktadır.

Hristiyan inancındaki uzlet anlayışı temelde Hz. İsa'nın çölde kırk gün geçirmesine dayanmaktadır. Zaman içerisinde çöllerde keşişlerin sayısı artmaya başlaması ile toplu halde sistemli uzlet hayatı benimsenmiştir. Bu durum kilise ve keşişler arasında farklı uygulamalara zemin hazırlamıştır. St. Basil, ruhbânlığı kilise dairesine alarak birliği sağlamaya çalışmıştır. Kilisenin onayı ile manastırlar inşâ edilmeye başlanmış ve günümüzde dahi mevcudiyetini muhafaza eden ulaşılması güç yerlerde manastırlar yapılmıştır. Kilise ilk üç asırda ruhbânlığa genel olarak muhalif davransa da daha sonra ruhbânlık ve onun gereği olan uzleti benimsemiştir.¹⁶¹

Hz. İsa'nın peygamber olarak gönderilmesinden bu yana yaklaşık altı asırlık bir zaman dilimi geçmiş ve bu sürede yeni bir peygamber gönderilmemiştir. Bu devirde yaşayan insanların bazıları Hakk'tan dünyevi çıkarları uğruna bilerek sapmış, bazıları da Allah'a kullukta ileri gideyim derken yolunu kaybetmiştir. Bununla beraber Hanif dinine inanan bazı kişiler uzlet hayatını yaşadıkları bilinmektedir. Bu kimseler, insanın fitratına uymayan davranışlar karşısında yalnızlığı tercih etmişlerdir.¹⁶²

İslâm öncesi Araplar, çöl ikliminin etkisi ile uzlet hayatını benimsememiştir. Bu ortamda yaşayan Yahudiler, Hristiyanlar ve Hanîf Dinine mensup bazı kimseler münzevî bir hayatı tercih etse de bu kimseler daha çok, Arabistan'ın Kuzey bölümünde ve Suriye'de bulunuyorlardı. Nicholson, bedevî Arapların Hristiyan keşişlerden etkilendiğini söylese de bunu kanıtlayacak somut veriler getirmemiştir. Çünkü bu zamana dek uzlet hayatını benimseyen bir bedevîye rastlanmamıştır.¹⁶³

Arap yarımadasında Hanif Dinine mensup bazı kimselerin uzlet yaşantısını benimsedikleri bilinmektedir. Bunlardan biri de Hz. Peygamber'in dedesi

---

¹⁵⁹ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyan*, Damla Yayın Evi, İstanbul 1989, s. 186.

¹⁶⁰ Hadid, 57/27.

¹⁶¹ Tosun, a.g.e., s. 35.

¹⁶² Gündüz, a.g.m., 42/255.

¹⁶³ Tosun, a.g.e., s. 37.

Abdualmüttalıptır. O, Hıra mağarasını uzlet mekânı olarak kullanmıştır. Bununla birlikte yine Kureyşlilerden Hakîm b. Hizâm ve Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in yalnız kalmayı tercih ettikleri bu maksatla Hıra Mağarasında uzlete çekildikleri rivayet edilmektedir.¹⁶⁴

İslâm'da uzlet anlayışı Yahudilik ve Hristiyanlık ile birlikte beşerî dinlerde var olan uzlet anlayışlarından farklıdır. Beşerî dinlerde var olan uzlet anlayışı, ilahi menşeli olmadığı için katı asetizm şeklinde kendini göstermektedir. Bu durum İslâm Dininde var olan uzlet anlayışı ile bağdaşmamaktadır. Tahrif edilmiş semavî dinlerde ise aşırıya kaçılmış ve böylece yaratıcı ile olan kurbîyet kaybedilmiştir. Bu dinlerde dünya ve içindekilerden tamamen el etek çekme söz konusu iken İslâm'a göre uzlet belli ölçülere bağlanmıştır. Söz konusu ölçüler Kur'an ve sünnetin gösterdiği kurallara göre belirlenmiştir. İslâmiyet ile birlikte uzlet kavramı yeniden şekillenmiş ve günümüzdeki halini almıştır. İslâm'a göre uzlet, günahlardan beri olmakla başlamaktadır. Manevi olgunluğa ermek için belli bir süre yalnız kalarak devamında tekrar topluma karışmak esas alınmıştır. Nitekim bu durumu Hz. Peygamber; "*İslam'da ruhbanlık yoktur. İslam'ın ruhbanlığı cihaddır*"¹⁶⁵ şeklinde ifade ederek toplum içinde bulunmanın gerekliliğine işaret etmiştir.¹⁶⁶

Hz. Peygamber'in hayatı incelendiğinde Allah'tan en çok korkan kendisi olmasına rağmen dengeli bir hayatı tercih ettiği görülmektedir. Bazı vakitlerde yalnızlığı tercih etse de bunu sürekli yaptığı görülmemiştir. Bu da uzletin devamlı olmaması gerektiğinin bir göstergesidir. Hz. Peygamber, ashabına uyarılarını yaparken nefsin, gözün, hanımın, ailenin, arkadaşın, misafirin ve Allah'ın hakkının olduğundan bahsetmiştir. Hz. Peygamber, dünya ve içindekilere uzak olmaktan ziyade dünya hayatını ahirete ulaştıran bir araç olarak görmekte ve her şeyin bu ölçüde olması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶⁷

İslâm dinince kabul gören uzlet uygulaması, yapılışı belli şartlara bağlanan planlı ve sistemli bir uygulama olarak dinde kendisine yer edinmiştir. Bu uygulama ile

---

¹⁶⁴ Kılıç, Ünal, *Hz. Peygamber'in Nübüvvet Öncesi Uzlet İçin Hıra Mağarası'nı Seçmesi üzerine Mülâhazalar*, İSTEM, Yıl: 2014, Sayı. 24, s. 8.

¹⁶⁵ Şeybânî, Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed, Ahmed b. Hanbel, *Kitabü'z-Zühd*, Beyrut 1987, 3/266.

¹⁶⁶ Aydın, a.g.e., s. 18.

¹⁶⁷ Aydın, a.g.e., s. 16.

kişinin kalbinde, zihninde yaratıcı ile kurulması istenen bağ esas alınmıştır. Bu bağ ile insanın Allah'a yakınlaşması ve bu sayede dünya ve ahiret mutluluğu amaçlanmıştır.

Beşerî kaynaklı inanç sistemlerine göre ise insan, iki yönlü bir varlık olarak değerlendirilmiştir. Bu minvalde ruhun, ilahi alemde maddi alem olan bedene düşüp hapsediği düşünölmektedir. Bu sebeple dünya hayatında beden ve ruh arasında var olagelen bir mücadele başlamıştır. Bedenin ruha üstün gelmesi durumunda ruhun ciheti dünyaya; ruhun bedene üstün gelmesi durumunda ise bedenın ciheti ilahi aleme yani ahirete döndüğü düşünölmektedir.¹⁶⁸

Hint alt kıtasında var olan muhtelif beşerî dinlerde de uzlet düşüncesi kendisine yer edinmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Hinduizm; Hindistan'da bulunan geleneksel bir inanç sistemi olan Hinduizm, günümüzde bu coğrafyada bulunan yerel dinlerin bir sentezi konumundadır. Kısmen Brahmanizm, kısmen de Paganizm, Budizm ve Jainizm gibi inanç sistemlerinden etkilenmiştir. Bu dinde uzlet yaşantısına büyük önem verilmektedir. Nitekim ruh göçü olarak bilenen reenkarnasyon mantalitesinde şu an var olan hayat ile gelecekte var olan hayat inancı vardır. Bundan dolayı sonraki yaşamda daha iyi bir konumda olabilmek için şu an var olan hayatı yaşarken bedenın istek ve arzularına gem vurmayı, ruhun terbiye edilmesi gerektiği benimsenmiştir. Katı bir uzlet yaşantısı ile mümkün olan bu anlayışta kişinin insanlardan uzak bir yerlerde bulunması esas kabul edilmiştir.¹⁶⁹

Budizm; Hindistan'da Buda tarafından kurulan inanç ve felsefe sistemi olan Budizm de uzlet yaşantısı, bu dine inanan kişilerce benimsenmiştir. Bu geleneksel inanca göre Buda, münzevi bir hayat yaşamayı tercih etmiş ve bu uğurda tahtını terk etmiştir. Bu sayede etrafında birçok insan toplanmıştır. Dünya malına tamah etmeyip başlangıçta gezinip dilenerek nefislerini körelten Budist keşişler, mağaralardan oluşan ikamet yerlerini benimsemiş ve bu sayede zamanla ihtişamlı mağara manastırlarını oluşturmuşlardır.¹⁷⁰

Budizm öğretilerinde başlarda herkesin aydınlanmaya erebileceği söylene de daha sonraları manastır hayatını kabul etmeyenlerin aydınlanmayacağı kabul görmüştür. Buna bağlı olarak hayvansal gıdalar tüketmemek gibi katı asetizm

---

¹⁶⁸ Gündüz, a.g.m., 42/255.

¹⁶⁹ Gündüz, a.g.m., 25/324.

¹⁷⁰ Gündüz, a.g.m., 25/324.

uygulanmaya başlanmıştır. Bu durum Buda'dan sonra uygulamalarda bazı farklılıkların olduğunu göstermektedir.¹⁷¹

Jainizm; Hindistan coğrafyasında bulunan bir diğer yerel din olan Jainizm, ruhsal arınmayı bir sonraki yaşamda daha iyi bir konumda doğabilmek için gerekli görmüşlerdir. Bu bağlamda tamamen çıplak yaşamayı tercih ettikleri için hava giyenler diye anılmışlardır. Jainist keşişler, hiçbir şey yiyip içmemekle katı asetizm uygulamışlardır.¹⁷²

Manihaizm; İlham ve sezgiye dayalı bir inanç sistemi olan Manihaizm de günahlardan arınmak amacıyla uzlet yaşantısına yer verilmiştir. Bu dine inanlara göre ruh bedende esirdir. Bu esaret ortamından kurtulmanın yolu ise beden arzu ve isteklerini engellemekle mümkündür. Ancak bu sayede ruhun tam manası ile özgürlüğüne kavuşması gerçekleşebilmektedir. Bunun yolu da katı bir uzlet hayatını yaşamakla mümkündür.¹⁷³

İlahi menşeli veya beşerî kaynaklı dinlerde görüldüğü üzere uzlet, insanoğlu için varolagelen bir mefhumdur. Genel manada toplu yaşamak esas olmakla birlikte bazı insanların dünya hayatını içindeki güzellikler ile birlikte terk ettiği, hayatını devam ettirebilecek kadar nasıplendiği görülmektedir. Bu durum değişken bir uzlet hayatını tercih ettiklerini göstermektedir.¹⁷⁴

Uzlet anlayışının bu sebeple çok eski zamanlara dayandığı anlaşılmaktadır. Bu durum hem semavî dinlerde hem de beşerî dinlerde kendini göstermektedir.

2.2. Bazı Peygamberlerin Uzlet Deneyimleri

Kur'an-ı Kerim, ilahi bir mesaj olarak insanlık ailesini muhatap almaktadır. Âdemoğlu, ilahi kelam karşısında tarih boyunca muallakta kalmıştır. Netice itibari ile yeryüzünde sayısız inanç sistemleri zuhur etmiştir. Peygamberler, tek olan Allah'a iman etmeleri O'nun emir ve yasaklarına uymaları halinde insanoğluna, dünya ve ahiret saadetini elde edebileceklerini belirtmişlerdir. İlahi menşeli bu çağrıya kulak verenler olduğu gibi kendi nefislerinin doğrultusunda oluşturdukları inanç sistemlerine uyanlar da elbette ki olmuştur. Hal böyleyken kimi insanlar Allah'a yakınlaşmak adına

---

¹⁷¹ Tosun, a.g.e., s. 24.

¹⁷² Gündüz, a.g.m., 42/255.

¹⁷³ Gündüz, a.g.m., 42/256.

¹⁷⁴ Aydın, a.g.e., s. 13.

farklı yaşayış tarzlarında bir ömür sürmüşlerdir. Bu durumda Allah'ın elçileri bu kurbiyetin nasıl olması gerektiğini kendi hayatlarından örnekler vererek göstermişlerdir. Kur'an-ı Kerim, insanoğluna kendisini kemâle götüren yollar göstermiştir. Bu yollardan biri nitekim tasavvuf anlayışında var olan uzlet yaşantısıdır. Kur'an, bu yaşantıda mutlak manada katı uzleti tasvip etmezken, zalimlerden uzak kalmayı tavsiye etmiştir.¹⁷⁵

Uzlet uygulamasının temellerini teşkil eden Kur'an-ı Kerim ve Allah'ın elçileri olan peygamberlerdir. Nitekim peygamberlerin gönderiliş amacı olan insanların kendilerini yaratan yaratıcıyı tanımalarıdır. Bu sayede insanların kendilerine verilen akıl ve irade gibi çeşitli nimetler ile hidayete ermeleri istenmektedir. Bu minvalde Allah'ın gönderdiği peygamberlerin hayatlarında risâlet öncesi manevi bir hazırlık süreci geçirdikleri bilinmektedir. Bu sebeple tasavvuf düşüncesinde uzlet anlayışının daha iyi kavranabilmesi için bazı peygamberlerin uzlet deneyimlerine yer verilmiştir.

2.2.1. Hz. İbrâhim

Allah, yeryüzünde yarattığı âdemoğluna sayısız nimetler vermiştir. Bunlardan biri de düşünme yetisini sağlayan akıl denen mefhumdur. Bu nimet ile insan, kendi hür iradesini kullanarak doğruyu veya yanlış ayırt etmeyi öğrenmiştir.

İbrâhim Peygamberin yalnızlığı, hiç şüphesiz insanlık için çokça manidar ve mühim mesajlar içermektedir. Nitekim risâlet görevinden önce girdiği akıl yürütmeleri sayesinde yaratıcıyı bulmaya çalışması, insanlık adına verilen en büyük mesajdır. İnsanlığın kendisine verilen akıl sayesinde sorumlu olacağı gerçeği anlaşılmaktadır. Bununla beraber Hz. İbrâhim'in yalnızlığı, kavmi ile olan mücadelesi, çektiği sıkıntılar ve buna mukabil Allah'a olan tam teslimiyeti Kur'an-ı Kerim de En'am Suresi'nde geçmektedir.¹⁷⁶

*“Güneşi doğarken görünce, Rabbim budur; zira bu daha büyük dedi. O da batınca dedi ki: Ey kavmim! ben, sizin (Allah'a) ortak koştüğünüz şeylerden uzağım.”*¹⁷⁷

---

¹⁷⁵ Gölbaşı, a.g.e., s. 33.

¹⁷⁶ Gölbaşı, a.g.e., s. 33.

¹⁷⁷ En'am, 6/76-78.

Tarih kitaplarında anlatılan bir rivayete göre; kral, gördüğü bir rüyanın tabiri üzerine yeni doğan bütün erkek çocukların öldürülmesini emreder. İbrâhim Peygamberin annesi doğumuna yakın bir zamanda gizlice bir mağaraya giderek orada doğum yapar. Daha sonra mağaranın girişini taş ile kapattıktan sonra geri gider. Her fırsatta mağaraya gelerek onu emzirmeye devam eder. Bu durum, Hz. İbrâhim'in olgunlaşmasına kadar devam eder.¹⁷⁸

Bu hadisenin İbrâhim Peygamberin buluş çağından önce veya sonra yaşandığı ile ilgili çeşitli ihtilaflar bulunmaktadır. Bu ihtilafların temel sebebi, bazı müfessirlerin, İbrâhim Peygambere bu durumu yakıştırmamış olmalarıdır. Nihayetinde İbrâhim Peygamber, putperest kavmine delil getirmek amacıyla gök cisimlerine benim rabbim bu olabilir mi şeklindeki ifadesi ile İbrâhim Peygamberin kavmine, elleri ile yaptıkları putların ne derece faydasız ve tapılmaya değer olmadığını göstermeye çalışma arzusu şeklinde ifade edilmiştir.¹⁷⁹

Bahse konu olan ayetlerin, bir peygamber olarak Hz. İbrâhim'in kavmine mukayeseli tebliğ yaptığını göstermektedir. Nitekim kavmi ile şirk meselesinde münakaşa etmesi bu duruma delil olarak kabul edilmektedir.¹⁸⁰

Yapılan bu tevillerde peygamberlik makamına gösterilen duyarlılık ve saygı düşüncesi önemli olmakla beraber peygamberlerin ne denli ferasetli olduğunu göstermiştir. Hz. İbrâhim'in basireti ile aklını kullanması ve nihayetinde tahkiki imana ulaştırılmış olması imkân dahilindedir. İbrâhim Peygamberin hidayet yolundaki serencamı ve nihayetinde Rabbini tanıyarak vuslata ermesi hiç şüphesiz uzun ve derinlemesine bir tefekkür ile gerçekleşmiştir.¹⁸¹

İbrâhim Peygamberin tefekkürünün mahiyetini anlamak için yaşadığı devrin hayat şartlarının bilinmesi gerekmektedir. Nitekim tarih kitaplarında. Hz. İbrâhim'in kavminde sayısız putların var olduğu yazmaktadır. Bu putların sayılarının binlerle ifade edilebileceği geçmektedir. Hal böyleyken güneşten, aydan, yıldızlardan, gezegenlerden ve sayısız nesnelere seçilen pek çok irili ufaklı tanrılar olduğu

---

¹⁷⁸ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Taberî Tefsiri*, (Çev. Kerim Aytekin, Hasan Karakaya), İstanbul 1996, s. 514.

¹⁷⁹ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an'ı Kerîm Tefsiri* (Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), İstanbul 1991, s. 271.

¹⁸⁰ Elmalılı, a.g.e., s. 450.

¹⁸¹ Ebu'l A'la Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an* (Çev. Kurul), İstanbul 1986, s. 493.

bilinmektedir. Ayrıca tanrı olarak atfedilen tüm bu nesnelerin putlar halinde sembolleri olduğu düşünülmektedir. Şirkin egemen olduğu bir toplumda doğup büyüyen İbrâhim Peygamber, Allah'ın varlığı hakkında herhangi bir şey öğrenme imkânı olmadığı halde, doğadaki yaşamı gözlemleyerek tefekkür etmesi ve aklını mukayese ederek kullanıp hakikate ulaşması İbrâhim Peygamberin şahsında ortaya çıkan fitrat olarak ifade edilmiştir.¹⁸²

Bu dönemin şartları düşünüldüğünde henüz çocuk denecek kadar küçük olan bir insanın karşılaştığı sorunlar, yalnızlığı ve bunlara bulmaya çalıştığı çözümler ve akabinde devam eden gelen İlahi olanı bulma mücadelesi düşünüldüğünde zihinsel yolculuğun, Hz. İbrâhim'in olgunluğa vardığından beri mevcut bulunduğu anlaşılmaktadır. Bazı müfessirler Hz. İbrâhim'in hakikati arama yolunda, çeşitli akıl yürütme aşamalarından geçtiğini belirtmişlerdir. Bu durumda farklı varlıklar üzerinde durup düşünmesi sonrasında bir kanuna bağlı olan bu varlıkların tanrı olamayacağı fikrini benimsemesi akıl yürütme aşamalarından geçtiğini ve tüm bunların hakikat uğruna, ona ulaşmak amacı ile yapıldığını göstermektedir. Şirk üzerine yapılan akıl yürütmeleri esasında bir sorgulama olmaktan öteye geçmediği anlaşılmaktadır. Hz. İbrâhim'in uzleti ile ilgili değerlendirme yapıldığında nice sıkıntıların, meşakkatlerin, zulmün olduğu bir dönemde mağarada yalnızlığa doğduğu söylenmektedir.¹⁸³

Allah'ın elçisi olarak peygamberlik görevi verilen Hz. İbrâhim, doğumundan itibaren toplumdan uzak kalarak, ruhen olgunlaşıp risâlet görevine hazır hale getirilmiştir. Nitekim toplum içine girdiğinde tefekkür etmeye devam eden Hz. İbrâhim, uzletten edindiği manevi doyum ile kavmini tevhid akidesine çağırarak insanlığa celvet örneğini göstermiştir. Nihayetinde İbrâhim Peygamber, kalabalıklar arasında yalnız başına kalmasına rağmen, yaratıcı hakkında hiçbir fikri bulunmadığı halde, aramaya çalıştığı gerçeği, yalnızlık ve derin tefekkürü ile kainattaki Allah'ın ayetlerini okuması ile bulmuştur.¹⁸⁴

İbrâhim Peygamber, Allah'a olan teslimiyeti ile bilinmektedir. Bu teslimiyet elbette ki derin tefekkür ve manevi olgunlaşmak ile gerçekleşmiştir. Bu olgunlaşmanın yolu da risâlet öncesi Hz. İbrâhim'in belli zaman dilimlerinde yalnız kalıp uzlet halini

---

¹⁸² Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, (Çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce), İstanbul 1991, s. 83-84.

¹⁸³ Kutub, a.g.e., s. 85.

¹⁸⁴ Gölbaşı, a.g.e., s. 39.

yaşamadır. Bu da beşer olarak gönderilen Allah'ın elçilerinin hayatlarında belli aralıklarla uzlet hayatını yaşadıklarını göstermektedir. Nitekim yalnızken elde edilen manevi doyum ile toplum arasına karıştıktan sonra insanları etkilemek onların hidayete ermeleri için çalışmak, sistemli ve stratejik bir şekilde akıl yürütmeyi beraberinde getirmektedir. Bunun da süresi belli olan faydalı bir uzlet hali ile gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

2.2.2. Hz. Yûsuf

Dünya hayatında imtihanların en çetinine duçar olan nitekim Allah'ın elçileridir. Küçük yaşlardan itibaren kardeşleri tarafından aşırı kıskançlık neticesinde bir kuyunun karanlığında hapsedilen, yalnızlığa itilen bir peygamber olan Hz. Yûsuf, en zor zamanlarında dahi yeise düşmeyerek uzlet ocağında manevi olgunluğa ermiştir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de, Yusuf Suresinde anlatılmaktadır.¹⁸⁵ Bu minvalde Yûsuf Peygamber'in yalnızlığına delalet eden iki olay bulunmaktadır. Bunlar; Hz. Yûsuf'un, üvey kardeşleri tarafından ıssız bir kuyunun dibine atılması ve Kur'an-ı Kerim'de yıllar ile ifade edilen zindan hayatı olarak bilinmektedir.¹⁸⁶

İnsanoğlunda bulunan hasletlerden biri olan kıskançlık aşırı olması durumunda çevresindekilere zarar vermekle birlikte karşısındakine zulüm etmeye kadar varmaktadır. Yûsuf Peygamberin de bu zulme uğradığı bilinmektedir. Hz. Yakup'un çocuklarından olan Bünyamin ve Yûsuf Peygamber, aynı anne ve babadan olmak üzere öz kardeşlerken diğerleri; anneleri farklı olması hasebiyle üvey kardeşlerdir. Üvey kardeşler aşırı kıskançlıklarından ötürü babaları olan Yakup Peygamber'in Bünyamin ve Hz. Yûsuf'a olan sevgisinin kendilerine aynı düzeyde yansımadığını düşünüp, Yûsuf Peygamberi öldürmeye karar verirler. Hz. Yûsuf'u öldürmek ile derin bir kuyunun karanlığına atmak arasında kararsız kalırlar. Nihayet Yûsuf Peygamberi bir kuyuya atmaya karar verirler.¹⁸⁷

Düşüncelerinde hem fikir olan üvey kardeşler, planlarını uygulamak adına babaları olan Hz. Yakup'u ikna ederek çocuk yaşata olan Hz. Yûsuf'u pikniğe götürmeye karar verirler. Yola koyulduktan belli bir süre sonra, Hz. Yûsuf'u sözleri

---

¹⁸⁵ Yusuf, 12/15.

¹⁸⁶ Gölbasi, a.g.e., s. 40.

¹⁸⁷ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir* (Çev. Cahit Kaytak, Ahmet Ertürk), İstanbul 2002, s.375.

ile üzmeğe, kırmaya sonrasında hakaret etmeğe başlarlar. Nitekim çok geçmeden içlerinden birisi çocuk yaşlarında olan Allah'ın masum peygamberine vurmaya başlar bunun üzerine Yûsuf Peygamber, diğerkardeşlerinden yardım ister ancak yardım istemesi ile tekrar dayak yemesi bir olur. Bu zulümden sonra çölün ortasında bulunan, yağmur suları ile beslenebilen ve çoğu vakitler hiç suyu olmayan bir karanlık kuyunun başına gelirler.¹⁸⁸

Üvey kardeşler, Hz. Yûsuf'u ipe bağlayıp, kuyunun derinliğinde bulunan karanlığa doğru sarkıtmışlardır. Daha fazla uğraşmak istemeyen üvey kardeşler, Yûsuf Peygamberi kuyunun yarısına geldiğinde, ipi keserek kuyuya atmışlardır.¹⁸⁹

Kur'an-ı Kerim de Yûsuf Peygamberin kuyuya atılırken yaşı ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Buna mukabil Hz. Yûsuf'a kuyudayken edilen vahiy itibari ile Yûsuf Peygamberin ergenlik çağında olduğunu dile getiren müfessirler bulunmaktadır. Hz. Yûsuf, belli bir süre kuyunun karanlığında kalarak Allah'a sığınıp tam bir tefekkür ile yalnızlık içinde Rabbine niyazda bulunması, uzletin en güzel örneklerinden olduğu söylenmiştir. Hal böyleyken su almak için gelen bir kafilenin sakası kovasını kuyuya sarkıtığında Yûsuf Peygamber, sarkıtılan kovaya tutunarak dışarı çıkmıştır.¹⁹⁰ Akabinde kabile, kendisini esir alıp ticaret malı olarak Mısır'a satmak için götürmeye karar vermişlerdir.¹⁹¹

İlk uzlet deneyimi bu şekilde son bulan Hz. Yûsuf, manevi yönden olgunlaşması hiç şüphesiz devam etmektedir. Nitekim daha büyük bir imtihandan geçeceği bilinmektedir. Bu cümleden olmak üzere kuyu, manevi yönden Yûsuf Peygamber'in gelişmesine oradan Mısır'a gitmesine ve akabinde soylu bir ailenin yanında büyüyüp devlet yönetiminde önemli görevler almasına vesile olmuştur. Allah, Yûsuf Peygamber'i risâlet görevi için çocuk yaşlarından itibaren uzlete sevk ederek manevi yönden olgunlaşmasını sağlamıştır. Küçük bir çocuk olan Yûsuf Peygamber, babasından ayrılarak tekin olmayan bir kuyunun zifiri karanlık olan yalnızlığına bırakılmıştır. Bununla beraber babası Hz. Yakup, gözünün nuru, göz aydınlığı olan evladı Hz. Yûsuf kaybolunca kendisinin görme yetisi kaybolmuştur. Tüm bu

---

¹⁸⁸ Kutub, a.g.e., s. 242.

¹⁸⁹ Razi Fahreddin, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, İstanbul 2002, s. 178.

¹⁹⁰ Yusuf, 12/19.

¹⁹¹ Razi, a.g.e., s. 189.

yaşananlar imtihanın ne denli ağır olduğunu lakin uzlet hayatı ile daha çetin imtihanlara hazırlık yapılması gerektiğini göstermiştir.¹⁹²

Mısırlı bir adam Hz. Yûsuf'u satın almıştır. Kur'an-ı Kerim, bu adamdan "Aziz"¹⁹³ diye bahsetmektedir. Şüphesiz bu durum onun soylu bir kişi veya üst düzey bir devlet görevlisi olduğunu göstermektedir. Güzelliği simasına yansıyan Yûsuf Peygamber, gün geçtikçe yaşı itibari ile de dikkat çekmeye başlamıştır. Sarayda; zekâsı, naif yürekli oluşu ve ahlakıyla herkesin gönlüne giren Hz. Yûsuf, azizin hanımı ve dönemin şöhret sahibi en güzel kadınlardan olan Züleyha'nın da dikkatini çekmiştir. Genç bir delikanlı olan Yûsuf Peygambere karşı niyetini belli eden sarayın hanımı, bir gün bu niyetini gerçekleştirmek amacıyla, Hz. Yûsuf'u odasına çağırarak bütün kapıları üzerlerine kapattırarak kendisine meyletmesini bekler. Allah'ın inayeti ile Hz. Yûsuf'un iffetini muhafaza ettiğini söyleyen Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Peygamberin bu ayarlamadan nispeten de olsa etkilendiğini belirtmektedir. Nitekim zamanın şartları ve bulunulan mekân düşünüldüğünde var olan bütün etkilerin tümü, Hz. Yûsuf'un aleyhine Züleyha'nın lehine delalet etmektedir. Nitekim bu ayartmanın olgusal süreç içerisinde epey devam ettiği bilinmektedir. Hal böyleyken Hz. Yûsuf, azîze ihanet etmeyeceğini söyleyerek Züleyha'yı reddetmesi ile kadının direktmesi üzerine, Yûsuf Peygamber önde olmak üzere kapıya doğru koşmaya başlarlar ve kapı açıldığında karşılarında sarayın azizini görürler.¹⁹⁴

Bu vaziyet anlaşıldıktan sonra azizin hayal kırıklığına uğradığı anlaşılmaktadır. Bir tarafta eşi beri tarafta sözüne itimat ettiği Yûsuf Peygamber bulunmaktadır. Her ne kadar olayın vahameti büyük de olsa azizin isteği üzerine yaşananlar örtbas edilmeye çalışılır. Buna rağmen tüm şehir, yaşananlardan haberdar olur ve bu durum dedikodu malzemesi haline gelir. Hal böyleyken sarayın hanımı olan Züleyha, Yûsuf Peygambere karşı duyduğu emellerinden de vazgeçmiş değildir.¹⁹⁵ Hz. Yûsuf'un türlü vesveseler ile sarayın puslu ortamında kaldığı bilinmektedir. Yûsuf Peygamberin maruz kaldığı bu vesveseler; Züleyha'nın güzel ve zengin olması ile beraber bu uğurda

---

¹⁹² Gölbaşı, a.g.e., s. 42.

¹⁹³ Yusuf, 12/30.

¹⁹⁴ Gölbaşı, a.g.e., s. 43.

¹⁹⁵ Yusuf, 12/30.

düşüncelerinde oldukça ısrarcı olması, Mısırlı kadınların, bu konuda Hz. Yûsuf'u etkilemek istemeleri gibi etkenler olduğu düşünülmektedir.¹⁹⁶

Yûsuf Peygamberin bu vesveseler karşısında Rabbine sığınarak niyazda bulunduğu bilinmektedir. Bu vesveselerin gücünü aşmasından korkan Hz. Yûsuf, “...Korkarım ki onlara meyleder ve cahillerden olurum”¹⁹⁷ söylemi ile durumun vahametini dile getirmiştir. Şehirde dedikodunun başlaması ile eşinin isteği üzerine saray azizi, Hz. Yûsuf'u zindana atmaya karar vermiştir. Zindan hayatı ile birlikte Yûsuf Peygamber, yeniden uzlete girmiştir. Bu arada zindan hayatının süresi ile ilgili çeşitli ihtilaflar olmakla birlikte bu sürenin çok uzun bir süre olduğu belirtilmektedir.¹⁹⁸

Yûsuf Peygamberin çocukluğunda ve gençliğinde olmak üzere geçirdiği her iki yalnızlık deneyimi kendisini manevi yönden olgunlaştırmakla birlikte ileride üstleneceği peygamberlik ve devlet yöneticiliğine hazırlamıştır. Allah, Yûsuf Peygamberi kuyudaki uzleti ile üvey kardeşlerinin kıskançlığından ve ona zarar vermelerinden kurtarıp Mısır'a gitmesine vesile kılarken, zindana atılması ile başlayan uzleti ile de iffetini muhafaza ederek ona risâlet görevini vermiştir. Bunca çile ve ağır imtihanların akabinde Allah, Hz. Yûsuf'u devlet hazinesinin başına getirerek Onu dünya nimetleri ile taltif etmiştir.¹⁹⁹

Allah'ın gönderdiği elçilerden biri olan Yûsuf Peygamber, hayatında diğer peygamberlerde olduğu gibi ağır imtihanlardan geçmiştir. En çetin zaman dilimlerinde dahi Allah ile arasındaki bağı koruyan Allah'ın peygamberleridir. Yûsuf Peygamber, kardeşleri tarafından kuyuya atıldığında ve kendisine iftira atılıp yıllarca zindanda bırakıldığında kendisine henüz risâlet görevi verilmediği halde derin tefekkür ile Allah'a sığınmıştır. Bu, Yûsuf Peygamberin uzlet halini hayatında uzunca bir süre tatbik ettiğini göstermektedir.

2.2.3. Hz. Mûsâ

Hz. Mûsâ, Yakup Peygamber'in soyundan olup Mısır'da dünyaya gelen Allah'ın hikmeti olarak düşmanın evinde büyüyen bir peygamberdir. Kendisine verilen risâlet

---

¹⁹⁶ Razi, a.g.e., s. 226.

¹⁹⁷ Yusuf, 12/33.

¹⁹⁸ Razi, a.g.e., s. 299.

¹⁹⁹ Gölbaşı, a.g.e., s. 46.

görevi ile başta firavun olmak üzere kavmine tevhid dinini tebliğ etmiştir. Bu durum Allah'ın elçilerinde olduğu üzere Mûsâ Peygamberin de çetin imtihanlardan geçtiğini göstermektedir. Bu zorlu imtihanlarda uzlet deneyimi, peygamberler için zorluklara göğüs gerebilmek adına bir nevi nimet mesabesinde olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁰

Mûsâ Peygamberin uzlet deneyimi ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de;

*“Mûsâ'ya kırk gece için söz vermiştik...”*²⁰¹ ayeti geçmektedir.

Bazı müfessirler, ayette geçen kırk gecenin gündüzleri de içine aldığını dile getirerek burada vurgulanmak istenen zaman diliminin geceler olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim manevi açıdan gecelerin feyz ve bereketi, gündüzlere nazaran daha farklı olduğu düşünülmektedir.²⁰²

Aynı şekilde Kur'an-ı Kerim'de;

*“Mûsâ ile otuz gece (için) sözleştik ve buna on gece daha ekledik; böylece rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu...”*²⁰³ ayeti geçmektedir. Bu ayet ile birlikte bazı müfessirler farklı teviller ile geçen süreyi açıklamaya çalışmışlardır. Mûsâ Peygamber, İsrail oğullarını firavunun zulmünden kurtardıktan sonra bildircin eti gibi çeşitli mucizeler ile karşılaşmış akabinde Sina Dağına gitmiştir.²⁰⁴

Allah, Mûsâ Peygambere bir kitap vereceğini vaad etmiştir. Firavun helâk edildikten sonra, Hz. Mûsâ, kendisine bir kitap verilebilmesi için Allah'a niyazda bulunmuştur. Buna mukabil Allah, otuz gün oruç tutmasını emretmiştir. Bu durumda otuz gün zilkâde ayında ve buna ilaveten zilhicce ayından tutulacak on gün ile kırk gün olmaktadır.²⁰⁵

Aynı şekilde başka bir görüşe göre Allah, Mûsâ Peygamberden otuz gün oruç tutmasını ister. Bu süre zarfında Hz. Mûsâ, ağzının kokmasını istemeyerek misvak kullanır. Bu ahval üzerine melekler; senin ağzından misk kokusunu alıyorduk ama sen onu misvakla geçirdin derler. Sonrasında Allah, Mûsâ Peygambere otuz güne on gün daha eklemesini emretmiştir. Bu değerlendirmeler ile birlikte Mûsâ Peygamberin otuz

---

²⁰⁰ Gölbaşı, a.g.e., s. 54.

²⁰¹ Bakara, 2/51.

²⁰² Elmalılı, a.g.e., s. 297.

²⁰³ A'râf, 7/142.

²⁰⁴ Taberî, a.g.e., s. 110.

²⁰⁵ Razi, a.g.e., s. 128.

günün sonunda, Sâmirî telkinleri ile kavminin yoldan çıktığı hadisesini öğrenmesi ile beraber Hz. Mûsâ'nın kavmine geri gelmesi ve buna mukabil on gün daha mîkâta eklenmesi ihtimal dahilinde olduğu düşünülmektedir.²⁰⁶

Mûsâ Peygamberin kırk gün uzlette kaldığı Sina Dağı, coğrafi açıdan günümüzde Mısır topraklarında bulunmaktadır. Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler tarafından kutsal kabul edilen bu dağ, deniz seviyesinden itibaren tahmini 7359 fit²⁰⁷ yükseklikte olup, çoğu zaman bulutlarla kaplı olduğu bilinmektedir. Dağın tam tepe kısmında Mûsâ Peygamberin kırk gün süreyle kaldığı kutsal kabul edilen bir mağara bulunmaktadır. Günümüzde mağaranın etrafında, Müslümanların camisi ve Hıristiyanların kilisesi bulunmaktadır. Bununla beraber Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın kabirlerinin bu dağda olduğu söylenmektedir.²⁰⁸

Mûsâ Peygamberin kırk günlük uzlet deneyimi, esasında manevi bir hazırlanma süreci olduğu düşünülmektedir. Nitekim diğer peygamberlerde de olduğu üzere Hz. Mûsâ, yalnız başına gecelerce süren ibadet ve riyazet ile disipline bir uzleti gerçekleştirerek manevi doyuma ulaşmıştır. Bu minvalde Hz. Mûsâ, risâlet görevini üstlenmek için oruç ve diğer ibadetlerle nefis tezkiyesini sağladığı, bu süre zarfında, insanlardan uzaklaşarak manevi feyz ve bereketi elde ettiği düşünülmektedir. Elmalı; ilahî feyiz ve bereketin gündüzlerden ziyade geceleri tecelli ettiğini dile getirdikten sonra, Hz. Mûsâ'nın son on gün çektiği bu çileyi gecelerin fecr-i sâdıka benzetmektedir.²⁰⁹

Bursevî; bedenî sağıklı yiyecekler ile güzelleştiğini buna mukabil ruhun, vakitleri anlamlı kullanarak güzelleştiğini ifade etmiştir. Bu durumda bedenî azığı gıdalar, ruhun azığı ise halvethanelerde geçirilen zaman dilimleri olduğunu belirtmiştir.²¹⁰

Allah'ın hikmeti gereği firavunun sarayında büyüyen Mûsâ Peygamber, etrafını saran onca günah sarmalına karşın yalnız kaldığı bütün zaman dilimlerinde Allah'a niyazda bulunmuştur. Nitekim halkına zulmeden, ilahlık taslayan zalim bir hükümdar ile mücadele etmiştir. Bu sebeple Sina Dağı'nda yalnız başına geçirdiği kırk gün ile

---

²⁰⁶ Bursevî, a.g.e., s. 290.

²⁰⁷ 1fit= 0.3048m.

²⁰⁸ Akpınar, Ali, *Kur'an Coğrafyası*, Ankara 2002, s. 189-190.

²⁰⁹ Yazır, a.g.e., s. 128.

²¹⁰ Bursevî, a.g.e., s. 299.

uzlet hayatı yaşamış ve bu deneyimi ile ruhen olgunlaştıktan sonra kavmine dönüp irşad faaliyetinde bulunduğu anlaşılmıştır.

2.4.4. Hz. Eyyûb

Eyyûb Peygamberin yalnızlık deneyimi insanlığa hiç şüphesiz farklı mesajlar vermektedir. Bu yalnızlık ile birlikte insanların ne denli vefasız olduğu, insanların Allah'ın peygamberini yalnız bırakması ve sonrasında Hz. Eyyûb'un Allah'ın lutfu ile sağlığına kavuşması anlatılmaktadır. Bu durum Kur'an-ı Kerim de:

*“Eyyûb'u da an! Hani Rabbine, başıma bu dert geldi. Ama sen merhametlilerin en üstünüsün diye niyaz etmişti.”*²¹¹

Aynı şekilde başka bir ayet-i kerimede;

*“Kulumuz Eyyûb'u da an. O, Rabbine, şeytan bana sıkıntı ve acı vermektedir diye seslenmişti. Ayağını yere vur (dedik), işte yikanılacak ve içilecek serin bir su!”*²¹²

Eyyûb Peygamber, malı ve evladı çok olan, Rabbine mutlak bir teslimiyet ile bağlı olan, sürekli şükür ve niyazda bulunan bir peygamberdir. Allah, peygamberini evladı, malı ve bedeni ile imtihan etmiştir. Hz. Eyyûb, tüm bu çetin zorluklara karşı sabredip Rabbine niyazda bulunmaya devam ederek tam bir teslimiyet örneği sergilemiştir. Nihayetinde Allah, kendisine gösterdiği sabrın karşılığında sahip olduğu bütün nimetleri geri vermiştir.²¹³

Eyyûb Peygamberin kıssası tefsirlerde ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Buna göre iblis, Allahtan isteklerde bulunmuştur. İblis, evvela kullarının arasında beni musallat ettiğinde benden kaçınacak kimseler var mıdır diye sorar. Bunun üzerine Yaratan da Eyyûb Peygamber olduğunu söyler. Bunun üzerine iblis, Eyyûb Peygambere vesvese vermeye başlar yalnız Hz. Eyyûb, iblise hiç tenezzül etmez. İblis, Eyyûb Peygamberin mallarına musallat olunca Hz. Eyyûb'a gelerek mallarını kaybettin der. Bu durum üzerine Eyyûb Peygamber, Onları veren Allah, geri aldı diyerek, Rabbine niyazda bulunmaya devam eder.²¹⁴

---

²¹¹ Enbiya, 21/83-84.

²¹² Sâd, 38/41-42.

²¹³ Taberî, a.g.e., s. 545.

²¹⁴ Razi, a.g.e., s. 90.

İblis olarak bilinen şeytan bu sefer Eyyûb Peygamberin çocuklarına musallat olur. Evi yıkılan Hz. Eyyûb'un bütün çocukları ölür. Hemen akabinde Hz. Eyyûb'a vesvese vermeye devam eder. Eyyûb Peygamber, aldırmayıp niyazda sebat etmeye devam eder. Daha sonra İblis, Eyyûb Peygamberin bedenine, sıhhatine musallat olur. Hz. Eyyûb'un bedeninde çeşitli hastalıklar ve dayanılması zor yoğun acılar meydana gelir. Eyyûb Peygamber, bu çile ve zorluklar içerisinde yaşamaya devam eder. Hastalığı devam eden Eyyûb Peygamberin çevresindeki insanlar, etrafından uzaklaşmaya Onu yalnız bırakmaya başlar. Devamında toplumdaki uzaklaştırılarak ıssız bir yere götürülen Eyyûb Peygamber, hayatını yalnızlık içinde ve acılarla sürdürür. Bir zamanlar malı ve mülkü çok olup zengin olan Hz. Eyyûb, kaderine terk edilen, uzak durulması gereken vebalı bir hasta konumuna düşer. Bu durumda mal, mülk namına hiçbir şeyleri kalmadığı için peygamber eşi, insanların çeşitli işlerini yaparak zarurî ihtiyaçlarını karşılamaya çalışır. Yalnız şeytan, topluma bu ağır hastalığın bulaşıcı olabileceği vehmini vererek, Eyyûb Peygamberin eşini yanlarına yaklaştırmamaları gerektiğini tembih eder. Bunun üzerine şeytan, Eyyûb Peygambere gelerek önceki hali ile şimdiki halini kıyaslayarak vesvese vermeye devam eder. Eyyûb Peygamber, bu vesveselere karşı niyazda bulunabilmek adına Allah'a durumunu arz eder. Bunun üzerine Allah, ona şifa verdikten sonra eski nimetlerini de yeniden lütfeder.²¹⁵

Taberî, tefsirinde anlatılan bu hadisenin devamında Hz. Eyyûb, bir gün tuvalet ihtiyacı için dışarı çıktığında gecikir. Endişelenen eşi ona bakmaya gider. Bu arada Allah'ın inayeti ile Eyyûb Peygamber şifasını bulur. Eşi onu gördüğünde tanıyamaz ve hayretler içinde, Allah'ın peygamberini görüp görmediğini sorar bunun üzerine Hz. Eyyûb, O peygamberin kendisi olduğunu ifade eder.²¹⁶

Bununla beraber Eyyûb Peygamberin hastalığının süresi ile ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Yedi veya üç yıl olduğu düşünülmektedir. Eyyûb Peygamber, imtihanların en ağırlarına dahi gösterdiği sabrı ile insanlara musibetler karşısında nasıl davranılması gerektiğini göstermiştir. Aynı şekilde Allah'ın peygamberi dünya hayatında imtihan vesilesi olan mallarını, evlatlarını ve sıhhatini kaybettiğinde gönlünde ve dilinde Allah'a niyazdan başka bir şey olmadığını

---

²¹⁵ Razi, a.g.e., s. 88.

²¹⁶ Taberî, a.g.e., s. 136.

göstermiştir. Eyyûb Peygamberin sabrı, Kur'an-ı Kerim tarafından övgüyle bahsedilmiş ve akabinde kendisine şifa verilmiştir. Nihayetinde Eyyûb Peygamberin uzlet deneyimi, Allah'ın kendisine verdiği musibet ile beraber insanların hastalığından ötürü Allah'ın peygamberinden uzaklaşmasıyla gerçekleşmiştir.²¹⁷

İmtihanların en çetinine maruz kalanlar; Allah'ın insanlara hidayete ermeleri için gönderdiği peygamberlerdir. Hz. Eyyûb, kendisine verilen ağır hastalıklar neticesinde insanların kendisinden uzaklaştığı bir peygamberdir. O, bu zorluklar içinde dilinde ve kalbinde her daim Allah'ın adını zikretmiştir. Şeytanın her defasında verdiği vesveselere karşı gönül dünyasında Allah'a sığınmıştır. Malı mülkü, sağlığı ve evlatları ile imtihan edilen Eyyûb Peygamber, tüm zorluklara rağmen Rabbine olan teslimiyetini dile getirmiş ve Ona iltica etmiştir. Uzlet halini deneyimleyen Eyyûb Peygamber, bu çetin zaman dilimlerinde Allah ile arasındaki bağı koparmamıştır. Bunun neticesinde Allah, kendisine yeniden sağlığı ile beraber lütuflar ihsan etmiştir.

2.2.5. Hz. Yûnus

Varlıkların hareketinin en aza indiği zaman dilimleri olan karanlık geceler, aynı zamanda ıssızlığın ve korkunun olduğu vakitlerdir. Bu zaman aralığında çevresel bütün şartlar yalnızlığın verdiği baskılama ile birlikte insanı bütün olumsuzluklardan koruyabilecek, sığınabilecek güvenli bir liman arayışına itmektedir. Nitekim bu sığınabilecek yegâne liman da sonsuz kudreti olan yaratıcıdır. Denizin orta yerinde ıssızlığın ve karanlığın verdiği endişe ile birlikte büyük bir balığın karnında olmasına rağmen Yûnus Peygamber, Rabbine niyazda bulunmuş yeise düşmemiştir. Yûnus Peygamberin uzlet deneyimi, nevi şahsına münhasırdır. Nitekim imtihanların en çetinlerinden birine duçar olan Hz. Yûnus'un yalnızlığı, gecenin karanlığında denizin ortasında büyük bir balığın karnında gerçekleşmiştir.²¹⁸

Kur'an-ı Kerimin ifadesi ile:

“Zünnûn'u da (Yûnus) zikret! Hani öfkeli bir halde geçip gitmiş, bizim kudretimizin kendisine yetmeyeceğini zannetmişti. Sonunda karanlıklar içinde, senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım

---

²¹⁷ Razi, a.g.e., s. 202.

²¹⁸ Gölbaşı, a.g.e., s. 60.

diyerek yalvardı. Bunun üzerine duasını kabul ettik ve onu sıkıntıdan kurtardık. İşte biz iman etmiş olanları böyle kurtarıyoruz.”²¹⁹

Yine Kur’an-ı Kerim de;

“Kuşkusuz Yûnus da elçilerimizdendi. Vaktiyle o, yüklü bir tekneyle ülkesinden kaçmıştı. Kur’âya girdi ve kaybedenlerden oldu. Kendisini (büyük bir) balık yuttu. Doğrusu o (bundan önce) kınanacak bir iş yapmıştı. Eğer o, Allah’ın şanını yüceltenlerden olmasaydı kıyamete kadar balığın karnında kalacaktı. Sağlığı bozulmuş olarak onun ıssız bir kıyıya bırakılmasını sağladık; Üstüne (gölge yapması için) kabak türünden bir bitki bitirdik. Bir defa daha onu yüz bin ya da daha fazla kişiye elçi olarak gönderdik. Bu defa onlar iman ettiler, biz de kendilerini belirli bir vakte kadar nimetlerimizle yaşattık.”²²⁰

Yûnus Peygamber, Ninova halkı olarak bilinen kavme peygamber olarak gönderilmiştir. Kavmini Allah’ın hak dinine davet eden Hz. Yûnus, tüm çabalarına rağmen kavmini inkarlarından geri çevirememiştir. Bunun üzerine kavmine, Allah’ın üç gün sonra göndereceği azabı bildirdikten sonra kavminden ayrılır. Ninova halkı, azabın gerçekten de kendilerine gelmekte olduğunu anladıklarında, çöllere kaçarak tövbe edip Allahtan gelecek olan azabı kaldırmasını isterler. Bu arada Yûnus Peygamber, kavminin inkârından sonra bir gemiye binerek oradan uzaklaşır. Hal böyleyken Allah, Ninova halkının tövbesini kabul eder. Bu esnada gemide olan Yûnus Peygamberin kavmini terk etmesi için geçerli bir sebebi kalmamıştır. Sonrasında dalgalar kabarmaya başlamış gemi devrilmek üzeredir. Gemide bulunanlar çözüm olarak ağırlıklarından kurtulmayı düşünürler. Tehlikenin geçmediğini anlayan gemidekiler, ağırlıklarından kurtulmak için içlerinden birisini kura çekerek denize atmaya karar verirler. Çekilen kura, Yûnus Peygamber’e çıkar fakat onu suya atmaya kıyamazlar bunun üzerine kura üç kez tekrarlanır her seferinde Yûnus Peygamber kuradan çıkar. Bunun üzerine Hz. Yûnus, kıyafetlerini çıkararak kendisini denize bırakır. Denizin tam ortasında karanlıklar içinde büyük bir balık, Yûnus Peygamberi yutar. Balık için rızık olmayan Allah’ın Peygamberi, balığın karnında hapsedilir.

---

²¹⁹ Enbiya, 21/87-88.

²²⁰ Saffât, 37/139-148.

Yûnus Peygamber, bu zor zamanlarda dahi Rabbine niyazda bulunur ve akabinde balığın karnından çıkartılarak, risâlet görevini sürdürmesi sağlanır.²²¹

Mantıksal açıdan insanın büyük bir balık tarafından yutulmasından sonra yaşaması imkânsız görünmektedir. Yalnız Mevdûdî tarafından ilgi çekici bir olay aktarılmıştır. Buna göre 1891 yılında İngiltere’de balıkçı teknelerinden biri balina avına çıkar. Teknedeki balıkçılardan James Bartly adında bir kişi denize düşer ve büyük bir balık onu yutar. Birkaç gün sonra büyük balık, ölü olarak bulunur ve balıkçılar onu tekneye çıkartarak karnını açarlar. Mucizevi bir şekilde arkadaşları olan James Bartly’yi canlı olarak çıkartırlar. Balık tarafından yutulduktan sonra geçen süre ise yaklaşık altmış saattir.²²²

Hz. Yûnus’un büyük bir balığın karnında uzlet deneyimini yaşaması ve akabinde tekrar kavmine dönmesi rasyonalist açıdan mümkün görünmektedir. Nihayetinde Yûnus Peygamberin yalnızlığı ıssız bir gecede balığın karnında gerçekleşmiştir. En zor zamanlarda dahi rabbine niyazda bulunması ile Allah, Yûnus Peygambere mutlu ve huzurlu bir hayat nasip etmiştir.²²³

Akıl ilkeleri çerçevesinde imkânsız görünmesine karşın büyük bir balığın karnında bekletilen Yûnus Peygamber, yaptığı hareketin doğru olmadığı kanaatine vardıktan sonra tövbe edip rabbine niyazda bulunmuştur. O, Allah’ın açık emri olmadan kavmini terk etmiş ve akabinde büyük bir azabın kavmine doğru geleceğini haber vermiştir. Bu yanılışı neticesinde girdiği derin buhran sonucu Allah’ın adını anarak ona sığınmıştır. Bu durum, bir kimsenin umutların tükendiği en zor zamanlarda dahi Allah’ın sığınılacak yegâne merci olduğunu göstermektedir. Yûnus Peygamber de bu en zor zamanların birinde Allahtan başka sığınılacak kimsenin olmadığı idrakine vararak Allah’a iltica etmiştir. Balığın karnında tövbe ederek niyazda bulunan Hz. Yûnus, bir nevi uzlet halini yaşamıştır. Nihayetinde Allah, peygamberini bu çetin durumdan kurtarıp ona lütuflar ihsan etmiştir.

---

²²¹ Kıssa için bkz.: Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, (Çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce), İstanbul 1991, s. 516.; Ebu'l A'la Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an* (Çev. Kurul), İstanbul 1986, s. 43.; Fahreddin Razi, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, İstanbul 2002, s. 215.

²²² Mevdûdî, a.g.e., s. 41.

²²³ Gölbaşı, a.g.e., s. 63.

2.2.6. Hz. Muhammed

Son peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed'in hayatında, risâlet görevinin öncesinde ve sonrasında uzlet yaşantısının var olduğu bilinmektedir. Nitekim toplumdan uzaklaşıp, Hira mağarasında deneyimlediği yalnızlık ile peygamberliğinden sonra Mescid-i Nebevî'de gerçekleştirdiği i'tikâf amelesi bu duruma örneklik teşkil etmektedir.²²⁴

Manevi bir hazırlık süreci ile risâlete hazırlanan Hz. Peygamber, otuz beş yaşlarında, dedesinin uzlet deneyimi yaşadığı Hira Mağarası'nda inzivaya çekilmiştir. Risâlet'ten hemen önce sık sık mağaraya gidip yalnız kalmayı tercih ettiği, dağdan her indiğinde öncelikle Kabe'yi tavaf edip akabinde evine gittiği bilinmektedir. Hz. Peygamber, Hira Mağarası'nda geçirdiği inziva sürecinde kendisine çok az miktarda azık götürüp, azığı tükendiğinde ise kısa süreli evine gelip tekrar mağaraya döndüğü bilinmektedir.²²⁵

Hz. Peygamber'in Hira Mağarası'ndaki derin tefekkürî düşünceler ile yaşayışı aralıklarla beş yıl sürmüştür. Nihayetinde bu durumun, son peygamber olan Hz. Muhammed'i risâlet vazifesine hazırladığı anlaşılmaktadır. Hz. Peygamberin diğer bir uzlet deneyimi olarak bilinen i'tikâf sünneti, ramazan ayının son on gününde gerçekleştirilen bir ibadet şeklidir. Bu ibadette adabını gözeterek kalmak esas kabul edilmiştir.²²⁶

Kur'an-ı Kerîm'de; "...Mescitlerde, i'tikâfta bulunduğumuz zaman kadınlara yaklaşmayın."²²⁷ ayeti ile i'tikâf sünnetinin varlığı ve meşruiyeti mutlak manada sabittir.

Hz. Peygamberin oruç farz kılındıktan sonra son zamanlarına dek her yıl ramazan ayının son on gününde mescitte i'tikâfa girdiği, sadece bir ramazanda bunu yapmadığı, onu da Şevval ayında kaza ettiği bilinmektedir.²²⁸

Allaha yakınlaşmak adına ibadet ve taât maksadıyla vaktinin bir kısmını mescitte geçirerek tarif edilen i'tikâf sünneti, meşru olmasına karşın her türlü nefsi ve şehvi

---

²²⁴ İbn Hişâm, a.g.e., s. 50-51.

²²⁵ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi* (Çev. Salih Tuğ), Ankara 2003, s. 73.

²²⁶ Gölbâşı, a.g.e., s. 67.

²²⁷ Bakara, 2/187.

²²⁸ Buhari, a.g.e., 6/14.

arzulardan uzak durmayı ve bu sayede manen olgunlaşmayı ifade etmektedir. Belli bir süre dünya ve içindekilerden uzaklaşarak Allah'a yönelmeyi ifade eden i'tikâf sünneti, âdemoğluna nefsinin tezkiye edip ruhunu arındırması ve buna mukabil manevi ufuklar elde etmesi adına verildiği düşünülmektedir. Bu durumda i'tikâf amelinin kökeni çok öncelere dayanan bir gelenek olduğu anlaşılmaktadır. İslâm medeniyetinin temellerini atan Hz. Peygamber, devlet başkanı ve ordu komutanı olmasına rağmen her yıl belli bir süre dünya ve içindekilerden uzaklaşarak, ibadet ve taâtte Allah'a yakınlaşmak adına i'tikâfa girmiştir. Şüphesiz bu durum Allah'ın peygamberinin uzlete yani yalnızlığa verdiği önemi göstermektedir.²²⁹

Allah'ın tüm insanlara ve cinlere gönderdiği son peygamber olan Hz. Muhammed, risâlet öncesi ve sonrası olmak üzere hayatı boyunca belli zaman dilimlerinde uzlet uygulamasını deneyimlemiştir. Bu durum tüm inanan kimseler için örneklik teşkil etmektedir. Nitekim Kur'an da geçtiği üzere en güzel örnek Allah'ın peygamberidir. Alemlere rahmet olması hasebi ile gönderilen son elçi olan Hz. Muhammed, uzlet hayatını risâletinden önce Hira Mağarasına giderek yaşamıştır. Burada riyazet hayatı ile birlikte halvet halinde bulunduğu söylene de esasen derin tefekkür ile ibadet ettiği bilinmektedir. Manevi olarak peygamberliğe hazırlanan Allah'ın elçisi, ruhen insanoğlunun gidebileceği en son yere gitmiştir. Netice itibari ile kutsal ruh olarak ifade edilen Cebrail adlı melek, maneviyatın doruk noktalara ulaştığı bir iklimde ilk vahyi Hz. Muhammed'e vermiştir. Daha sonra risâlet sonrası kavminin çeşitli baskı ve zorbalıklarına rağmen tebliğ görevini yerine getiren Allah'ın peygamberi, tüm insanlığa İslâmiyet'i tebliğ etmeye devam etmiştir. Allah, en zor zamanlarında dahi peygamberini yalnız bırakmayarak elçisine ve Ona inanlara kıyamete kadar sürecek lütuflar ihsan etmiştir. Hz. Peygamber, Ramazan aylarının son on gününde eda ettiği i'tikâf ameli ile Müslümanlara, uzlet uygulamasının meşru bir uygulama olmakla birlikte süresi ve kuralları belli olan bir deneyim olduğunu göstermiştir.

2.3. Sahâbe ve Tâbiûn'un Uzlet Hakkındaki Düşünceleri

Ömer b. Hattâb (23/644), yalnızlığın insana kattığı değerlerin olduğunu belirtip uzletin insanı kötülüğe bulaşmaktan alıkoyduğunu dile getirmiştir.²³⁰

---

²²⁹ Gölbâşı, a.g.e., s. 69.

²³⁰ Ebi'd-Dünya, a.g.e., 1/46.

Ebû Zer el-Gıfârî (32/652), iyi arkadaşın yalnızlıktan yalnızlığın da kötü arkadaştan daha iyi olduğunu belirtmiştir.²³¹

Ebü'd-Derdâ (32/652), bir kimsenin evi, gerçekte zaman geçirilebilecek en güzel mekanlardan biridir. Nitekim evdeyken insan, kulağını, gözünü, bedenini haramdan sakındırmış olur. Toplum içine karışan bir kimse ise insanların gerçek yüzlerini tecrübe edip onlardan uzaklaşır. İnsanlar, dikensiz bir gül misali gibi görünürken zamanla insanların gülsüz bir dikenden ibaret olduğunu toplum içerisinde yaşayanların anladığını dile getirmiştir.²³²

Abdullah b. Mes'ûd (32/652), toplum içerisinde yaşayan insanların zamanla kendi dinlerine bir şekilde zarar verebileceklerini ifade etmiştir.²³³

Talha b. Ubeydullah (36/656), Bir kimsenin kendisine verebileceği en az zarar evinde oturup durmasıdır dediği rivayet edilmektedir.²³⁴

Ali b. Ebû Tâlib (40/661), kalp ve amel ile insanlardan uzak olmak gerektiğini; dil ve beden ile de insanların arasına karışmanın gerekliliğinden bahsetmiştir.²³⁵

İbn Abbas (68/687), tanıdığım insanların olmadığı farklı diyarlarda bir yabancı misali bulunmak isterdim ki bu sayede onlardan uzak kalabilirim dediği rivayet edilmektedir.²³⁶

Sa'd b. Ebû Vakkâs (55/675), insanlar ile aramda demirden bir kapı olmasını arzuldum ki bu sayede hiç kimse ile konuşmamış olurum dediği rivayet edilmektedir.²³⁷

Üveys el-Karanî (37/657), yalnızlığı çok sevdiğini dile getirip selametin uzlette olduğunu ifade etmiştir.²³⁸

Saîd b. Müseyyeb (94/713), gördüğü herkese uzleti tavsiye ettiği rivayet edilmektedir.²³⁹

İbrâhîm b. Yezîd (96/815), ilim öğrendikten sonra bir kimsenin uzlete çekilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁴⁰

---

²³¹ Hattâbî, Hamd b. Muhammed, *el-Uzle*, Beyrut 1990, s. 146.

²³² Hattâbî, a.g.e., s. 157.

²³³ Beyhakî, Ahmet b. Hüseyin, *ez-Zühdü'l-Kebîr*, Beyrut 1987, s. 109.

²³⁴ Ebi'd-Dünya, a.g.e., 1/47.

²³⁵ Beyhakî, a.g.e., s. 109.

²³⁶ Gazzâlî, a.g.e., 2/322.

²³⁷ Ebi'd-Dünya, a.g.e., 1/49.

²³⁸ Hucvirî, a.g.e., s. 177.

²³⁹ Beyhakî, a.g.e., s. 94.

²⁴⁰ İsfehânî, a.g.e., s. 49.

Tâvûs b. Keysân (106/724), hacdan döndükten sonra bir dahaki hacca kadar evinden çıkmadığını ifade etmiştir.²⁴¹

Hasan-ı Basrî (110/728), bir kimsenin selameti, ancak uzlete çekildiği takdirde bulabileceğini ifade etmiştir.²⁴²

İbn Sîrîn'in (110/729), uzletin aslında bir ibadet olduğunu dile getirdiği rivayet edilmektedir.²⁴³

2.4. Uzlet Hakkında Bazı Sûfilerin Görüşleri

Tasavvuf düşüncesinde uzlet olarak bilinen Allah'a yakınlaşmak adına insanlardan uzaklaşma düşüncesi, tasavvuf ehli bazı kimseler tarafından savunulurken bazıları tarafından da eleştirilmektedir. Mutasavvıflardan bazıları yalnız yaşamının faziletlerinden söz ederken, bazıları da toplum ile bir arada yaşamının üstünlüklerinden söz etmişlerdir. Bununla beraber bazı sûfiler, belli dönemler halinde bedenlen uzaklaşmayı kabul ederken; bazıları toplum içinde bulunup ruhen uzaklaşmayı kabul etmişlerdir. Aynı şekilde tasavvuf ehli bazı kimseler tarafından kişinin durumuna göre uzlet halinin yararlı veya zararlı olabileceğini belirtenler de olmuştur. Son olarak bazı mutasavvıflar, ara ara insanlardan uzaklaşarak toplumdan soyutlanmayı ve bu sayede manen doyuma ulaşmayı, akabinde tekrar topluma karışmanın gerekliliğini ifade etmişlerdir. Bu sebeple uzletin ruhen insanlardan uzaklaşarak; bedenlen toplum içinde yaşayarak yapılması gerektiğini savunanlar bulunmaktadır. Tüm bu farklı görüşler, uzlet uygulamasının hem olumlu hem de olumsuz yönlerinin bulunmasından kaynaklanmaktadır.

2.4.1. İlk Dönem Sûfileri

Tasavvuf ehli bazı kimseler, uzlet ile ilgili lehte ve aleyhe görüşlerini kendi bakış açılarına göre tevil etmişlerdir. Bu bakış açıları, elbette buldukları hal ve makamlarından ötürü farklılık göstermektedir. Nitekim sufiler, işâri tefsirler ile kendi düşüncelerini temellendirmek istemişlerdir. Bu açıdan tasavvuf düşüncesinin teşekkülünden bu yana uzlet ile ilgili bazı sûfiler tarafından dile getirilen görüşler, kısa ve öz olarak ele alınmıştır.

---

²⁴¹ Hattâbî, a.g.e., s. 79.

²⁴² Gazzâlî, a.g.e., 2/322.

²⁴³ Hattâbî, a.g.e., s. 79.

Ebû Saîd Harrâz (ö.277/890), uzlet için sûfide bulunması gereken iki temel özelliklerden biri olarak bahsetmektedir.²⁴⁴

İki sebepten ötürü uzletin yapılması gerektiğini ifade eden Necmeddîn-i Kübrâ (ö.618/1221), bir arada yaşamanın verdiği sıkıntılardan korunmak için ve toplumu kendi nefsinin kötülüklerinden muhafaza etmek için uzlete çekilmenin doğru olacağını belirtmiştir.²⁴⁵

Sakin veya ıssız bir yerde yalnız başına kalmanın insanı düşünmeye sevk ettiğini dile getiren Zünnûn el Mısrî (ö.245/859), insanın böyle zamanlarda kendisini Allah'a karşı daha samimi ve ihlaslı yaptığını belirtmiştir. Bir kişinin yalnız başına kalınca etrafında kimse olmadığı için daha içten ve ihlasla kulluk ettiğini dile getirmiştir.²⁴⁶

Uzleti, riyakârlıktan korunmak için yegâne güvenilir liman olarak gören Süfyân b. Sevrî (ö.161/777), insanlarla ünsiyet kuran, onların kusurlarını görmezden gelmeye başlar bu durum onları idare eder. İdare etmenin riyakârlık olduğunu dile getirmiştir.²⁴⁷

Dünya ve içindekilerden elden geldiğince imtina edilmesi gerektiğini dile getiren Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857), yalnızlığın değişen zaman ve şartlara göre gerekli olduğunu belirtmiştir.²⁴⁸

Uzlet ile nefsin selametini bir gören Ebû Bekir Verrâk (ö.320/933), ancak insanlardan uzaklaşarak Allah ile ünsiyet kurulabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda Verrâk, dünya ve ahiret saâdetini kemâle giden yollardan biri olan uzlet ve halvette, şerrini de celvet ve ihtilafta bulduğunu ifade etmiştir.²⁴⁹

İnsanın dünya ve ahiret selameti için uzlette mutlak manada bulunması gerektiğini söyleyen Serî es Sakatî (ö.257/870), imanını korumak, aklını ve gönlünü sükûnete kavuşturup, huzura ermek isteyen kişinin, insanlardan uzak durması gerektiğini belirtmiştir.²⁵⁰

---

²⁴⁴ Abdulvehhâb b. Ahmed Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Kahire 1956, s. 92.

²⁴⁵ Necmüddîn, Kübrâ, *Usulü Aşere: Tasavvufî Hayat* (Çev. Mustafa Kara) İstanbul 1980, s. 53.

²⁴⁶ Sühreverdî, a.g.e., s. 180.

²⁴⁷ Mekkî, a.g.e., s. 99.

²⁴⁸ Muhâsibî, Hâris b. Esed, *Kitâbu'l-Halve*, el-Meşrik 1955, s. 52.

²⁴⁹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 103.

²⁵⁰ Şa'rânî, a.g.e., s. 74.

Topluluk içinde yaşamının, Allah ile kul arasında var olan engellerden biri olduğunu ifade eden Cüneyd-i Bağdâdî (ö.298/910), Allah'a varışın temelinde yatan birçok engelden bahsetmiştir. Bu engelleri aşmanın yolu olarak da uzlet uygulaması göstermiştir. Nitekim uzlete göğüs germenin, ihtilât zamanında insanlara katlanmaktan çok daha kolay olduğunu ifade etmiştir.²⁵¹

Cemaat ile kılınan namazı terk etmemek kaydıyla insanlardan uzak olmayı tavsiye eden Dâvûd et-Tâî (ö.165/781), bayram namazı gibi zorunlu haller dışında evden dışarı çıkılmaması gerektiğini ifade etmiştir.²⁵²

Huzûru ve saâdeti yalnızlıkta bulduğunu ifade eden Fudayl b. İyâz (ö.187/803), karanlık çöktüğü vakit, varlıkların hareketinin en aza indiği zaman dilimlerinde sessizliğin verdiği sükûnet ile sevindiğini buna mukabil gündüz olduğu vakit insanlarla görüşeceğini düşünüp mahzûn olduğunu ifade etmiştir.²⁵³

İnsanların yırtıcı hayvanlar kadar tehlikeli olduğunu söyleyen İbrâhim b. Edhem (ö.161/778), cuma ve cemaat hassasiyetini muhâfaza ettikten sonra insanlardan uzak durulmasını gerektiğini ifade etmiştir.²⁵⁴

Allah ile kul arasında hiçbir şeyin bulunmaması gerektiğini ifade eden Ebû Bekir Şibli (ö.334/945), uzlete çekildikten sonra ömür boyunca yalnız yaşamının verdiği güzellikten bahsederek radikal bir uzlet hayatını dile getirmiştir.²⁵⁵

Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/ 996), ibadetlere gereken önemi vermenin yolu Allah ile yalnız kalmaktan geçtiğini dile getirmiştir. Nitekim Mekkî, toplum içerisinde kötülüğün, iyiliğe oranla daha çok olduğunu bu nedenle de uzlette alınan manevi hazzın toplum içerisinde alınamayacağını dile getirmiştir.²⁵⁶

İbrahim Havas (ö.291/904), insanlar içinde, tevekkül ve rızâ ile kulluk icaplarını yerine getirmenin ihlâsa helal getirmesinden çekindiğini belirtmiştir.²⁵⁷

---

²⁵¹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 103.

²⁵² İsfahânî, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Kâhire 1987, s. 343.

²⁵³ Beyhakî, a.g.e., s. 103.

²⁵⁴ Beyhakî, a.g.e., s. 106.

²⁵⁵ Sühreverdî, a.g.e., s. 210.

²⁵⁶ Mekkî, a.g.e., s. 392.

²⁵⁷ Serrâc, a.g.e., s. 278.

Ebû Bekr b. Muallim isimli bir sûfî, uzlette iken yapılan ibadetlerin insanların içindeyken yapılan ibadetlere oranla daha fazla haz verdiğini söylemiştir.²⁵⁸

Ebû Süleymen Dârânî (ö.211/826), selâmetin bütünüyle uzlette olduğunu saâdetin de buna bağlı olduğunu dile getirmiştir.²⁵⁹

Kâsım b. Osmân Cûî (ö.248/862), kurtuluşun insanlardan uzak kalmakla sağlanabileceğini ve gerçek mutluluğun Allah ile kurulan kurbiyette olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁰

İbnü'l-Arif (ö.536/1141) samimi bir müridin, mutlak manada uzlet tecrübesini yaşaması gerektiğini belirtmiştir.²⁶¹

Ebû Osmân Mağribî (ö.373/983), Allah'ın rızasına ermek için insanlardan tamamen uzak olmanın gerekliliğine işaret etmiştir.²⁶²

Hiç şüphesiz bazı mutasavvıfların uzlete, uzlet ehlinin düşüncelerine karşı tenkitleri de bulunmaktadır.

Yalnızlığa ancak manevi heybesi dolu olan güçlü insanların katlanabileceğini dile getiren Ebû Yâ'kûb es Sûsî, uzletin herkesçe uygulanmasının uygun olmadığını belirtmiştir. İnsanların iyiliği birbirlerine bakarak öğrendiklerine değinen Sûsî, celvetin bilinen faydalarını söyleyerek dolaylı olarak uzleti tenkid etmiştir.²⁶³

Uzleti, toplum içine girmek fakat nefsi günahlardan muhafaza etmek, kalbin her daim Hakk ile olmasını sağlamak şeklinde ifade eden Ebû Muhammed el-Cerîrî (ö.311/923), süresiz uzletin insanın doğasına aykırı olduğu ifade etmiştir.²⁶⁴

Uzleti, selâmeti arayan, şerli kimselerden uzak durmasını bilen kimseler için yeterli olduğunu ifade eden Cüneyd-i Bağdâdî (ö.289/910), uzlet anlayışına mesafeli olduğunu göstermiştir.²⁶⁵

---

²⁵⁸ Serrâc, a.g.e., s. 277.

²⁵⁹ İbnü'l-Mülakîn, Ömer b. Ali, *Tabakatü'l-Evliya*, (Çev. Nüreddîn Şerîbe), Beyrut 1986, s. 394.

²⁶⁰ İbnü'l-Mülakîn, a.g.e., s. 394.

²⁶¹ Ebu'l-Abbâs, İbn Arîf, *Miftâhu's-saâde ve Tahkîku tarîkı's-seâde*, Beyrut 1993, s.96.

²⁶² Ebü'l-Hasen Ali b. Osmân, Hucvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, (Çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 2016, s. 297.

²⁶³ Serrâc, a.g.e., s. 277.

²⁶⁴ Beyhakî, a.g.e., s. 108.

²⁶⁵ Serrâc, a.g.e., s. 277.

Kuşeyrî (ö. 465/1072), risâlesinde belli bir dönem kişinin herkesten kendini soyutlayıp uzlet hayatı yaşaması gerektiğini ifade etmiştir. Daha sonra toplum içinde yaşamakla beraber kalben insanlardan uzak olmanın gerekliliğini ifade etmiştir.²⁶⁶

Uzlet anlayışını nispeten doğru bulmayan Serrâc et Tûsî (ö.378/988), ruhen ve bedenen güçlü olmayan bir kimsenin kendisini uzlete zorlaması, nefesine zulmetmesi olarak ifade etmiştir.²⁶⁷

Ebû Süleymân Dârânî (ö.215/830), uzlet hayatını yaşamanın kolay olduğunu asıl zor olanın celvet hayatı olduğunu dile getirmiştir.²⁶⁸

Zünnûn Mısrî (ö.245/859), mühim olan imtihan gereği halk içinde yaşarken Allah'a yakın olmaktır. Gerçek manada uzletin, kul ile Allah arasında bir perde görevi gördüğünü söylemiştir.²⁶⁹

Muhâsibî (ö.243/837), insanlar arasında helâl para kazanmak, sünnet ile muamele etmek, başkalarına muhtaç olmamak adına toplum içine karışılması gerektiğini ifade etmiştir.²⁷⁰

Bahâeddin Nakşibend (ö.791/1389), Yolların en güzelinin sohbet olduğunu belirtmiştir. Uzlette âfet, cemiyette ise bereket olduğunu dile getirmiştir.²⁷¹

Abdullah b. Muhammed b. Münâzil (ö.330/941), emek verip çalışarak tefekkür eden bir kimsenin uzlete girmesine nazaran daha hayırlı olacağını ifade etmiştir.²⁷²

Ebû Ali Dekkâk (ö.405/1015), insanların arasında her daim Allah ile olduktan sonra toplum içerisinde bulunmanın hiçbir beisi olmadığını söylemiştir.²⁷³

İbn Atâ (ö.369/979), uzlete çekilmek yerine halk içinde Hakk ile birlikte olmanın gerekliliğini belirtmiştir.²⁷⁴

---

²⁶⁶ Kuşeyrî, a.g.e., s. 102.

²⁶⁷ Serrâc, a.g.e., s. 527.

²⁶⁸ Sühreverdî, a.g.e., s. 73.

²⁶⁹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 103.

²⁷⁰ Muhâsibî, Hâris b. Esed, *er-Riâye li-Hukûkillâh*, el-Meşrik 1955, s. 418.

²⁷¹ Kavak, Abdulcebbar, “Mevlânâ Halid el-Bağdâdi'ye Göre İrşâd ve Mürşid-i Kâmil”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 10, Sayı. 22, Şırnak 2019, s. 13.

²⁷² Ebû Abdurrahmân, Sülemî, *Tabakât's-sûfîyye*, Halep 1986, s. 369.

²⁷³ Kuşeyrî, a.g.e., s. 102.

²⁷⁴ Feriduddin, Attâr, *Tezkiretü'l-Evliya*, Kahire 1981, s. 514.

Ebû Hüseyin Nûri (ö.295/907), Allah'ın rızasına ermenin yolu uzlet hayatı yaşamak değil bilakis onun yolunda hizmet gayesi ile sohbet etmenin önemine işaret etmiştir.²⁷⁵

Kişi için yalnızlığın felâket sayılabilecek kadar tehlikeli olduğunu ifade eden Hucvîrî (ö.465/1072), şeytanın yalnız kalan birine sürekli musallat olacağını ve bu durumda sohbetle bulunmanın ve cemaat ile birlikte olmanın daha hayırlı olacağını ifade etmiştir.²⁷⁶

Uzlet ile ilgili lehte ve aleyhte görüş bildirip temelde aynı gayeyi önceleyen Sûfîler, görüşlerini savunurken işâri tefsirlere daha sonra da Hz. Peygamberin hayatında var olan i'tikâf uygulaması ile Hira Mağarasında geçirdiği zaman dilimlerini referans kabul etmişlerdir. Bununla birlikte uzlet halinin nefse ağır geldiğini açıkça ifade etmişlerdir. Bu durumda uzlet ile ilgili farklı görüşlerin olması uzlet uygulamasının neticesinde ortaya çıkabilecek olumlu veya olumsuz hallerden kaynaklanmaktadır.

2.4.2. İmam-ı Gazzâlî

İslâm dünyasında İmam-ı Gazzâlî, (ö. 505/1111) olarak bilinen Hücet-ül-İslâm ve Zeynuddîn lakaplı alimin tam adı Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed El-Gazzâlî'dir.²⁷⁷

İslâm aleminin müçtehit imamlarından sayılan İmam-ı Gazzâlî, bugün ki İran topraklarında bulunan Tus şehrinin Gazal kasabasında 1058 yılında dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini şehrinde almış daha sonra Cürcan'a ilim tahsil etmeye gitmiştir. Sonraki yıllarda öğrenimini Nişabur'da tamamladıktan sonra Selçuklu Devleti veziri olan Nizamülmülk'ün daveti üzerine Bağdat'a yerleşip dönemin en saygın eğitim kurumu olan Nizâmiye medreselerinin başına geçmiştir.²⁷⁸

İmam-ı Gazzâlî, tasavvuf ilmi gibi diğer birçok İslâmi ilimlere vakıf olmasına karşın hakikat bilgisine ulaşmak gayesi ile sûfîlerin manevi tecrübelerini merak edip

---

²⁷⁵ Hucvîrî, a.g.e., s. 301.

²⁷⁶ Hucvîrî, a.g.e., s. 177.

²⁷⁷ Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed, *el-Munkiz mine 'd-dalâl*, Beyrut 2010, s. 27.

²⁷⁸ Gazzâlî, a.g.e., 2/29.

tasavvuf yoluna girmiştir. Bu hakikat arayışı onu, her şeyden el etek çekerek derin bir uzlete sevk etmiştir.²⁷⁹

Tasavvuf müktesebatında en mühim kaynaklardan biri olan İhyâ'ü Ulûmid-din'de İmam-ı Gazzâlî, erdemli ve sadık bir dostun yalnızlıktan, yalnızlığın ise şerli bir kimseden daha kıymetli olduğunu ifade ederek ölçülü ve dengeli bir uzlet yaşantısının olması gerektiğini belirtmiştir.²⁸⁰

İmam-ı Gazzâlî'nin uzlet anlayışı birçok mutasavvıftan farklıdır. Ona göre uzlet ile insanlardan uzaklaşarak kendi nefislerini muhafaza eden bir kimse sadece kendini düşünmüştür. Oysaki asıl önemli olan hem kendini hem de başkalarını kurtarandır. Bu durumda sûfi, kendi nefisini terbiye etmiş, topluma hizmet için halk ile beraber olan Allah dostu kimselerdir. Böylece sufilerin toplumdan uzaklaşarak uzlete çekilmelerinin zorunlu olmadığını, aksine toplumun da insanlara maneviyat kazandırabileceğini belirtmiştir. Tasavvufta uzlet uygulamasının nefsin terbiye edilmesinde ve eğitilmesinde büyük etkisinin olduğuna inanmakla birlikte insanların nefislerini toplum içerisinde korumalarının uzletten daha önemli olduğunu söylemiştir.²⁸¹

Gazzâlî'nin uzletle ilgili düşünceleri görüldüğü üzere tek yönlü değildir. Uzlet uygulamasının iyi yönleri ile beraber kötü yönlerinin de olduğu anlaşılmaktadır. Ona göre uzlete çekilmek faydalıysa da toplum içinde yaşamak daha önemlidir.²⁸²

Gazzâlî, sosyal düşünceye sahip olarak insanın toplumsal bir varlık olduğunu bu durumda tasavvufun yalnızlık ve uzletten ibaret olmadığını dizelerinde açıkça ifade etmiştir: "İlim dinin temelidir. Ümmi ve cahillerin uzlete çekilmelerinden bir fayda hâsıl olamaz. Okumayan ve uzletle ilgili zaruri ilimlere sahip olmayan insanın uzlet hayatı rüya ve hayal olur."²⁸³

Gazzâlî'ye göre nefsi terbiye etmenin yolarından biri uzlettir. Buna karşın manevi eğitimin diğer bir yolu da toplumun kendisidir. Bu durumda insanın başkalarında görüp de imtina ettiği kötü hasletleri kendi nefsinden arındırdığı takdirde

---

²⁷⁹ Sabri Osman, *Gazzâlî (Hakikat Araştırması, Felsefe Eleştirisi, Etkisi)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986, s. 35.

²⁸⁰ Gazzâlî, a.g.e., 2/333.

²⁸¹ Gazzâlî, a.g.e., 2/350.

²⁸² Gazzâlî, a.g.e., 2/353.

²⁸³ Gazzâlî, a.g.e., 2/353.

uzlete veya başka bir uygulamaya gerek kalmayacağını ifade etmiştir. Gazzâlî uzlet ile ilgili son olarak potansiyel bir kibir tehlikesinin varlığını şu sözler ile dile getirmiştir: “Allah’ı zikretmeyenlerin uzlete çekilmeleri insanlarla daha çok ilgilenmeleri içindir. Çünkü onun uzlete girmesinin ana nedeni, insanların saygısını kazanmaktır.”²⁸⁴

İmam-ı Gazzâlî, tasavvuf düşüncesindeki uzlet halinin gerekli olduğunu dile getirmiş; daha sonra insanlardan uzaklaşarak elde edilen manevi atmosferin toplum içinde yaşayarak da elde edilebileceğini ifade etmiştir. Bu durumda müridin esas olarak neye ihtiyaç duyduğu anlaşılmalıdır. Toplum içerisinde bulunmanın nitekim bazı kimseler için daha hayırlı olduğunu; toplumdaki ayrı inziva hayatı yaşamamanın kimileri için ise zararlı olacağını belirtmiştir. Bu minvalde kendini toplumdaki soyutlayarak manevi anlamda olgunlaşmak isteyenlerin uzlet halinde bulunmaları kendi nefislerine yarardan ziyade zararının olabileceğini dile getirmiştir. Bu sebeple uzlet ile amaçlanan gayenin toplumun kendisi tarafından da sağlanabileceğini belirtmiştir.

2.4.3. Muhyiddin İbnü'l-Arabî

İslâm dünyasında şeyhü'l-ekber ünvanıyla bilinen Muhyiddin İbnü'l-Arabî, (ö. 638/1240) bugün ki İspanya toprakları olarak bilinen Endülüs’ün Mürsiye şehrinde dünyaya gelmiştir. Arap olduğunu ve soyunun Benû Tayy kabilesine dayandığı bilinmektedir. İslâm aleminde bu denli meşhur olmasının sebebi tasavvuf ilminde dönüm noktası sayılabilecek şekilde zirvelere ulaşmasıdır.²⁸⁵

İbnü'l-Arabî’ye göre tasavvuf düşüncesinde uzlet, bir kimsenin bütün beşerî niteliklerden soyutlanarak yücelmesi demektir. Uzlet halinin en yüce derecesi olarak da halvet makamını kabul etmektedir. Bu makamı, yalnızlığın içinde yalnızlık olarak tasvir etmektedir. Bu denli bir uzlet halini genel manada yapılan uzlet halinden daha verimli olduğunu dile getirmiştir. Daha sonra uzlet halini derin sükutun merdiveni olarak tanımlayan İbnü'l-Arabî, insanlardan uzaklaşan bir kimse için iki türlü uzletten bahsetmektedir. Bunlar, tasavvuf ehli kimselerin uzleti olarak bilinen maddi manada

²⁸⁴ Gazzâlî, a.g.e., 2/357.

²⁸⁵ İbnü'l Arabî, *Futuhât-ı Mekkiyye*, (Çev. Ekrem Demirli), Litera Yayıncılık, İstanbul 2007, 2/372.

yalnızlık; muhakkiklerin uzleti olarak da bilinen kalbin tam manası ile dış dünyadan ve içindikilerden ruhen uzaklaşılması olarak bilinen manevi yalnızlıktır.²⁸⁶

İbnü'l-Arabî'ye göre genel manada uzletin üç amacı bulunmaktadır. İlki insanların potansiyel kötülüklerinden korunmak, ikincisi kendi şerrinden diğer insanları korumak ve son olarak da Allah ile dostluğu önceleyip dünya ve içindikilerden uzaklaşmaktır. Bu durumda en mühim amaç olan Allah ile dost olmaktır.²⁸⁷

Aynı şekilde İbnü'l-Arabî, sûfiler tarafından yapılması gereken dört farklı uzletten bahsetmiştir. Bunlar: Müridin her çeşit kötülüğü ve fuhşiyâtı terk etmesi olarak bilinen mürîd halindeki uzlet, imtihan vesilesi olan aile, çocuk ve mal sevgisi olmak üzere gönlünde Allah ile arasına giren her şeyden manen sakınılması olarak bilinen kalp halindeki uzlet, her an tüm benliği ile her şeyden uzaklaşmak ile tarif edilen duyu halindeki uzlet ve son olarak beden ve ruhen Allah'ın huzurunda yalnızca onunla sohbet edercesine tarif edilen hakiki haldeki uzlet olarak sıralamaktadır.²⁸⁸

İbnü'l-Arabî, tasavvuf yolunda uzlet ile arzulanan gayeye ulaşmak için belli şartlardan bahsetmektedir. Bunlar: zikir ve riyazettir. Zikirde, Allah'ı her daim anmak ile meşgul olan müridin kalbinde, aydınlanma ile manevi sırların açığa çıkması gerçekleşmektedir. Diğer bir şart olan riyazette ise müridin az yemesi, dünya kelamını az konuşması ve az uyuması ile ruhen yücelip hakikati idrak etmesi gerçekleşmektedir.²⁸⁹

İbnü'l-Arabî, tasavvuf düşüncesindeki uzlet anlayışını kurallı ve sistematik bir hale getirmiştir. Ona göre uzlet düşüncesi, insanın ruhen aydınlanması ve manen doyuma ulaşması için gereklidir. Bununla birlikte müridin uzlet hali ile birlikte belli şartları yerine getirmesi gerekmektedir.

2.4.4. Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî

İslâm dünyasında Mevlâna adıyla bilinen Celaleddin Muhammed, (ö. 672/1273) günümüzde Afganistan sınırları içerisinde bulunan Belh şehrinde dünyaya gelmiştir.

---

²⁸⁶ İbnü'l Arabî, a.g.e., 2/344.

²⁸⁷ İbnü'l Arabî, *Hilyetü'l-Ebdâl*, (Çev. Ekrem Demirli), Litera Yayıncılık, İstanbul 2007, 2/343.

²⁸⁸ İbnü'l Arabî, a.g.e., 2/343.

²⁸⁹ İbnü'l Arabî, a.g.e., 2/344.

Annesinin adı Mümüne Hatun, babasının adı ise alimler sultanı olarak bilinen Bahaeddin Veled'dir.²⁹⁰

Mevlâna'nın tasavvuf ilmindeki bakış açısı uzlet hayatından ziyade sohbet ile halk arasında Allah'ı her daim anmaktır. Ona göre toplum içinden ayrılıp uzlet halinde yalnız yaşamaktan ziyade halk içinde kalarak, Allah dostlarının sohbetlerine katılmak esastır. Bu sayede mürid hem nefisini terbiye etmiş olur hem de manevi anlamda kendini yetiştirmiş olur. Bu minvalde Mevlâna, Allah'a giden yolda ruhen yetkinleşmenin yolu olarak sohbeti görmektedir. Nitekim, Hz. Peygamber'in ashabını yetiştirirken sohbeti benimsemesi örneklik teşkil etmektedir. Tasavvufta anlayışında görünürde halk içinde yaşarken kalben her daim Hakk ile beraber olmanın gerektiğini belirtmiştir.²⁹¹

Mevlâna, mesnevî adlı eserinde uzlet ile ilgili düşüncelerini özetler mahiyetinde şu beyitleri kullanmıştır:

“Akıllı olan kuyu dibini seçmiştir; zira halvette gönül sefası vardır. Kuyu dibinin zifiri karanlığı halkın zulmetinden iyidir. Halkın ayağını tutan kimse baş alıp getirememiştir; yani nihayete erip sırra muttali olamamıştır. Halvet ağyara karşı lâzımdır, yar'a karşı değil; kürk kış için gereklidir bahar için değil...”²⁹²

Mevlâna, tasavvuf düşüncesindeki uzleti betimlerken insanoğlunu bir pergele benzetmiştir. Ayağının biri halkın arasındayken bir diğeri ise çivili ayak misali Hakk'ta sabit olması gerektiğini ifade etmiştir. Serbest olan ayak kapatıldığı zaman sonunda geleceği yer çivili olan ayağın yanı olacaktır. Bu durumda Mevlâna, yalnızlığın insana kazandırdığı önemli hasletleri kabul ederken kaybettirdiği birçok şey de ifade etmiştir. Nihayetinde İslâm'ın uzlet ile ilgili yaklaşımı temelde kişiyi nefsinin tehlikelerinden muhafaza edip yaratıcıya yaklaştırma yönündedir. Bu minvalde anlaşılması gereken uzlet hali, insanlardan uzaklaşarak değil bilakis toplum içerisinde nefsinden uzaklaşarak elde edilmesi gerekmektedir. Asıl tehlikenin

---

²⁹⁰ Mevlâna, a.g.e., s. 291.

²⁹¹ Uludağ, Süleyman, *Hazret-i Mevlâna ve Mevlevilik*, Keşkül, Sayı: 33., Aralık 2014, s. 14.

²⁹² Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halet Efendi, 171), 56b.

insanlardan uzaklaşarak nefsiyle yalnız kalan bir kimse için geçerli olduğunu ifade etmiştir.²⁹³

Mevlâna'nın uzlet hakkındaki düşüncesi temelde toplumsal bir varlık olan insanın inziva hayatından ziyade insanlar arasında bulunmakla manevi doyuma ulaşması amaçlanmıştır. Halk içerisinde nefsin kötülüklerinden kendini soyutlayan kişinin bir nevi uzlet halini yaşadığı ve bu şekilde ruhen olgunlaşmayı başardığı anlaşılmaktadır. Bu durumda asıl uzlet, insanlardan uzaklaşarak değil toplum içerisinde kalben Allah ile birlikte olabilmektir. Nitekim yalnızlığın faydalarından ziyade zararlarının olduğunu ifade eden Mevlâna, kişinin nefsi ile baş başa kalması ile ortaya çıkan tehlikelerden bahsetmiştir. Bu minvalde uzlet uygulaması ile amaçlanan kurbiyetin sohbet, hizmet, irşad gibi uygulamalar ile toplum içerisinde kalınarak da elde edilebileceğini ifade etmiştir.

2.4.5. Abdülkâdir-i Geylânî

Günümüzde İran topraklarında bulunan Hazar Denizinin, güney kısmında yer alan Geylan'da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Muhyiddîn Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Ebî Sâlih Mûsâ Zengîdost el-Geylânî'dir. (ö. 561/1165-66) Babası Ebu Salih b. Musa Cengidosttur. Annesi ise zamanın tanınmış alimlerinden olan Ebu Abdullah es-Savmai'nin kızı Ümmülhayr lakaplı Fatma hanımdır. Abdülkâdir Geylânî, anne ve baba tarafından soyu Hz. Peygamber'e dayanmaktadır. Bu sebeple hem seyyid hem şeriftir. İslâm dünyasında Gavsul-Âzam olarak bilinmektedir. Bağdat da doksan bir yaşında vefat etmiştir.²⁹⁴

Abdülkâdir-i Geylânî'nin tasavvuf anlayışında şeriata ve dinin zâhirî hükümlerine bağlı kalmak esas kabul edilmektedir. Geylânî, Kur'an ve sünnete göre uygun hareket etmenin gerekliliğini belirtmiştir. Ona göre bir sufinin hayatında görülebilecek derunî haller dinî ölçülerin dışına çıkmamalıdır.²⁹⁵

---

²⁹³ Hakan Zafer, *Dini Yaşantıda İnziva*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2007, s. 47.

²⁹⁴ Tanrikulu, Ebubekir, *Batmayan Güneş Gavs'ul-Âzam Abdülkâdir Geylânî*, Semih Yayınevi, Ankara 2016, s. 8.

²⁹⁵ Uludağ, Süleyman, "Abdülkâdir-i Geylânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, 1/234.

Geylânî'ye göre uzlete giren bir kimse cuma namazını ve cemaati terk etmemesi gerekmektedir. Bu durum İslâm'a göre caiz kabul edilmemektedir. Uzlet belli zamanlarda her ne kadar gerekli görülse de içtimai hayat esas kabul edilmektedir.²⁹⁶

Geylânî, uzleti günahlardan korunmak için girilmesi gereken bir kaleye benzetmektedir. Ona göre uzlet zâhirî ve bâtını olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Zâhirî uzlet bedeni nefsin arzularına karşı tecrit etmektir. Bâtını uzlet ise kalbi nefsânî ve şeytânî düşüncelere karşı muhafaza etmektir. Bu durumda uzlet, halk içinde bedenlenişle birlikte kalben günahlardan uzak olmak ile gerçekleşmektedir.²⁹⁷

2.4.6. İmâm-ı Rabbânî

Günümüzde Hindistan topraklarında bulunan Doğu Pencap'taki Sirhind'de dünyaya gelmiştir. Asıl adı Ahmed-i Sirhindîdir. (ö. 1034/1624) Kâbil asıllı bir aileye mensup olduğu bilinmektedir. Babası Abdülehad Efendidir. İslam dünyasında Müceddid-i Elf-i Sâni unvanı ile bilinmektedir. Aynı zamanda şariat ve tasavvufu birleştirmesi sebebiyle sıla ismi ile anılmaktadır. Altmış üç yaşında Sirhind'de vefat etmiştir.²⁹⁸

İmâm-ı Rabbânî, şeriatsız bir tasavvuf anlayışının olamayacağını dile getirerek öncelikle şariat kurallarının yerine getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu sebeple selametin ehl-i sünnete bağlılıkta olduğunu kurtuluşun ise Müslümanların birliğinde olduğunu dile getirmiştir. Bu sebeple Rabbânî, nefsi terbiye etmek için halktan uzaklaşarak uzlete girmenin doğru olmadığını bilakis sohbet halkasında bulunularak nefsin terbiye edilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁹⁹

İmâm-ı Rabbânî 'ye göre bedenlerin birbirine yakın olması ile birlikte kalplerin de birbirine yaklaşması söz konusudur. Bu sebeple sahabeler Hz. Peygamber'e bedenlenişle birlikte onunla sohbet etmelerinden ötürü bütün Müslümanlardan daha

---

²⁹⁶ Mehmet Bilal Yamak, *Abdülkâdir Geylânî'nin "El-Gunye li Talibi Tariki'l Hakk" İsimli Eserinde Tasavvufî Unsurlar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 43.

²⁹⁷ Abdülkâdir-i Geylânî, *Sırru'l Esrâr Sırların Sırrı*, (Çev. Mehmet Eren), Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 67.

²⁹⁸ Algar, Hamid, "İmâm-ı Rabbânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2000, 22/194.

²⁹⁹ Özçelik, Mevlüt, "İmâm-ı Rabbânî 'nin Mektûbâtında Nakşi Müridlerin Âdâbı", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt. 24, Sayı. 47, Amasya 2021, s. 14.

hayırlı kimseler olmuşlardır. Bu sebeple uzletten ziyade sohbetin esas alınması gerektiğini belirtmiştir.³⁰⁰

Rabbânî'nin en önemli eserlerinden olan *mektubat*'ta, uzlete çekilmek isteyenlere karşı yazdığı cevap yazılarında Müslüman ahalinin de alimler üzerinde haklarının olduğunu dolayısı ile bu haklara riayet edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Uzlet ile kendini günahlardan koruyan sufi, aynı zamanda toplumun irşadı, birlik ve beraberliğin lüzumu için de halk arasında bulunmalıdır.³⁰¹

Rabbânî'ye göre uzlet, Kur'an ve sünnet ölçülerini hayata geçirmeye çalışan bir maneviyat yoludur. Bu sebeple bir kimse bu yola girmeden evvel Rabbine ve içinde bulunduğu topluma karşı görevlerini yerine getirmelidir. Halvet der encümen olarak bilinen halk içinde Hakk ile beraber olmayı bilmesi gerekmektedir. Ona göre uzlete niyet eden bir kimse, Müslümanlar ile olan iletişimini hiçbir vakit kesmemelidir.³⁰²

2.4.7. Mevlâna Hâlid-i Bağdâdî

Günümüzde Irak topraklarında bulunan Süleymaniye şehrine bağlı Karadağ kasabasında dünyaya gelmiştir. Asıl adı Ebü'l-Behâ Ziyâüddîn Hâlid b. Ahmed b. Hüseyin eş-Şehrezûrî el-Kürdî'dir. (ö. 1242/1827) Babası Pir Mîkâil'dir. Annesi bölgenin sûfi bir ailesine mensuptur. Soyunun baba tarafından Hz. Osman'a ulaştığı rivayet edilmektedir. İslâm dünyasında Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî unvanı ile bilinmektedir.³⁰³

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, hakikatte dünyanın kul ile Allah arasına giren geçici bir perde olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple dünya ve içindekilerinin birer imtihan vesilesi olduğunu unutmamak için sürekli zikir halinde bulunmak gerektiğini söylemiştir. Bu zikir, ancak bâtını manada uzlet hali ile gerçekleşmektedir. Halk içinde Hakk ile birlikte olmayı gerektiren bu uzlet hali, kalbin nefsânî isteklerden uzaklaşması ile mümkündür.³⁰⁴

---

³⁰⁰ Özçelik, a.g.e., s. 14.

³⁰¹ İmâm-I Rabbânî, Ahmed-i Sirhindî, *Mektûbât*, (Çev. Hüseyin Hilmi Işık), Hakikat Kitapevi Yayınları, İstanbul 2014, s. 349.

³⁰² Süleyman Derin, *İmâm-ı Rabbânî 'nin İzinde Mânevi Yolculuk*, Erkam Yayınları, İstanbul 2016, s. 58.

³⁰³ Algar, Hamid, "Hâlid el-Bagdâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, 15/283.

³⁰⁴ İnceler, Yasir, *Hâlid-i Bağdâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Ed. Orhan Başaran, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidiliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi*, Berdan Matbaacılık, Bingöl 2017, s. 135.

Mevlânâ Hâlid, tarikat çevrelerinde tasavvufî eğitimin bir parçası olarak kabul edilen sülûk adı altında insanları yıllarca toplumdan uzak yaşamaya sevk eden uygulamalara karşı çıkmıştır. Yetiştirdiği halifelerine toplumdan uzak bir yaşantıdan kaçınmaları gerektiğini söylemiştir. Mevlânâ Hâlid'e göre sufi kimselerin tasavvufî eğitim aldıktan sonra çevrelerindeki insanlarla ilgilenmek yerine, uzlete çekilip riyâzetle meşgul olmaları amel defterlerine günah yazılmasına sebep olmaktadır. Toplumsal hayattan izole olmuş bir uzlet yaşantısını bencillik olarak nitelendirmiş, dervişlerin tasavvufî eğitimin dışında uzlete girmelerini doğru bulmamıştır.³⁰⁵

Hâlid el-Bağdâdî, tasavvufî düşüncesinin temellerine sohbeti yerleştirmiştir. Onun müritlerine, sohbet ile beraber uzleti de yaptırdığı bilinmektedir. Mevlânâ Hâlid, bu şekilde kısa süreli uzlet uygulaması ile sohbeti birleştirerek manevi eğitimin daha verimli yapılması gerektiğini belirtmiştir.³⁰⁶

Hâlid el-Bağdâdî, tasavvufî düşüncesinde uzlette geçirilen bir iki aylık sürenin yerine, etkili bir sohbetin manevi terbiyede sonuç veren bir uygulama olduğunu belirtmiştir.³⁰⁷

2.5. Uzletin Bazı Sûfîlerin Hayatlarındaki Uygulamaları

Tasavvuf düşüncesinde uzlet ile ilgili muhtelif görüşlerinin varlığı bilinmektedir. Bu görüşler ile beraber uzlet yaşantısı çoğu sufîlerin yaşantılarında kırılma noktaları oluşturmuştur. Bu durum uzlet sonrası Allah dostu kimselerin hayatlarında ciddi dönüşüm ve değişimleri beraberinde getirmiştir.³⁰⁸

Uzlet ile beraber içsel manada aydınlanma yaşayan tasavvuf ehli kimseler, içinde buldukları duygu durumlarını ifade etmek için eserler kaleme almışlardır. Bu eserlerde kendi tecrübelerini aktaran sûfîler, uzlet uygulaması hakkında hem görüşlerini dile getirmiş hem de uzlet sonrası yaşadıkları manevi tecrübelerin hayatlarında ne gibi etkileri olduklarını izah etmeye çalışmışlardır.

---

³⁰⁵ Abdulcebbar Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Hâlidî Tasavvuf Geleneğinin Tarihi Gelişim Süreci*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2013, s. 59.

³⁰⁶ Kavak, a.g.e., s. 14.

³⁰⁷ Kavak, a.g.e., s. 13.

³⁰⁸ Numanoğlu, a.g.e., s. 60.

2.5.1. Ahmed Yesevî

Ahmed Yesevî, (ö. 562/1166) günümüzde Türkistan topraklarında bulunan Çimkent şehrinin Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir. Eğitiminin büyük çoğunluğunu Yesi şehrinde almıştır. Bu yüzden Hoca Ahmed Yesevî adı ile anılmaktadır.³⁰⁹

Yesevî, küçük yaşlardan itibaren tasavvuf yolunda saygın bir şeyh olan babası İbrahim Ata ve Şehâbetin İsticâbî tarafından yetiştirilmiştir. Bu, Onun iyi bir tasavvufî eğitim almasını sağlamıştır.³¹⁰

Hoca Ahmed Yesevî, tasavvuf düşüncesinde uzlet uygulaması için müritlerine yaşantısından deneyimler sunarak ders vermiştir. Bu minvalde hayatının son zamanlarında yer altında mezar misali bir mahzen kazdırmış akabinde bu mahzende vefatına kadar kalmıştır. Uzlet hayatını keskin bir şekilde yaşayan Yesevî, mahzende zikir ve riyâzetle hemhal olmuş adeta ölmeden evvel ölümü tecrübe etmiştir. Onun Yesi’de yaptırdığı bu mahzenin kalıntıları günümüze kadar muhafaza edilerek ulaşmıştır. Hoca Ahmed Yesevî’nin çoğu araştırmacının ortak düşüncesine göre mahzendeki uzlet hayatı, 10 sene civarında sürmüştür. Hoca Ahmed Yesevî, bu süreçte mahzende geçirdiği uzlet deneyimini Dîvân-ı Hikmet adlı eserinde anlatmıştır.³¹¹

Hz. Peygamber’in 63 yaşında vefat etmesinden etkilenen Hoca Ahmed Yesevî, 63 yaşına geldiğinde yer altında mahzen yaptırıp orada uzlet hayatı yaşaması, Türkistan toplumunda 63 yaş ile ilgili bir geleneğin oluşmasına yol açmıştır.³¹²

Tasavvuf ehli kimselerin hayatlarında edindikleri uzlet deneyimi hiç şüphesiz kendileri ile birlikte başta çevresinde bulunanları, daha sonra bulunduğu toplumu etkilediği anlaşılmaktadır. Bu durumda Hoca Ahmed Yesevî, uzlet hayatını tam manası ile benimsemiş ve hayatının son dönemlerinde sürekli uygulamıştır. Yesevî, bu deneyimlerini insanlara anlatmak için müritleri vasıtası ile eserler kaleme almıştır. Netice itibari ile Yesevî, kendi nefsi ile beraber toplumun felahı için ömrünün sonlarına doğru yoğun bir münzevi hayat yaşamıştır.

---

³⁰⁹ Hayati Bice, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*, Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara 2016, s. 54.

³¹⁰Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB. Yayınları, Ankara 1982, s. 6.

³¹¹ Köprülü, a.g.e., s. 159.

³¹² Bice, a.g.e., s. 117.

2.5.2. Yûnus Emre

Türk halk ozanı olarak da bilinen Yûnus Emre, (ö. 720/ 1320) günümüzde Türkiye topraklarında bulunan Eskişehir ilinin Sivrihisar ilçesinde dünyaya gelmiştir. Hayatı hakkında kesin bilgilerin bulunmamasından dolayı gerçek hayatı ve kişiliği hakkında fazla bir malumat bulunmamaktadır.³¹³

Yûnus Emre bir halk ozanı olmasına karşın şiirlerinde de belli ettiği üzere iyi bir tasavvuf eğitimi aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Şeyh Taptuk Emre dergâhında belli bir süre nefsin terbiye etmek için uzlet hayatı yaşamıştır. Yûnus, bu süre zarfında nefsin öldürmek niyeti ile amansız mücadeleler vermiş, akabinde onu yok edemeyeceğini anlayınca ancak ıslah edip kontrol altına tutabileceğini anlamıştır. Bu manevi süreçte sürekli Lâ ilâhe illallah zikrini çekmiştir. Bu durum, manevi eğitim verilirken zikir çekmenin ne denli önemli olduğunu göstermiştir. Daha sonra şeyhi, dergâhtaki manevi eğitiminin bittiğini, asıl uzlet hayatının şimdi başlayacağını bildirerek onu, er meydanı diye adlandırılan halkın arasına göndermiştir.³¹⁴

Yûnus Emre, tasavvuf anlayışında var olan seyr-i sülûk ile Allah adına bir ömür yaşamamanın ehemmiyetini şiirlerinde dile getirmiştir. Bu minvalde nefsi ile girdiği çetin mücadeleler neticesinde imtihan gereği yaratılış itibari ile insanlarda bulunan nefsi yenemediğini ifade etmiştir. Bu durumda nefsin ancak uzlet halinde ve sonrasında sürekli kontrol altında tutulabileceğini belirtmiştir.

2.5.3. Ömer Halvetî

Ömer Halvetî, (ö. 800/1397) günümüzde İran topraklarında bulunan Gîlân bölgesinin Lâhîcân şehrinde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Ebû Abdillâh Sirâcuddîn Ömer b. Şeyh Ekmelüddîn el-Gîlânî el-Halvetî'dir. Adından da anlaşılacağı üzere Halvetiyye tarikatının kurucusudur. Halvetî ile anılmasının sebebi tasavvuf düşüncesinde var olan halvet ve uzlet uygulamalarını çok sevmesinden kaynaklanmaktadır. Ömer Halvetî'nin bir ağacın kovuğunda haftalarca uzlet halinde bulunduğu burada devamlı zikir çektiği anlatılmaktadır. Ömer Halvetî, tasavvuf düşüncesinde uzlet halinin bir gereklilik olduğunu savunmuş, insan iradesinin ancak

---

³¹³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Yûnus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, TİB. Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 28.

³¹⁴ Necip Fazıl Kısakürek, *Yûnus Emre*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 1984, s. 36.

bu şekilde terbiye edilebileceğini belirtmiştir.³¹⁵

Ömer Halvetî, uzlet ile beraber bir kişinin iradesini kontrol altına alıp nefesine dört farklı ölümü yaşatması gerektiğini ifade etmiştir. Başka türlü Hakk'ın rızasına ulaşmanın güç olacağını dile getiren Halvetî, bu uygulama ile halveti tarikatının da esaslarından birini oluşturmuştur. Ona göre uzlet ile birlikte ruhen yücelip kemâle ermek ve nihayetinde Hakk'ın rızasına mazhar olmak ancak bu şekilde mümkün olmaktadır. Halvetî, nefsin bilmesi gereken bu dört ölüm çeşidini şöyle sıralamaktadır:

Birincisi; kişinin nefsi isteklerinin tam tersini yapması olarak bilinen mevt-i ahmer yani kızıl ölümdür.

İkincisi; kişinin bütün belalara ve musibetlere sabır göstermesi olarak bilinen mevt-i esved yani siyah ölümdür.

Üçüncüsü; dünya ve içindekilerden imtina edip mal-mülk sevdasından beri olması olarak bilinen mevt-i ahdar yani yeşil ölümdür.

Dördüncüsü; kişinin uzlet halini sevmesi açlığa sabretmesi, zikirden hoşnut olması, riyâzetten lezzet alması olarak bilinen mevt-i ebyad yani beyaz ölümdür.³¹⁶

Tasavvuf düşüncesinde Allah'a yakınlaşmak adına yapılan uygulamalardan biri olarak görülen uzlet uygulamasının Ömer Halvetî'nin hayatında büyük bir yer kapladığı anlaşılmaktadır. O, uzlet yaşantısı ile hayatını adeta bütünleştirmiş ve her daim bu hal üzerine olunması gerektiğini ifade etmiştir. Halvetî'nin bu anlayışı kendisi ve içinde bulunduğu toplumu olumlu yönde etkilemiştir. Nihayetinde amaçlanan kâmil insan modeli ile Allah'a yakınlaşmak ve topluma yararlı hizmetler yapmaktır.

2.5.4. Yahyâ Şîrvânî

Yahyâ Şîrvânî, (ö. 870/1466) günümüzde Azerbaycan topraklarında bulunan Şirvan bölgesinin Şamahı şehrinde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Seyyid Cemâleddin Yahyâ bin es-Seyyid Bahâeddîn eş-Şîrvânî eş-Şamahî el-Bakuvî el-Halvetî'dir.³¹⁷

Yahyâ Şîrvânî, tasavvuf ilmindeki uzlet ile ilgili düşüncesi hocası Ömer Halveti ile örtüşmektedir. O, vefatına kadar zikir ve mücâhede ile geçen bir uzlet hayatı

³¹⁵ Mehmet Rıhtım, *Halvetiyye Sûfiliği*, Qafqaz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Bakü 2014, s. 23.

³¹⁶ Mehmet Serhan Tayşi, *Ömer el-Halvetî*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s. 65.

³¹⁷ Mustafa Tatcı, *Pîr-i Halvetî Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî*, H Yayınları, İstanbul 2018, s. 52.

yaşamıştır. Yaz aylarında sahralarda günlerce aç susuz kalıp ibadetle meşgul olduğu anlatılmaktadır. Uzlet halinin ancak ıssız ve تنها bir yerde gerçekleşmesi gerektiğini ifade etmiştir. Aynı şekilde sahralarda uzlet halindeyken kırk günde yalnızca üç kere iftar açtığı anlatılmaktadır.³¹⁸

Şîrvânî 'ye göre insanın gönlünde Allah ile bağ kurabilmesinin en önemli yolu nefsinin terbiye etmesi ve devamında uzlet hayatı yaşamasıdır. Ona göre uzlet, günahlardan arınmakla bir nevi manevi temizlenme yoludur. Kalp, ancak uzlet ile manen yücelebilmektedir.³¹⁹

Kalbinde manen derinlere inmek isteyen bir kimsenin belli şartları yerine getirmesi gerektiğini dile getiren Şîrvânî, bu sayede ruhen yücelmeyi manen doyuma ulaşmayı ve kalbin tatmin olması ile beraber elde edilen huzuru ve beraberinde getirdiği manevi lezzetleri ancak uzlet uygulaması ile başlayan manevi bir eğitimin sağladığını ifade etmiştir. Hayatında bu durumu idrak eden bir kimsenin uzlet ile beraber bütün benliği ile bir dönüşüme gireceğini ifade eden Şîrvânî, uzlet halinin öncesini ve sonrasını karşılaştırdığında elde ettiği kazanımları her daim koruması gerektiğini ve bunun için de belli dönemler halinde uzlet deneyimini yaşaması gerektiğini ifade etmiştir.

---

³¹⁸ Yahyâ, Şîrvânî, *Şifâü'l-Esrâr*, Haz: Mehmet Rıhtım, Sûfi Yayınları, İstanbul 2014, s. 19.

³¹⁹ Şîrvânî, a.g.e., s. 333.

SONUÇ

İslâm, insanın ferdi, ailevi ve sosyal hayatı ile ilgili düzenlemeler içeren bir dindir. Bu dinin mensupları, toplumdan izole bir şekilde tümüyle münzevî bir hayat sürmemişlerdir. Aynı zamanda dinin sosyal ve ictimâî yönleri ile ilgili hususlara da dikkat etmişlerdir. Bu açıdan İslâm, kişinin hem dünya hem de ahiret hayatının belli bir dengeye göre olmasını tavsiye etmiştir. İslâm'ın tavsiye ettiği dünya ve ahiret dengesini Hz. Peygamber, fitne zamanında uzlet, selamet zamanında celvet uygulaması ile en güzel şekilde ortaya koymuştur. Bu minvalde toplum, insanın Allah ile arasındaki bağı sürdürmesine engel ise, dünya ve ahiret dengesinden söz etmek mümkün değildir. İslâm, bu ikisi arasında bir tercih yapılacaksa hiç şüphesiz ahiret hayatının tercih edilmesini gerektiğini belirtmiştir. Bu durumda İslâm, insanın manevi olgunluğu ve ahiret selameti için uzleti belli ölçülerde tavsiye etmiştir.

Uzlet, süresi ve kuralları belli olan insan iradesini ve nefisini, İslami kurallar çerçevesinde manen eğiterek terbiye etmede olgusal bir süreçtir. Sûfî diye adlandırılan tasavvuf ehli kimseler, uzlet uygulamasını Hz. Peygamberin risâlet öncesi Hira mağarasında geçirdiği zaman dilimleri ile beraber risâlet sonrası ramazan aylarının son on gününde girdiği i'tikâf sünnetine dayandırmaktadırlar.

Uzlet, sûfî geleneğinde seyr-u sülûk olarak adlandırılan manevi eğitim merhalesinin ilk aşaması sayılabilecek mihenk taşlarından biridir. Uzlet uygulaması sanılanın aksine her şeyden el etek çekip insanlardan tamamen uzaklaşmak değildir. Bilakis kalpte, Allah ile manevi anlamda bağ kurduktan sonra topluma yararlı hizmetler etme gayesi taşımaktadır. Bu anlamda uzlet öz olarak bir farkındalık sürecidir.

Tasavvuf düşüncesinde uzlet uygulaması ile asıl amaçlanan ruhun, ayrılık acısından bu yana hasret kaldığı kemâle kavuşmasıdır. Diğer bir ifade ile asıl gaye insanı gaflet uykusundan uyandırmaktır. Gaflet ise insanın Allah'tan habersiz yaşamasıdır. Bu sebeple Allah dostları, hayatlarının belli dönemlerinde uzlet deneyimini bir ihtiyaç olarak görmüşlerdir.

Tasavvuf düşüncesinde uzlet uygulaması, sûfîlerin nefis terbiyesi ve ruh tezkiyesi için kullandığı belirli kuralları, sınırları ve amaçları olan bir uygulamadır. Esasen amaç değil; amaca götüren bir araçtır. Sistemli bir ahlaki eğitimin temellerinde bulunan mihenk taşlarından biridir.

Uzlet, zahiren sünnet olduğu ihtilafli olan bir ameldir. Tasavvuf ilminde farklı kavramlar ile de ifade edilen uzlet, ruhbanlık gibi İslâm inancında bulunmayan anlayışlardan uzaktır.

Uzlet, tasavvufun teşekkülünden evvel icra edilen manevi bir eğitim metodu olduğu bilinmekle birlikte, İslâm öncesi uzlet anlayışının çeşitli semavî veya beşerî dinlerde var olduğu anlaşılmıştır.

Tasavvuf ehli kimselerin görüşlerinde belirttiği üzere uzlet uygulamasının hem olumlu hem de olumsuz birtakım sonuçlarının olduğu anlaşılmıştır. Manevi olarak olgunlaşıp dünya ve ahiret saadetinin kazanılması olumlu sonuçları; sosyal bir varlık olarak insanın toplumdan uzaklaşması, dünya nimetlerinden mahrum kalması da olumsuz sonuçlarındandır.

Mutasavvıflar uzlet uygulamalarından sonra bir takım manevi haller yaşamış ve bu manevi halleri farklı ıstılahlarla ifade etmişlerdir. Bu ıstılahlardan bazıları uzlet kavramına yakın veya zıt anlam ifade ettikleri anlaşılmıştır.

İnsanı manevi yönden olgunlaştıran, ahlaki yücelik katan semavî ve beşerî dinlerde kendisine yer edinen Allah ile insan arasındaki bağı hatırlatan uzlet uygulamasının faydalı ve gerekli olduğu peygamber hayatlarından anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- AHMED b. Hanbel, *Müsned*, y.y. Mektebetü'l-İslâmî, ts.
- AKPINAR, Ali, *Kur'an Coğrafyası*, Fecr Yayınları, Ankara 2002.
- ATTÂR, Feriduddin, *Tezkiretü'l-Evliya*, Kahire 1981.
- ASIM EFENDÎ, *Kâmus Tercümesi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul 2013.
- AŞKAR, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Litaretürü*, Kültü Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- ANKARAVÎ, İsmail, *Minhâcu'l-Fukara*, İnsan Yayınları, İstanbul 1996.
- AYDIN, Bedir, *Kur'an-ı Kerim'de Uzlet Olgusu*, Sivas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2020.
- AYTEN, Ali - DÜZGÜNER, Sevde, *Tasavvuf Psikolojisine Giriş Bireysel Arınma ve Güzel Ahlak*, Sûfi Kitap, İstanbul 2017.
- ALTINTAŞ, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1991.
- ALGAR, Hamid, "İmâm-ı Rabbânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2000.
- _____, "Hâlid el-Bağdâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1997.
- AYIŞ, Mehmet Şirin, *Tasavvuf Yolcularının El Kitabı; Semennûdî'de Nefis Terbiyesinin Esasları*, Ravza Yayınları, İstanbul 2018.
- _____, "Semennûdî'de Halvet Anlayışı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 20, Sayı. 33, Urfa 2015.
- EBU'L-Â'LÂ, Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, (Çev. Kurul), İnsan Yayınları, İstanbul 1986.
- BUHARÎ, Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhari*, Dâr'u Tavkî'n-Necat 1422.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı, *Ruhul Beyan*, Damla Yayın Evi, İstanbul 1989.
- BEYHAKÎ, Ahmet b. Hüseyin, *ez-Zühdü'l-Kebîr*, Beyrut 1987.
- BİCE, Hayati, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*, Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara 2016.
- CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2005.
- CÜRCÂNÎ, Alî b. Muhammed b. Alî, *et-Ta'rîfât*, (Çev. Arif Erkan), Bahar Yayınları, İstanbul 1997.

- DERİN, Süleyman, *İmâm-ı Rabbânî'nin İzinde Mânevi Yolculuk*, Erkam Yayınları, İstanbul 2016.
- EBU'L ALA, Arifi, *Tasavvuf İslamda Manevi Hayat*, İstanbul 2012.
- ERGİNLİ, Zafer, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yayınevi, İstanbul 2006.
- ESED, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, (Çev. Cahit Kaytak, Ahmet Ertürk), İstanbul 2002.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvûd*, I-III, Beyrut 1409/1988.
- GAZZÂLÎ, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn*, (Çev. Sıtkı Güllü), Huzur Yayınevi, İstanbul 2012.
- _____, *el-Munkiz mine'd-dalâl*, Beyrut 2010.
- GEYLÂNÎ, Abdülkâdir, *Sırru'l-Esrâr Sırların Sırrı*, (Çev. Mehmet Eren), Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2006.
- GÖLBAŞI, Selahattin, *Kur'an-ı Kerim'de Anılan Bazı Peygamberlerin Yalnızlık Deneyimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki, *Yûnus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, TİB. Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- GÜNDÜZ, Şinasi, "Uzlet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2012.
- HATTÂBÎ, Hamd b. Muhammed, *el-Uzle*, Beyrut 1990.
- HAKSEVER, Ahmed Cahit, *Günümüz Tasavvuf Meseleleri*, KDY Akademi, Ankara 2021.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (Çev. Salih Tuğ), Ankara 2003.
- HEREVÎ, Ebu İsmâil Hâce Abdullâh b. Muhammed b. Alî el-Ensârî, *Menâzilü's-Sâirîn*, (Çev. Abdurrezzak Tek), Emin Yayınları, Bursa 2017.
- HUCVİRÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. Osmân, *Keşfu'l-mahcûb*, (Çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 2016.
- İBNÜ'L ARABÎ, Futuhat-ı Mekkiyye, (Çev. Ekrem Demirli), Litera Yayıncılık, İstanbul 2007.
- _____, *Hilyetü'l-Ebdâl*, (Çev. Ekrem Demirli), Litera Yayıncılık, İstanbul 2007.
- İBN EBÎ'D-DÜNYA, *el-Uzle ve'l-İnfirâd*, Dâru'l-Vatan, Riyad 1997.

- İBN MANZÛR, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisan'ül Arab*, Darü'l-Fikr, Beyrut 2008.
- İBN ARÎF, Ebu'l-Abbâs, *Miftâhu's-saâde ve Tahkîku tarîkı's-seâde*, Beyrut 1993.
- İBN FÛREK, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen, *El-İbâne An Turki'l Kâsîdin: Tasavvuf İstılahları*, (Çev. Ahmet Yıldırım, Abdülgaffar Aslan), İstanbul 2014.
- İBN KESÎR, *Hadislerle Kur'an'ı Kerîm Tefsiri* (Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), İstanbul 1991.
- EL-İSFEHÂNÎ, Râgıb, *Müfredat: Kur'an Kavramları Sözlüğü*, (Çev. Abdalbaki Güneş, Mehmet Yolcu), Çıra Yayınları, İstanbul 2012.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Daru'l-Kelam, Beyrut 1987.
- İBNÜ'L-MÛLAKÎN, Ömer b. Ali, *Tabakatü'l-Evliya*, (Çev. Nüreddîn Şerîbe), Beyrut 1986.
- İMÂM-I RABBÂNÎ, Ahmed-i Sirhindî, *Mektûbât*, (Çev. Hüseyin Hilmi Işık), Hakikat Kitapevi Yayınları, İstanbul 2014.
- İNCELER, Yasir, *Hâlid-i Bağdâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Ed. Orhan Başaran, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidîliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi*, Berdan Matbaacılık, Bingöl 2017.
- FERÂHİDÎ, Ebu Abdurrahman Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn* (Çev. Mehdî el-Mahzumî, İbrâhîm es-Sâmîrâî), Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrut 1988.
- FRAGER, Robert, *Sûfî Psikolojisinde Gelişim Denge ve Uyum; Kalp-Nefs-Ruh*, (Çev. İbrahim Kapaklıkaya), Gelenek Yayınları, İstanbul 2004.
- İSFAHÂNÎ, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-evliyâ*, Kâhire 1987.
- İŞİTAN, İbrahim, *Sûfî Psikolojisi*, Divan Yayınları, İstanbul 2012.
- KARA, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985.
- KARATAY, Rezzan, *Ziyâiyye'de Halvet Uygulaması*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.
- KAVAK, Abdulcebbar, "Mevlânâ Halid el-Bağdâdî'ye Göre İrşad ve Mürşid-i Kâmil", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 10, Sayı. 22, Şırnak 2019.
- _____, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidî Tasavvuf Geleneğinin Tarihi Gelişim Süreci*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2013.

- KUTUB, Seyyid, *Fi Zılâlli'l-Kur'an*, (Çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce), Dünya Yayıncılık, İstanbul 1991.
- KIZILGEÇİT, Muhammed, “Modern Psikolojide ve Tasavvufta Yalnızlık”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 12, Rize 2012.
- KILIÇ, Ünal, Hz. Peygamber'in Nübüvvet Öncesi Uzlet İçin Hıra Mağarası'nı Seçmesi üzerine Mülâhazalar, İSTEM, 2014.
- KÜÇÜK, Hülya, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, Ensar Yayınları, İstanbul 2015.
- KÜBRÂ, Necmüddîn, *Usulü Aşere: Tasavvufî Hayat*, (Çev. Mustafa Kara) İstanbul 1980.
- KURTUBÎ, Ahmet, *el Câmî' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Mısır 1967.
- KUŞEYRÎ, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin el Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi; Tasavvufta Halvet ve Uzlet*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1978.
- KELÂBÂZÎ, Ebubekir Muhammed b. İshak, *Tâ'arruf*, (Çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 2016.
- KISTER, M.J., *et- Tehannüs: Kelime Anlamı Üzerine Bir Araştırma*, (Çev. Ali Aksu), TDV Yayınları, Ankara 2000.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl, *Yûnus Emre*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 1984.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB. Yayınları, Ankara 1982.
- MUHÂSİBÎ, Hâris b. Esed, *Kitâbu'l-Halve*, el-Meşrik 1955.
- _____, *er-Riâye li-Hukûkillâh*, (nşr.: Abdulhalîm Mahmûd), Kâhire ts.
- MEKKÎ, Ebu Talib, *Kutü'l-Kulûb; Kalplerin Azığı*, (Çev. Yakup Çiçek, Dilaver Selvi), Semerkand Yayınları, İstanbul 2011.
- MERTER, Mustafa, *Dokuz Yüz Katlı İnsan Tasavvuf ve Benötesi Psikoloji-Transpersonel Psikoloji*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2013.
- MEVLÂNA, Muhammed Celâleddîn-i Rumi, *Mesnevî*, (Çev. Veled İzbudak), MEB Yayınları, İstanbul 1991.
- MEVLÂNA, Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halet Efendi, 171, 56b.
- NAHŞEBÎ, Ziyâüddîn, *Silku's-Sulûk*, (Çev. Mustafa Çiçekler, Halil Toker), İnsan Yayınları, İstanbul 1999.

- NUMANOĞLU, Esra, *Tasavvuf Düşüncesinde Bir Nefis Terbiye Metodu Olarak Halvet*, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl 2021.
- OSMAN, Sabri, *Gazzâlî (Hakikat Araştırması, Felsefe Eleştirisi, Etkisi)*, İnsan Yayınları, İstanbul 1986.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1997.
- _____, *Kur'an ve Sünnete göre Tasavvuf*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1993.
- ÖZÇELİK, Mevlüt, "İmâm-ı Rabbânî 'nin Mektûbâtında Nakşi Mürîdlerin Âdâbı, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt. 24, Sayı. 47, Amasya 2021.
- POLAT, Emanullah, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Rûhî Hastalıklar*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya 2010.
- PAYOT, Jules, *İrade Terbiyesi*, (Çev. Süleyman Doğru), Koridor Yayıncılık, İstanbul 2020.
- RAZÎ, Fahreddin, *et-Tefsîrû'l-Kebîr*, Huzur Yayınevi, İstanbul 2002.
- RIHTIM, Mehmet, *Halvetiyye Sûfiliği*, Qafqaz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Bakü 2014.
- SERRÂC, Ebu Nasr Abdullah b. Alî b. Muhammed et-Tusî, *el-Lûma*, (Çev. Hasan Kâmil Yılmaz), Erkam Yayınları, İstanbul 2016.
- SÜHREVERDÎ, Şihabeddin, *Avârifü'l-Meârif*, (Çev. Hasan Kâmil Yılmaz), Erkam Yayınları, İstanbul 2016.
- SÜLEMÎ, Ebû Abdurrahmân, *Tabakât's-sûfîyye*, (nşr.: Nureddin Şerîbe), Halep 1986.
- SELVÎ, Dilaver, *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, Semerkand Yayınları, İstanbul 2011.
- ŞA'RÂNÎ, Abdulvehhâb b. Ahmed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Kahire 1956.
- ŞEYBÂNÎ, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, Ahmed b. Hanbel, *Kitabü'z-Zühd*, Beyrut 1987.
- ŞİRVÂNÎ, Yahyâ, *Şifâü'l-Esrâr*, Haz: Mehmet Rihtim, Sûfî Yayınları, İstanbul 2014.
- TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Taberî Tefsiri*, (Çev. Kerim Aytekin, Hasan Karakaya), İstanbul 1996.
- TANRIKULU, Ebubekir, *Batmayan Güneş Gavs'ul-Âzam Abdülkâdir Geylânî*, Semih Yayınevi, Ankara 2016.
- TAYŞÎ, Mehmet Serhan, *Ömer el-Halveti*, TDV Yayınları, İstanbul 2007.
- TATCI, Mustafa, *Pîr-i Halvetî Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî*, H Yayınları, İstanbul 2018.

- TOPALOĞLU, Bekir, *İslam Tasavvufu Üzerine*, Damla Yayınevi, İstanbul 2012.
- TOSUN, Necdet, *İbn Arabi Öncesi Tasavvufta Halvet ve Uzlet*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001.
- _____, *Hazret-i Mevlâna ve Mevlevilik*, Keşkül, Sayı: 33., Aralık 2014, s. 14.
- _____, “Abdülkâdir Geylânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2012.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Şûrâ Yayınları, İstanbul 1993.
- YAMAK, Mehmet Bilal, *Abdülkâdir Geylânî'nin “El-Gunye li Talibi Tariki'l Hakk” İsimli Eserinde Tasavvufi Unsurlar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- YILDIRIM, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, TDV. Yayınları, Ankara 2000.
- YILMAZ, Hasan Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınevi, İstanbul 2017.
- _____, *Ramazan Halveti İtikaf*, Altınoluk Dergisi, Sayı: 50., Nisan, 1990, s. 18-19.
- ZAFER, Hakan, *Dini Yaşantıda İnziva*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2007.
- ZEBİDÎ, Muhammed Mürteza, *Tâcu'l-Arûs min Cevahiri'l-Kâmûs*, (Çev. Abdülmün'im Halil İbrahim), Dâru'l-Hidaye, Beyrut 2007.